

Aika, arvot ja identiteetti

Itseohjautuminen ja tutkiva oppiminen 2020-luvun
kestävän kehityksen näyttämöllä

Aika, arvot ja identiteetti – Itseohjautuminen ja tutkiva oppiminen 2020-luvun kestävästä kehityksestä näyttämöllä

Voitto Kuosmanen

Aika, arvot ja identiteetti

Itseohjautuminen ja tutkiva oppiminen
2020-luvun kestävä kehityksen näyttämöllä

Sarja D. Muut julkaisut 3/2020

© Lapin ammattikorkeakoulu ja tekijät

ISBN 978-952-316-365-2 (nid.)

ISSN 2342-2521 (painettu)

ISBN 978-952-316-366-9 (pdf)

ISSN 2342-253X (verkkajulkaisu)

Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja
Sarja D. Muut julkaisut 3/2020

Kirjoittaja: Voitto Kuosmanen, lehtori,
Lapin ammattikorkeakoulu
Taitto: Videcam Oy, Arto Huhta
Kansikuva: Voitto Kuosmanen

Lapin ammattikorkeakoulu
Jokiväylä 11 C
96300 Rovaniemi

Puh. 020 798 6000
www.lapinamk.fi/julkaisut

Lapin korkeakoulukonserni

Lapin korkeakoulukonserni LUC
on yliopiston ja ammattikorkeakoulun strateginen yhteenliittymä.
Konserniin kuuluvat Lapin yliopisto
ja Lapin ammattikorkeakoulu.
www.luc.fi

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä 4.0 Kansainvälinen -käyttöluvalla.

Sisällys

1. TUTKIMUSRETKILLE	7
2. NÄYTTÄMÖ: 2020-LUVUN KULTTUURI	11
2.1 Näyttämö: Kulttuurin muutos	11
2.2 Tungosta näyttämölle: Identiteetit	21
2.3 Käsikirjoitus: Arvot	28
3. NÄYTELMÄ: SANOISTA TEKUIHIN	35
3.1 Ensimmäinen näytös: Hyvän tekijä	35
3.2 Toinen näytös: Maailman parantaja	40
4. APLODIT JA JÄLKIPUINTI	47
TUTKIMUSRETKILLÄ MUKANA	51
VIITTEET	59

1. Tutkimusretkille

Kaikki tekoni ovat minun ainoa todellinen omaisuuteni. En pysty pakenemaan omien tekojeni seurauksia. Tekoni ovat se maa, jonka päällä seison.
(Thich Nhat Hanh, 2006¹)

Ihmisen peruspyrkimys maailmassa olemisessa ja siellä toimimisessa on tahto ajatella omilla aivoilla, kävellä omilla jaloilla, tehdä omia valintoja ja ottaa vastuu tekemistään valinnoista. Tämän elämään virittymisen voi nähdä jo pienessä lapsessa. Itseohjautuminen ja tutkiva oppiminen ovat ikään kuin ihmisen sisällä olevia perusvirityksiä. Oppimisen ja opetuksen ydinajatuksina ne ovat olleet vahvasti esillä viimeiset kolme vuosikymmentä. Niistä on saattanut tulla jopa itsestänselvyyksiä. Itsestänselvyyksien vierelle on hyvä silloin tällöin pysähtyä ja kysyä: Kenen käsikirjoitusta toteutetaan? Kuka asettaa tavoitteet toiminnalle? Jääkö tutkivassa työskentelyssä aikaa miksi-kysymysten esittämiseksi, mahdollisuudelle mennä juuriin saakka? 2020-luvulle avautuneessa kestävän kehityksen tielle suuntaavassa kulttuurissa on hyvä hetki hiljentyä noiden kysymysten vierelle ja pohtia itseohjautumisen ja tutkivan oppimisen haasteita.

Miksi kysyä ja etsiä vastauksia juuri nyt? 2000-luvun alun maailmaa katsellessa, monen mieleen on saattanut tulla ajatus: Ihmiset ovat kadottaneet tutkivan otteen todellisuuteen ja tahtonsa ohjata itse elämäänsä. Maailma on tullut hulluksi. Jännitteet ovat kasvaneet niin valtioiden välillä kuin niiden sisällä. Eri puolilla maailmaa presidenteiksi ja parlamentteihin on valittu avoimen rasisestisesti ajattelevia henkilöitä, natsijärjestöt elämöivät kaduilla... Luottamus vakiintuneisiin instituutioihin, tietoon ja tutkimukseen on alkanut horjua. Fanatismi, populismi ja fundamentalismi lietsovat epäluottamusta, epäsopua ja jännitteitä ihmisten ja ihmisryhmien välille. Tuntuu kuin elettäisiin yhteiskunnan ja kulttuurin murroksessa, jossa itseohjautuminen ja tutkiva suhde ilmiöihin on kadonnut, ainakin haastettu.

Olen tehnyt aiemmin tutkimusmatkoja muutosten maailmaan esseissäni, artikkeleissani sekä julkaisuissani². Tutkimusmatkani ovat tuoneet esiin havainnon, jonka mukaan jännitteet yhteiskunnassa ja kulttuurissa ovat aina läsnä – ne ovat ikuisia dilemmoja. Jännitteiden kasvualusta on erilaisissa arvoissa, ihmis- ja yhteiskuntäkäsityksissä. Tässä julkaisussa jatkan tutkimusmatkaani, jonka perusta on aiemmin julkaistuissa teksteissäni SoTe väistyvän ajan vankina – Katseita uuden aikakauden

suuntaan, Eettiset haasteet 2019–2049, Simone Weilin inspiroimia ajatuksia eettiseksi kasvamiseen, hyvän toteutumiseen ja sosiaaliseen silloittumiseen kuudennen (2010–2050) aallon yhteiskunnassa, Sosiaalipedagoginen käytäntötutkimus sekä Constructing identities in the sixth wave (2010–2050) culture. Nyt kiinnostukseni kohteena on itseohjautumisen ja tutkivan oppimisen haasteet 2020-luvulle avautuneessa ja monin tavoin jännitteisessä kulttuurissa.³

Tutkimusretkeni jäsentämisessä käytän teatterin piirin lukeutuvia käsitteitä: Näyttämö, käsikirjoitus, roolit ja näytelmä. Ajattelen, että kukaan ei pääse pakoon oman aikansa kulttuuria. Jokainen ihminen on oman aikansa ”vanki”. Ihmiset ikään kuin esittävät erilaisia rooleja aikakauden suurella näyttämöllä. Esitettävän näytelmän käsikirjoitukseen kohdistuu monia intohimoja. Myös ohjaajan valinnasta kiistellään. Kun käsikirjoitus on valmis, ryhdytään ohjaajan johdolla harjoittelemaan näytelmää, jonka ensi-ilta on 2020-luvun näyttämöllä. Kun esitys päättyy, annetaan asiaankuuluvat aplodit ja puidaan esityksen anti.

Aloitin näyttämön rakentamisesta. Koetan ymmärtää kulttuurista maisemaa, kontekstia, missä elämme 2020-luvun alussa. Asetan näyttämöksi suuren kertomuksen eli aikakauden, aikakauden sisällä tapahtuvat kulttuurin muutokset sekä vaihtuvat eetokset. Ajattelen, että jokaisen aikakauden, muutosajan ja eetoksen elinkaareissa on ikään kuin kevät, kesä, syksy ja talvi; herääminen, kukoistus, lakastuminen ja kuolema.⁴ Uudet aikakaudet, muutosajot ja eetokset syntyvät edeltävän sisälle, elävät aikansa limittäin, kunnes uudesta tulee vallitseva. Feodalismien (~700/800–~1750/1850) jälkeen tuli teolliskapitalistinen aikakausi (~1750–1900-luku), jonka syrjäyttää jälkiteollinen, jota kutsutaan nyt älykkään teknologian aikakaudeksi (~1960–21XX). Aikakausten sisällä kulttuuri siirtyy syklillä tai aallosta seuraavaan, samoin ajan henki ja eetos. 1700-luvun loppupuolelta alkaen talouden muutos on tapahtunut 40–60 vuoden muutosajoina, joissa kriisejä seuranneet innovaatiot ovat sysänneet liikkeelle koko kulttuurin muutoksen. Nyt on voimistumassa muutoksen 6. aalto (2010–2050), jonka moottorina on älykäs teknologia.⁵ Kulttuurin muutoksessa ns. ajan henki, arvot ja eetos, vaihtuu, kuten tapahtui siirtymisessä hyvinvointivaltion (~1966–~1987) eetoksesta hyvinvointiyhteiskunnan/markkinavaltion (~1987–~2019) eetokseen. Nyt on alkamassa uusi sykli.⁶ Pohdin, mihin ajattelu- ja toimintatottumusten muutoksiin elämän ja toiminnan näyttämöllä tapahtuvat muutokset haastavat kenet tahansa.

Kun näyttämö on rakennettu, käsikirjoituksen puitteet ovat näkyvissä, näyttämölle on ryntäämässä ihmisiä, jotka haluavat jakaa roolit ennakoin käsikirjoituksesta on sovittu. Keitä nuo tyypit ovat? Haluavatko he tulla näkyviin, saada arvostusta ja tunnustusta sekä merkityksellisyyden kokemuksen? Nopeasti katsottuna näyttämöllä häirii ainakin somewhere- (identiteetit kiinnittyvät tiettyyn paikkaan ja perinteisiin) ja anywhere- (identiteetit ovat joustavia, ikään kuin jatkuvassa tulemisen tilassa) ihmisiä.⁸ Somewhere-ihmisissä on paljon heitä, jotka kokevat, että heidän arvonsa sivuutetaan tai sitä vähätellään. Populististen puolueiden ja poliitikkojen menestys vaaleissa perustuu ns. kaunan politiikkaan, jossa he ovat saaneet/ottaneet tunnustusta vaille jääneiden ihmisryhmien äänten edustamisen. Keitä muita näyttämöllä häirii, joilla on mukana käsikirjoitukset ja roolit valmiiksi mietittyinä?

Intohimoja saada käsikirjoitus, ohjaus ja pääroolit itselle, tulee esiin identiteettien tutkiskelusta. Identiteeteistä kumpuavat käsikirjoitukset ovat tuomassa näyttämölle farsseja, tragedioita ja komedioita. Jos halutaan saada esiin käsikirjoitus, joka suuntaa kohti kestäväää tulevaisuutta, on jatkettava valintojen tekemistä. On tehtävä arvovalintoja.

Simone Weil (1909–1943) kirjoitti, että arvot ovat kuin juuret. Jos arvot ovat tietoisesti mukana ihmisen elämässä, sitä vahvemalla perustalla hänen elämänsä on. Juurtuminen maaperään – toisiin ihmisiin ja luontoon – tapahtuu arvojen välityksellä. Omien arvojen tunnistaminen auttaa ymmärtämään myös toisten arvovalintoja. Itsensä tunnistaminen mahdollistaa toisen ihmisen kunnioittamisen.⁹ Weil viritti keskustelun arvojen merkityksestä. Siitä on hyvä arvopohdintoja jatkaa. Tarkastellaanko asioita systeemin vai ihmisen näkökulmasta? Ovatko välinearvot, määrällisillä mittareilla, kuten rahalla ja lukumäärillä, mitattavat asiat tärkeämpiä kuin ihmisyyteen, ihmisen arvoon ja arvokkuuden liittyvät itseisarvot? Mitä ajatellaan vapaudesta ja oikeudenmukaisuudesta? Kun arvovalintoja tarkastellaan 2020-luvun kulttuurin näyttämöä vasten, alkaa olla selvillä, mikä käsikirjoitus valitaan ja mitkä ovat käsikirjoituksen kantavat teemat? Tässä vaiheessa voi jo paljastaa käsikirjoituksen teemat: Kuinka ihminen voi nousta oman elämänsä ja etiikkansa ohjaksiin – hyvän tekijäksi? Kuinka ihminen voisi olla hyvän ja arvokkaan muutoksen tekijä – maailman muuttaja?

Käsikirjoituksen dramaturginen jännite rakentuu ihmisen pyrkimyksestä vapautua ulkopuolisten mahtien ohjauksesta itseohjautuvuuteen; pyrkimyksestä päästä oman elämän ohjaksiin. Ensimmäisessä näytöksessä jännite tuossa pyrkimyksessä rakentuu suhteessa teolliseen aikaan, jolloin ihminen repeytyi irti luonnosta ja luonnollisista yhteisöistä keinoitekoisiin kulttuureihin ja ympäristöihin. Ilmiötä on kuvattu juurettomuutena¹⁰ ja vieraantumisenä¹¹; ihmiset alkoivat kokea irrallisuutta, he kokivat, että heidän identiteettiään tuotetaan ja elämää hallitaan hänen ulkopuoleltaan rahan, markkinoiden, valtion, uskontojen ja ideologioiden toimesta. 2020-luvun alussa ihmisellä on mahdollisuus voittaa vieraantumisensa ja nousta oman elämänsä ohjaksiin toteuttamaan sisäistä luontoaan. Ensimmäisessä näytöksessä tutkiskelen, miten juuriltaan irti repeytynyt ihminen voisi ymmärtää hyvän elämän idean ja alkaisi käytännössä toteuttaa sitä. Tällä tutkimusmatkalla oppaanani on ranskalainen filosofi Simone Weil, jota kysymys hyvän toteutumisesta ihmisen elämässä kiinnosti.

Viime vuosikymmeninä ihmiset ovat pyrkineet – ja päässeetkin – yhä paremmin oman elämänsä ohjaksiin, osalliseksi ja aktiiviseksi toimijoiksi ja maailman muuttajiksi. Itseohjautuvuuden vahvistaminen ja tutkiva tapa työskennellä on auttanut heitä selviytymään arjessa ja suuntaamaan ajatuksensa tulevaisuuteen. Opetus, kasvatus ja tutkimus ovat saattaneet heitä oppimaan, kasvamaan ja kehittymään. Toisessa näytöksessä tunnustelen sosiaalipedagogisen ajattelu- ja toimintatavan soveltumista yleiseksi tavaksi – perheistä korkeakouluihin saakka – ihmisen kasvamaan, oppimaan ja tutkimaan saattamisessa. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa asetetaan ihmisen kanssa yhdessä tutkimaan arkeen ja elämään vaikuttavia tekijöitä pyrkimyksenä herätellä häntä etsimään ja löytämään oma ääni, käyttämään sitä, ja vapautumaan erilaisista ulkopuolisista määrittelyistä ja holhousuhteista.¹²

Kun näytelmä päättyy, saliin sytytetään valot. Tuleeko taputuksia? Vihellyksiä? Buuauksia? On aika tunnustella, mitä tunteita ja ajatuksia näytelmä herätti? Tunnelmien jälkeen on hyvä hetki pohtia rationaalisesti itseohjautuvuuden ja tutkivan oppimisen mahdollisuuksia 2020-luvun kulttuurissa. Onko esillä riskejä, jotka estävät tai hidastavat sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävästä kulttuurin vahvistumisesta? Voisiko näytelmän perustalta antaa suosituksia kasvamaan, oppimaan ja tutkimaan saattajille ja kenelle tahansa?

Mikä on tarinan LOGOS – ETHOS – PATHOS? Koetan jäsentää tätä näytelmää (tekstiä) Aristoteleen (384–322 eaa.) puhetaidon¹³ oppaan välineillä. Aristoteleen mukaan puheen vakuuttavuuden saavat aikaan itse puhe ja sen loogiset argumentit – järkisisältö (logos), puhujan oma luonne (ethos), puhujan mielentila ja tunteiden ilmaisu sekä kuulijoiden tunteisiin vetoaminen (pathos). Logos voisi tässä yhteydessä tarkoittaa näytelmän järkisisältöä, ethos käsikirjoitusta, pathos tapaa, jolla näytelmä dramatisoidaan näyttämölle, jotta se herättäisi katsojissa tunteita. Aika, arvot ja identiteetti näytelmän järkisisältö muodostuu kulttuurin, identiteettien, arvojen, etiikan sekä sosiaalipedagogisen ajattelu- ja toimintatavan tutkimisesta. Näytelmän käsikirjoitus kutsuu katsojan keskelle kulttuurin jännitteitä. Valinta kuvastaa käsikirjoittajan tapaa tarkastella asioita, herätellä mielenkiintoa, haastaa katsoja osallistumaan jännitteiden tutkiskeluun. Näytelmässä pyrkimyksenä on vedota katsojan tunteisiin nostamalla esiin jokaisen ihmisen perusluonnossa oleva pyrkimys olla itseohjautuva sekä asioiden ja ilmiöiden kriittinen tutkija. Käsikirjoituksessa väitän, että ihmiseltä usein riistetään mahdollisuus olla itseohjautuva ja tutkivassa suhteessa todellisuuden asioihin ja ilmiöihin. Näytelmän päätyttyä katsojan arvioitavaksi jää: Onnistuiko käsikirjoituksen rytmitys? Saiko näytelmä yhteyden yleisöön? Syntyikö flow-kokemuksia yleisön joukossa?

Tämä julkaisun tyyli on – pitkäkö – essee. Tarkoitus on haastaa lukija keskustelemaan ja väittelemään itseohjautuvuuden sekä tutkivan oppimisen merkityksestä kestäväan kehitykseen suuntaavassa kulttuurissa. 2000-luvun alkupuolella tietoa ja tutkimusta on usein vähätelty poliittisessa ja julkisessa keskustelussa. Ilkkuminen ”kaiken maailman päivystävälle dosenteille”, kun tutkijat ovat yrittäneet osallistua tietoon perustuvilla argumenteilla ajankohtaisiin keskusteluihin, kuvaa hyvin tuota asennetta. Ilman asioiden ja ilmiöiden tutkimista, tieto jää helposti maagisen tai musta tuntuu-tiedon asteelle.¹⁴ Pyrin tässä julkaisussa omalta osaltani olemaan mukana kriittisen keskustelun ja samalla kriittisen tietoisuuden herättelemisessä kasvamaan, oppimaan ja tutkimaan saattajien – kenen tahansa – keskuudessa, jotta kestäväan tulevaisuuteen suuntaavassa kulttuurissa itseohjautuvuus ja tutkiva oppiminen olisivat aidosti läsnä kaikessa ihmisen toiminnassa. Parempi on syyttää lyhty kuin kompuroida hämärässä, on ollut mottoni tämän julkaisun kirjoittamisessa.

*Kestävän kehityksen, ihmisoikeuksien,
rauhan ja turvallisuuden – YK:n – päivänä 2020.*

VOITTO KUOSMANEN
Lehtori, Lapin ammattikorkeakoulu

2. Näyttämö: 2020-luvun kulttuuri

2.1 NÄYTTÄMÖ: KULTTUURIN MUUTOS

Muutoksen aalloille

Ihminen elää yhteyksissä toisiin ihmisiin, yhteyksissä kulttuuriin, sen tapoihin ajatella ja toimia kunakin aikana. Ihminen on aikansa vanki, sanotaan. Jos haluaa asian ilmaista vähemmän dramaattisesti, voi ajatella, että kukin meistä esittää rooleja monissa näytelmissä aikansa näyttämöllä. Näyttämöllä on menossa limittäin ja rinnakkain, joskus hyvinkin toistensa kanssa ristiriidassa, olevia näytelmiä. Niin voi varmasti ajatella olevan myös 2020-luvun alun näyttämöllä.

Millainen on näyttämö? Mitä siellä tapahtuu ja on tapahtumassa? Tässä tekstissä lähdän etsimään vastausta noihin kysymyksiin. Näyttämön rakentamisen aloitan taustasta. Laajimman taustan kertomuksille antaa aikakausi, suuri kertomus ja sen vaihtuminen toiseksi. Nyt näytelmien käsikirjoitusten taustalla on suuren kertomuksen vaihtuminen, siirtyminen teolliskapitalistisesta aikakaudesta sen jälkeiseen aika-kauteen, jota kutsutaan mm. älykkään teknologian aikakaudeksi.¹⁵ Tämän jälkeen jatkan näyttämön rakentamista etsimällä vastausta kysymykseen, mitä suurten kertomusten sisällä tapahtuu? Venäläisen taloustieteilijä Nikolai Kondratjev (1892–1938) havaitsi tutkiessaan teollisen ajan talouden muutosta, että 1780-luvulta lähtien suuren kertomuksen sisällä on tapahtunut muutoksia 40–60 vuoden sykleissä tai aalloissa.¹⁶ Nyt on menossa siirtyminen 5. aallosta (1970–2010) 6. aaltoon (2010–2050). Jotta näyttämölle saataisiin puhallettua henkeä, jatkan Kondratjevin aalloista ajan hengen ja eetoksen tarkasteluun. Ajan henki (zeitgeist) ja eetos (ajan moraalinen luonne) ovat käsitteinä hieman ’hämäriä’, mutta kukin aika suosii joitakin arvoja sekä ihmis- ja yhteiskuntakäsityksiä enemmän kuin toisia. Tutkimalla asiaa, voisi tämän ajan henki tulla näkyviin, samoin kuin se tuli näkyväksi hyvinvointivaltion (~1966–~1987) ja hyvinvointiyhteiskunnan/markkinavaltion (~1987–~2019) ajoista. Kaiken tuon jälkeen täytyy vielä päättää, missä teatterissa näytelmä esitetään? Tämän selville saamiseksi täytyy tehdä tutkimusmatka hyvän yhteiskunnan ideoihin ja niiden vaihtumiseen. Mikä on se teatteri, jossa hyvinvointiyhteiskunnan/markkinavaltion jälkeen näytelmiä esitetään?

Suuret kertomukset ja kulttuurin muutosallot

Suuret kulttuuriset muutokset alkavat hiljaisina vallankumouksina. Jossain vaiheessa huomataan, että aikakauden tavat ajatella ja toimia eivät enää toimi perusteisiin asti muuttuneessa kulttuurissa. Uudet tavat ajatella ja toimia – hiljaiset vallankumoukset – kääntävät kaiken aikaa vanhaa maailmaa ympäri, kuten Rosa Luxemburg (1871–1919) vallankumouksista ajatteli.¹⁷ Muutoksen logiikka on, että uudet tavat ajatella ja toimia kehkeytyvät vallitsevan aikakauden sisällä, vahvistuvat ja lopulta tulevat uusiksi vallitseviksi tavoiksi, kunnes muutos kätilöi esiin uuden tavan ajatella ja toimia.¹⁸ Mihinkään, mistä on liikkeelle lähtenyt, ei ole paluuta. Nyt voidaan jopa puhua maailmanhistorian suuresta käänteestä¹⁹, joka haastaa, ja pakottaa, niin tavalliset ihmiset kuin politiikassa ja taloudessa toimivat luopumaan vanhoista ajattelu- ja toimintatottumuksistaan²⁰.

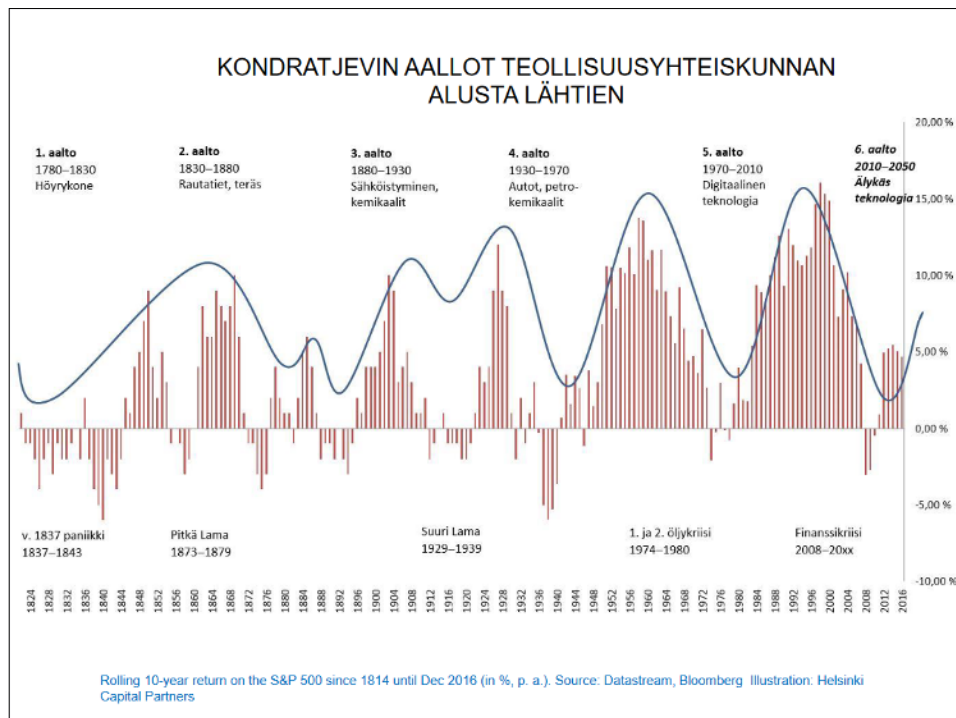
Suurissa yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa muutoksissa on tärkeää kohdistaa katse teknologian liikkeelle sysäämiin muutoksiin, siihen kuinka tavaroiden ja palvelujen tuotanto mullistuu, ja kuinka yhteiskunnalliset suhteet muuttuvat. Historiasta tiedetään, että kapitalismi syntyi vallankumouksesta. Se kumosi feodaalisen tuotantotavan (teknologiset ratkaisut) ja-suhteet (taloudelliset järjestelyt tuotantotavan ylläpitämisessä), ja asetti tilalle teollisen tuotantotavan ja-suhteet yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Koko aiempi kulttuuri kääntyi ympäri: tapa tehdä työtä, organisoida päätöksentekoa, asumista, palveluja, suojata ihmisiä riskien varalta.²¹ Palkkatyöläistyminen, kaupungistuminen, demokraattinen päätöksenteko sekä sosiaali-, terveys- ja sivistyksellisen turvan rakentaminen kuvastavat uuden aikakauden tapaa järjestää yhteiskuntaa ja ihmisten välistä yhteiseloä. Aikaa, jota nyt elämme, voi ajatella lopullisten hyvästien jättämisenä 1700-luvulla alkaneelle teolliskapitalistisen aikakauden ajattelu- ja toimintatottumuksille. Elämme älykkään teknologian, automaation ja robotiikan aikakautta. Tutkikaamme asia tarkemmin.

Suuret kertomukset luovat laajimman kehityksen aikakauden, sen arvojen, järjen ja toimintatapojen ymmärtämiseen. Suurten kertomusten sisällä voi havaita sykleissä tai aalloissa tapahtuvia muutoksia – pieniä vallankumouksia. Venäläinen taloustieteilijä Nikolai Kondratjev havaitsi, että 1780-luvulta alkaen taloudessa on tapahtunut perustavia muutoksia 40–60 vuoden aalloissa. Niissä kriisejä on seurannut taloudellinen ja sosiaalinen kukoistus. Aaltoja ovat sysänneet liikkeelle innovaatiot kuten höyryenergia, teräs, sähkö ja petrokemian tuotteet.²² Tulevaisuudentutkija Markku Wilenius (s. 1961) tarkastelee tulevaisuuskirjoissaan²³ noita aaltoja ja niitä liikkeellepanevia teknologisia innovaatioita sekä kriisejä, jotka ovat vauhdittaneet siirtymistä uuteen sykliin.

Siirtymät aallosta toiseen, ovat aina merkinneet radikaalia koko yhteiskunnan muutosta. Juuri nyt yhteiskunnan muutoksessa on tapahtumassa siirtymä aallosta toiseen. Väistyvän aallon (1970–2010) liikevoimana oli digitaalinen teknologia, joka mullisti informaation tuotannon ja viestinnän. Uuden aallon (2010–2050) liikevoimana ovat älykkäät ja resurssitehokkaat teknologiat, jotka mullistavat kaikki – työhön, toimeentuloon, palveluihin, hyvinvointiin, energiaan ja demokratiaan liittyvät –

yhteiskunnalliset järjestelyt perinpohjaisesti²⁴. Kaikille tuttuja ovat jo nyt robotit, digipalvelut, itsensä työllistäminen, uusioenergia, osallistuva demokratia, itsepalvelukaupat, itseohjautuvat autot ja lentokoneet.

Seuraava kuvio havainnollistaa muutosaaltoja ja niihin liittyviä innovaatioita ja kriisejä.

Kuvio 1. Kondratjevin muutosaalto 1780–2050.²⁵

Muutoksen kuudennessa aallossa (2010–2050) työn tekemistä ja palvelujen tuottamista motivoi aivan toisenlaiset intohimot kuin teolliskapitalistisena aikana, jolloin ihminen myi osaamistaan ennalta sovitussa yhteiskunnan teknishallinnollisissa järjestelyissä yksityisille ja julkisille työnantajille. Ihmisen rooli on muuttunut ja se on muuttumassa radikaalisti. Enemmän tai vähemmän oman elämänsä sivustakatsojan roolista hänestä on tulossa pääosan esittäjä. Siemen roolin muutokseen alkoi itää ja versoa 5. aallon aikana. Kun ulkopuoliset eivät tarjoa enää ratkaisuja arjen, työn, toiminnan sekä vastuunoton kysymyksiin, ihmisen on tehtävä se itse. Toiminta omien valmiuksien ja kykyjen perustalta on vahvistunut. Halu tehdä perustuu entistä enemmän sisältäpäin ohjautuvuuteen, sisäiseen yrittäjyyteen. Ihmiselle avautuu myös aito tilaisuus alkaa kasvaa persoonaksi ja kohti täydempää ihmisyyttä.²⁶

Sovellan tähän Markku Wileniuksen²⁷ ajatuksia CARE-kulttuurista, jossa tiivistyy kuudennen aallon tapa ajatella ja toimia:

- valmius tehdä yhteistyötä – yhteistyöllä saadaan enemmän aikaan
- tärkeintä on se, mitä osataan yhdessä
- valmius tuottaa radikaaleja innovaatioita
- halu tehdä kestäviä ratkaisuja lyhytaikaisen saalistamisen sijaan
- halu ottaa vastuu
- halu katsoa tulevaisuuden suuntaan

Kuudes aalto kääntää vanhan maailman ympäri. Uusi kulttuuri houkuttelee ihmisiä katselemaan toisten ihmisten suuntaan, virittää ihmisen ajattelun niin työssä kuin vapaa-ajalla 'uuteen asentoon' ja kutsuu esiin uudenlaista moraalialia. Vanhan työ- ja talousajattelun tilalle tulee, ja on jo tullut, itsensä yksin ja yhdessä työllistymistä, itsetuotantoa, yhteisö- ja vaihtotaloutta sekä tuotantoa omakustannushintaan tai ilmaiseksi.²⁸ Andre Gorz (1923–2007)²⁹ ennakoii, että seuraava askel on koko yhteiskuntaelämän vapaa tuotanto, jossa myös aiemman yhteiskuntamuodon ylituotantoja kulutusongelmaan löytyy ratkaisu. Hän näkee, että on syntymässä ajattelu- ja toimintatapa, jota kuvaa 'Tuottaa se, minkä kulutamme, ja kuluttaa se, minkä tuotamme, on kuninkaantie ulos markkinoilta'.

Arvaukseni on, että vanhan 'maailman' tilalle alkaa rakentua paikallisesti ja globaalisti vuorovaikutteinen, 'schumacherilainen' pieni on kaunistaa, uusi maailmanjärjestys³⁰ Kuudes aalto loihtii esiin elävän talouden, yhteiskunnalliset ja yhteisölliset yritykset, vapaat toimijat ja tuottajat vapaissa yhteisöissä, kuten tulevasta muutoksesta Karl Marx (1818–1883) jo vihjeitä antoi.

Totutut ajattelu- ja toimintatavat ovat kuitenkin sitkaita. Monet politiikassa ja yhteiskunnan vakiintuneissa instituutioissa toimivat voivat pelätä etujensa ja asemiansa menettämistä ja siksi jarruttelevat uudistuksia. Uusi sukupolvi katsoo tulevaisuuden suuntaan. Edeltävästä sukupolvesta ei heille juuri tulevaisuuteen suuntaamisessa paljon apua ole, koska he joutuvat aina aloittamaan alusta, kuten eksistenssifilosofi Søren Kierkegaard (1813–1855) asiasta ajatteli. Uuden sukupolven edellä kulkeva sukupolvi opastaa mielellään tapoihin, joihin he ovat itse oppineet. Edellä kulkevien – myös kuolleiden – sukupolvien taakka painaa aina vuorenraskaana jäljessä tulevien sukupolvien aivoja, kuten Karl Marx sukupolvien välistä jännitettä kuvasi. Taakasta irtipäästämiseen uusi sukupolvi tarvitsee tietoa, tahtoa ja rohkeutta. Nyt ollaan kuitenkin yleisesti heräämässä teollisen ajan koomasta.³¹ Työssä tapahtuneet muutokset, ympäristötietoisuuden vahvistuminen ilmastokriisin aikana sekä Covid-19 pandemia ovat jouduttaneet ihmisten heräämistä todellisuuteen. Uudet sukupolvet muutoksen jo näkevät, koska he muutoksessa jo elävät ja sen kokevat. Pian enemmistö on valmis sanomaan hyvästit väistyneen aikakauden tavalle ajatella ja nähdä todellisuus.

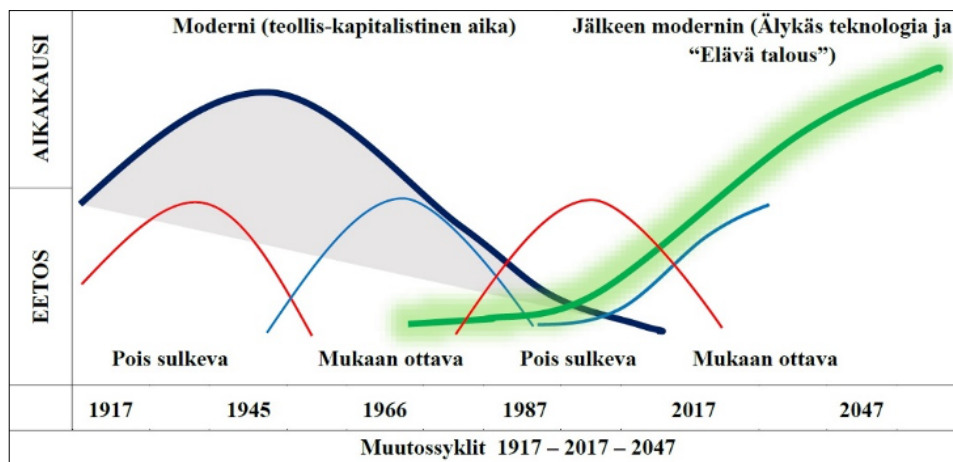
Uuden kulttuurin oivaltaneet ihmiset ymmärtävät tekojensa merkityksen ja he liittyvät osaksi yhteisöään omilla tietoisilla valinnoillaan. Ihmisen sisäistä motivoitumista ruokkii vahvistunut sosiaalinen tietoisuus ja pyrkimys löytää elämälle mielekkyys ja tarkoituksellisuus. ”Tie sosiaalisuuteen ja ympäröivän maailman huomioon ottamiseen syntyy oman ajattelun kautta eikä ensisijaisesti perittynä tapana. (...) Tällaisen

sosiaalisen tietoisuuden syntyminen on avainasia, jos ihmiskunta haluaa selvittää kunnialla seuraavalle vuosisadalle.”³²

Hyvän yhteiskunnan idea muuttuu

Wilenius³³ toteaa, että suuret teknologiset muutokset kulkevat käsi kädessä yhteiskunnallisten muutosten kanssa. Uudet ajatus- ja toimintamallit muuttavat myös yhteiskunnan henkistä ylärakennetta eli niitä arvoja ja rakenteita, joiden päälle itse järjestelmä rakentuu. Tarkastelen seuraavaksi, miten ajan henki ja kulttuurin eetos on muuttunut suurten kertomusten ja muutosaaltojen mukana ja niihin yhteydessä?³⁴ Miten käsitys ihmisestä ja hyvästä yhteiskunnasta on muuttunut yhteiskunnallisen eetoksen muutoksessa? Eetoksen muutos paljastuu vallitsevista arvoista sekä ihmis- ja yhteiskuntakäsityksistä; ajan hengestä.³⁵

Kun tarkastelen Suomen satavuotista historiaa, siinä voin tunnistaa vuorottelua pois sulkevien ja mukaan ottavien syklien välillä. Sykliä voidaan kuvata magneetti-metaforalla. Magneetit ovat kaksinapaisia (S- ja N-navat). Magneettien samannimiset navat hylkivät toisiaan ja erinimiset vetävät toisiaan puoleensa. Kun yhteiskunta virittyy poissulkevan idean suuntaan, magneettien navat asettuvat suhteessa toisiinsa hylkivään asentoon. Kun yhteiskunta alkaa virittyä mukaan ottavan idean suuntaan, magneettien navat asettuvat toisiaan puoleensa vetävään asentoon. Pois sulkevan idean mukaan viritetyssä yhteiskunnassa eriarvoisuus hyväksytään, solidaarisuus ja oikeudenmukaisuus eivät ole kiinnostavia asioita. Mukaan ottavan idean mukaisesti viritetyssä yhteiskunnassa ihmisten ja ihmisryhmien välisiä eroja halutaan pienentää; ihmiset halutaan saada samaan kuvaan ja halutaan virittää kansalaisissa tunnetta kuulumisesta samaan tarinaan. Sadan vuoden iän ohittaneen Suomen magneettien asennoista voi tunnistaa syklit, joiden muoto on sama, mutta sisältö eri kuin aiemmissa samantyyppisissä sykleissä. Siirtymävaiheissa, kuten nyt, laskeva sykli ja nouseva sykli ovat läsnä yhtä aikaa. Suomen tähänastisesta historiasta voi tunnistaa kolme vuorottelevaa sykliä ja kehkeytyvässä olevan neljännen.³⁶ Havainnollistan asiaa seuraavassa kuviossa:

Kuvio 2. Aikakauden muutos ja eetosyklit 1917 – 2047.³⁷

Ensimmäinen sykli ajoittuu vuosille 1917–1945. Se oli itsenäisen valtion rakentamisen aikaa. Tuon ajanjakson voi nähdä yhtäältä mukaan ottavan idean vahvistumisen aikana – rakennettiinhan tuolloin Suomi-nimistä kansallisvaltiota. Toisaalta ajanjakso paljastuu poissulkevan yhteiskunnan ajaksi, kun tarkastellaan ajanjakson arvoja ja henkistä ilmapiiriä. Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen, hävinneitä ei haluttu mukaan samaan kuvaan. Hylkiminen jatkui 1960-luvulle saakka, joissakin kunnissa se on hiljaisesti läsnä yhä vielä. Etenkin 1930-luku oli ihmisiä ja ihmisryhmiä poissulkevaa. Samaan kuvaan ei tahdottu kommunisteja, kehitysvammaisia eikä heikompaan rotuun lukeutuvia, kuten saamelaisia. Erojen tekeminen, rotuajattelu ja natsihenkiisyys löivät läpi tuon ajan yhteiskunnan sivistyneistöön saakka.

Toinen maailmasota opetti useimpia, että kansalaiset olisi hyvä saada samaan tarinaan, samaan kuvaan ja yhteiseen veneeseen. Alkoi hidas muutos, jonka tuloksena yhteiskunta alkoi rakentua mukaan ottavan idean periaatteelle. Alkoi rakentua teollisen tuotannon häiriöttömän jatkuvuuden turvaavat järjestelyt sekä kaikki kansalaiset huomioon ottava, universaali, hyvinvointivaltio.³⁸ Vuoden 1948 lapsilisälaki oli siinä projektissa merkittävä avaus. 1960-luvun alun sairausvakuutus, eläke- ja sosiaaliturvauudistuksissa hanke jatkui. Hyvinvointivaltion rakentaminen vauhdittui ns. kansanrintaman voittaessa vuoden 1966 eduskuntavaalit. Vuonna 1972 aloitetun kansanterveyslain ja peruskoululain toimeenpanon jälkeen kansalaisten enemmistön ihon alle alkoi tulla tunne samaan tarinaan kuulumisesta. Positiivinen ihmiskäsitys sekä tasa-arvon, solidaarisuuden ja oikeudenmukaisuuden arvot olivat julkilausuttuja arvoja hyvinvointivaltion idealle rakentuvassa yhteiskunnassa. 1980-luvulla hyvinvointivaltion idea, tarjota turvaa kaikille ihmisille hyvinvointia uhkaavia riskejä vastaan kohdusta hautaan asti, toimi jo aika hyvin.

Vuonna 1987 Suomessa alkoi 'hallitun rakennemuutoksen' ja yhteiskunnan perusteellisen uudistamisen aikakausi. Hallittu rakennemuutos oli pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelma³⁹, josta käynnistyivät samansuuntaiset muutosprosessit, jotka olivat aiemmin käynnistyneet Margaret Thatcherin (1925–2013) johdolla Britanniassa vuodesta 1979 alkaen sekä Ronald Reaganin (1911–2004) johdolla Yhdysvalloissa vuodesta 1981 alkaen. Holkerin hallitusohjelman taustalla olivat yhteiskunnan rakenteellisten uudistusten tarve. Yhteiskuntaa oli siihen asti rakennettu teollisen yhteiskunnan tarpeisiin. Teollinen aika, kokoaikaisine ja jatkuvine työsuhteineen oli murenemassa. Poliittisessa ajattelussa ja toiminnassa tapahtui hegemonian muutos: Aika, arvot ja eetos olivat vaihtumassa. Hegemonian muutosta vauhditti voimistunut hyvinvointivaltion kritiikki. Oli syntynyt poliittisia intohimoja korvata hyvinvointivaltion malli hyvinvointiyhteiskunnan – oikeammin markkinavaltion – idealla. Poliitiikan ja kaiken toiminnan taustalle viriteltiin uutta käsitystä ihmisestä: ihminen on kilpailuhenkinen ja valintoja tekevä yksilö. Ajatukset sosiaalisen merkityksestä ihmiseksi kasvamisessa, puhe oikeudenmukaisesta ja tasa-arvoisesta yhteiskunnasta eivät olleet enää poliittisessa päätöksenteossa kiinnostavia kysymyksiä. Hyvän yhteiskunnan idea muuttui.

Ihmiskäsityksen ja yhteiskuntaidean muutos merkitsi sitä, että käytännössä markkinoiden logiikka juurrutettiin pikkuhiljaa kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan.⁴⁰

Valtiota, kuntia ja palvelutuotantoa alettiin johtaa kuin paperitehtaita. Markkinavaltio, jota alettiin kutsua poliittisesti korrektissa kielenkäytössä hyvinvointiyhteiskunnaksi, tuli aiemman hyvinvointivaltion tilalle.

Vuonna 1987 vahvistumaan alkanut uusi hyvän yhteiskunnan idea oli muodoltaan samanlainen kuin itsenäisyyden alun vastaava idea. Sisältö oli toinen. Poliittisessa puheessa yhteiskunta paljastuu integraation pyrkivänä, magneetit toisiaan puoleensa vetävinä, mutta käytännössä yhteiskunnassa ja kulttuurissa magneetit kääntyivät eksklusiiviseen, hylkivään asentoon; yhteiskunnalliset jaot alkoivat syvetä ja eriarvoisuus kasvaa⁴¹. Hallittu rakennemuutos kätilöi uudella tavalla esiin poissulkevan yhteiskunnan idean ja käytännöt. Myös rasismi ja rotuajattelu sai kasvualustan ajan eetoksessa.

Hyvinvointiyhteiskunnan/markkinavaltion aikana (1987–2019) oli paljon keskustelua aktiivisesta sosiaali- ja työvoimapolitiikasta. Työvoimapolitiikan toimenpiteitä ohjasivat käsitteet aktivointi, velvoittaminen ja vastuullistaminen. Tavoitteena oli aktivoida kansalaisia ottamaan itse enemmän vastuuta työllistymisestä sekä varautumisesta taloudellisten ja sosiaalisten riskien varalta. Aktiivinen sosiaalipolitiikka ja aktiivinen työvoimapolitiikka eivät kuitenkaan toimineet halutulla tavalla hyvinvointiyhteiskunnan kulttuurissa.⁴² Aktivointipolitiikka joka tapauksessa ennakoii tulevaa kulttuuria, jossa aktiivisuus rakentuu ihmisen sisäinen motivaation perustalta, tahdosta olla tarpeellinen ja halusta tehdä mielekästä ja merkityksellistä työtä.

Suomen satavuotinen historia on muuttunut ikään kuin sykleissä. Olisiko seuraava sykli mukaan ottavan yhteiskunnan ja maailman rakentumisen aikaa. Kuudes aalto on jo kutonut esiin kulttuurin, jossa viranomaisten patistelu aktiivisuuden osoittamiseen väistyy ja tilalle tulee uusi tapa ajatella ja toimia sekä organisoida työtä ja palveluja – ja olla aktiivinen.

Uusi hyvän yhteiskunnan ideaali

2020-luvun alussa ihmiset ovat suuren haasteen edessä: Kuinka saada oma ajattelu- ja toiminta viritetyksi niin että se tuo uusia ratkaisuja työn, toimeentulon ja sosiaalisen osallisuuden kysymyksiin? Ratkaisujen etsimistä ja löytämistä kannustaa se, kun ihmiset näkevät kuinka huonosti heidän arkielämän – elämismaailman – tarpeet tulevat kohdatuksi systeemimaailman – politiikan, hallinnon ja talouden – taholta. Vaihtosuhte maailmojen välillä ei oikein toimi: Äänestysaktiivisuus laskee, epätyypillisten työsuhteiden, kuten pätkätoiden ja nollatuntisopimusten, määrä kasvaa, edustuksellinen demokratia on kriisissä... Teollisena aikana kohtuullisen hyvin toiminut maailmojen välinen lahjan vaihdon periaate ei enää toimi.⁴³

Kun systeemimaailman ote ihmisestä alkaa kirvota, ja kun toiminnan edellytykset muuttuvat, useimmat ihmiset oivaltavat muutoksessa mahdollisuuden tai he alkavat pakon sanelemina ajatella ja toimia toisin kuin ennen. He alkavat pohtia, kuinka he voisivat järkevästi organisoida ja tuottaa tarpeisiinsa aidosti vastaavat palvelut⁴⁴

Kun vanha maailma järjestelyineen rapautuu, sisäisen motivaation perustalta virityneet ihmiset alkavat yksin ja yhdessä pohtia, mitä he voisivat tehdä oman ja yhteisen hyvinvoinnin eteen. Vanhan maailman teknishallinnolliset järjestelyt alkavat

korvautua sosiaalisilla ja yhteistoiminnallisilla järjestelyillä. Uusi aika tuo näyttämölle ihmiset, joiden pyrkimys on olla vapaita toimijoita vapaissa yhteisöissä, joiden toimintaa motivoi itsensä toteuttaminen, halu antaa parhaansa yhteiseksi hyväksi ja halu parantaa maailmaa. Ihmisen katse kääntyy itsestä ulospäin ja heistä alkaa kehkeytyä maailman paremmaksi tekijöitä.⁴⁵

Miten 6. aallon, jota Markku Wilenius kutsuu älykkyyden aikakaudeksi, toimintaperiaatteet kohtaavat uuden, ja vahvistuvan, hyvän yhteiskunnan idean? Wilenius kuvaa toimintaperiaatteita näin:⁴⁶

- yhteistyö, joka laajimmillaan tarkoittaa sitä, organisaatiot ovat itseohjautuvia sekä sitä että palvelun käyttäjät ovat palvelun tuottajia ja niiden suunnittelijoita,
- avoimuus, joka tarkoittaa sitä, että ihmisiä ei voi enää pitää pimennossa,
- jakaminen, joka tarkoittaa ihmisten osaamisen hyödyntämistä ilman raja-aitoja,
- integriteetti, joka tarkoittaa ihmisen rehellisyyttä, tinkimättömyyttä ja korkeaa moraalialia sekä
- keskinäinen riippuvuus, joka tarkoittaa keinotekoisien kulttuuristen, taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten rajojen ylittämistä niin paikallisesti kuin globaalisti.

Nuo Wileniuksen julkilausumat periaatteet, samoin kuin edellä kuvaamani kulttuurin muutos, ovat hyvässä vuoropuhelussa uuden, jonka nimitän Hyvin voivan yhteisön, ideaalin kanssa. Seuraavassa taulukossa luonnostelen ideaalityyppejä⁴⁷, jotka kuvaavat laadullisia muutoksia ajattelu- ja toimintatavoissa, kun tapahtuu siirtyminen hyvän yhteiskunnan ideasta ja hyvinvointimallista seuraavaan.

Taulukko 1. Hyvinvointivaltion, markkinavaltion ja hyvin voivan yhteisön ideaalit.

Tarkastelukulma	Yhteiskuntaideaali		
	Hyvinvointivaltio	Markkinavaltio	Hyvin voiva yhteisö
Aika	~1966- ~1987	~1987- ~2019	~2019- 20XX
Sykli (eetos)	Mukaan ottava	Pois sulkeva	Mukaan ottava
Arvot	Ihanteet	Raadolliset	Arkiset
Ideologia	Vasemmisto	Oikeisto	Ideologioiden jälkeen
Järki	Hallinnollinen	Kilpailu	Dialoginen
Palvelut	Julkiset	Markkinat	Vapaat tuottajat
Sosiaalinen	Valtio varmistaa	Uhka	Kuulumisen kokemus
Työ ja toiminta	Toimeentulo	Vaurastuminen	Merkityksellisyys
Elämän mieli	Pärjääminen	Raha ja kulutus	Mielekkyyys
Tarpeet	Perustarpeet	Omat tarpeet	Elämän eheys

Hyvinvointivaltion idean mukaan järjestetyssä yhteiskunnassa haluttiin turvata kapitalismin jatkuvuus ja häiriötön työvoiman uusintaminen. Tässä pyrkimyksessä luotiin ihmisille sosiaalinen ja taloudellinen turva kehdestä haetaan asti mahdollisia riskejä varten. Pyrkimys oli lähentää myös yhteiskuntaluokkia, vahvistaa tasa-arvoa, solidaarisuutta ja rakentaa oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Hyvinvointivaltio oli poliittisen vasemmiston hanke.

Markkinavaltion ideaan sisältyi ajatus yhteiskunnan virittämistä toimimaan yritysten toiminnan logiikalla. Tasa-arvo, solidaarisuus ja oikeudenmukaisuus eivät olleet enää kiinnostavia kysymyksiä markkinalogiikalla toimivassa yhteiskunnassa. Sosiaaliset kysymykset eivät myöskään olleet kiinnostavia asioita. Markkinavaltion aikana puhe sosiaalisista ongelmista lakkasi. Sen korvasi puhe yksilön valinnoista. Markkinavaltiossa, jota myös hyvinvointiyhteiskunnaksi kutsuttiin, julkisesti tuotetut palvelut haluttiin korvata mahdollisimman pitkälle yksityisesti tuotetuilla palveluilla. Markkinavaltio oli poliittisen oikeiston hanke.

Markkinavaltion sisällä hiljaisina vallankumouksina virinneet ajatukset kumppanuudesta, dialogisuudesta, itseohjautuvuudesta, valtaistumisesta ja vastuun ottamisesta alkavat organisoidua käytännön toiminnaksi sekä elämän, työn ja palvelujen järjestämisen ydinideoiksi ja periaatteiksi. Muutoksen dynamiikan suunta vaihtuu. Yhteiskunta alkaa kehittyä ja organisoidua yhä enemmän alhaalta ylöspäin. Mielekkyyden, merkityksellisyyden sekä tarpeellisuuden tunnetta ja kokemusta tavoittelevat ihmiset alkavat ottaa yksin ja yhdessä vallan ja vastuun yhteiselon järjestämisessä. Vanhat jaot omistajiin, työntekijöihin ja asiakkaisiin purkautuvat; kuka tahansa voi olla palvelujen käyttäjä, palveluprosessin suunnittelija ja palvelun tuottaja.⁴⁸ Muutoksen suunta on vallan ja vastuun ottavat – valtaistuvat – hyvin voivat yhteisöt.

Hyvinvointivaltion idea kutsui ihmisiä samaan kuvaan ja yhteiseen tarinaan. Markkinavaltiossa toisten ihmisten merkitys väheni. Heistä tuli ikään kuin tarvittaessa käytettäviä. Toiset ihmiset katosivat ikään kuin taustalle häiritsemästä yksilöllisiä valintoja tekevää yksilöä. Hyvin voivassa yhteisössä valtaistuneet (emansipoituneet) ihmiset kääntävät katseen toisten ihmisten suuntaan, ja kysyvät toisiltaan: Mihin me tämän asian kanssa ryhdymme?

Suuri muutos on tapahtumassa tarpeiden tyydyttymisessä ja niiden ymmärtämisessä. Hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan ihmisillä oli hyvin paljon niukkuutta aineellisessa jokapäiväisessä elämässä, kuten asumisessa ja tulojen riittävydessä. Aineellisen elintason kohottaminen oli tuolloin politiikan ykköstarve yleisen koulutustason noston rinnalla. Aineelliseen ja rahan syventyneessä markkinavaltiossa kiinnostavaa oli aineellisten (having) tarpeiden tyydyttyminen sekä ihmisen oma toiminta (doing) halujensa ja tarpeidensa tyydyttymisessä. Markkinavaltion jälkeen vahvistuvassa kestävässä kehityksessä suuntaavassa yhteiskuntaideaalissa hyvinvointia ja tarpeita tarkastellaan seuraavien kysymysten avulla:

- Mitä ihmisellä voi kohtuudella olla? (Aineellinen elintaso – Having).
- Miten toteutuu vastuullinen ja mielekäs toiminta? (Tekeminen – Doing).
- Miten ratkaisen yhteenkuuluvuuden ja rakastamisen haasteen? (Suhteet – Loving).
- Miten saavutan eheän kokemuksen maailmassa ja suhteissa olemisessa? (Itsensä toteuttaminen ja oleminen – Being).⁴⁹

Hyvin voivassa yhteisössä ihmisen kokema sosiaalinen (ihmissuhteisiin ja toisiin ihmisiin), kulttuurinen (tapoihin, makuihin ja arvoihin) ja materiaallinen (tilaan, ympäristöön ja esineisiin) kuulumisen tunne on perusta hyvinvoinnin kokemiselle⁵⁰.

2020-luvun kulttuurin kutsut

Olemme laajenevan ja syvenevän tietoisuuden sekä vastuullisten valintojen aikakauden porstuassa astumassa uuteen aikakauteen ja sen ajattelu- ja toimintatapoihin. Uuteen kulttuuriin astuvat ihmiset ovat entistä motivoituneempia ja valmiimpia käyttämään ja vaatimaan itsemääräämisoikeutta asioidensa järjestämisessä⁵¹. Kun vanha maailma järjestelyineen on kääntymässä ympäri, se antaa mahdollisuuden – ja myös pakottaa – ihmiset katsomaan arkea, elämää ja mahdollisuuksia vailla harhakuvia.

Näyttämön tähänastinen rakentaminen on tuonut esille haasteen tutkia ympäristöä, alkaa ottaa, niissä asioissa kuin se on tarpeellista, ohjat omiin käsiin, ja niissä asioissa, joissa tarvitaan toisia ihmisiä, ohjat yhteisiin käsiin. Tätä tarvitaan, jotta voidaan vastata 2020-luvun kulttuurin kutsuun tuottaa palveluja sisäisellä yrittäjyydellä, yhteistoiminnassa ja kumppanuudessa, jotta voidaan tuntea ja tunnustaa toiminnassa yhteiskunnallista, globaalia ja ekologista vastuuta. Haasteeseen on hyvä vastata myös siitä syystä, että työtä ja toimintaa voisi motivoida halu jakaa ja tehdä hyvin; kehittää yhteiskunnassa tarvittavia palveluja, antaa itsestä ja osaamisesta toisille, kehittyä työssä, ottaa mukaan ja auttaa pulassa olevia ihmisiä.

Muutokset eivät etene ilman jännitteitä. (Hyper)kapitalismin laajeneminen erityisesti kasvaville terveydenhuollon markkinoille, kuvastaa vanhan maailman politiikan ja instituutioiden tapaa koettaa jatkaa ikään kuin mikään ei olisi muuttunut.⁵² Uuden työ- ja palvelukulttuurin vahvistumiseen tarvitaan tietoinen politiikkaohjelma, poliittista ohjausta ja julkista tukea. Mikäli tukea ja ohjausta ei ole tarjolla riittävästi, on mahdollista, että välitilassa olemisen kokemus ei riitä ravinnoksi muutoksen tekijäksi motivoitumiseen, saati itseohjautuvuuden ja tutkivan elämäntavan vahvistamiseen.

Olen nyt rakentanut näyttämön. 2020-luvun näyttämön suuntaan vilkuillessa näyttää siltä, että näyttämöllä ja näyttämön liepeillä tungeksii runsaasti väkeä, jotka haluaisivat jo rooleihin näytelmässä, jonka käsikirjoitus on vasta työn alla. Herää kiinnostus: Mitä väkeä siellä on? Voisiko olla niin, että monet ihmiset ovat pohtineet roolinsa jo valmiiksi, ja haluaisivat päästä heti esiintymään, monet päärooleihin. Mistä innostus kumpuaa? Löytyisikö vastaus identiteeteistä, joiden rakentaminen on haasteellista jännitteisessä ja ristiriitaisessa perustavaa laatua olevassa kulttuurin murroksessa?

Epävarmassa tilanteessa ihmiset haastetaan pohtimaan tilannettaan, ajattelu- ja toimintatottumuksiaan sekä suhtautumistapojaan. Monet voivat kokea, että he eivät saa arvostusta ja tunnustusta, he voivat kokea väheksyntää ja sivuuttamista, joskus jopa nöyryytetyksi tulemista. Erityisesti 2000-luvulla identiteeteistä on tullut politiikan väline sellaisille ryhmille, jotka kokevat, että he eivät saa ääntään kuuluviin tai että heitä ei arvosteta yhteiskunnassa. Katsotaan, löytyisikö tungokseen uskottava selitys tutkimalla 2020-luvun kulttuurin identiteettien rakentamisen haasteita?

2.2 TUNGOSTA NÄYTTÄMÖLLE: IDENTITEETIT

Anywhere- ja somewhere-ihmiset

Miksi näyttämölle on tunku? 2000-luvun alku on ollut vahvistuvan monikulttuurisuuden aikaa. Samalla se on ollut kasvavien etnisten, uskonnollisten, kulttuuristen ja poliittisten jännitteiden ja konfliktien aikaa niin ihmisten ja ihmisryhmien kuin valtioiden sisällä ja niiden välillä. Jännitteillä ja konflikteilla on ollut yhteys valtaan ja politiikkaan sekä monilla tavoilla identiteetteihin ja niiden rakentamiseen.

Kuten edellisessä luvussa havaittiin, 21. vuosisadan alussa työ, talous, sosiaalinen, kulttuuri ja politiikka ovat murroksessa tai ainakin nopean muutoksen tilassa. Ajattelulle ja toiminnalle puitteita luovat kehykset, aikakausi, uusi talouden ja kulttuurin sykli (6. aalto) sekä ajan henki ja eetos ovat vaihtumassa. Maailma, missä ihmiset ovat rakentaneet identiteettejään, kokeneet itsensä arvokkaiksi ja kokeneet saavansa itselleen positiivista tunnustusta, on muuttumassa radikaalisti. Identiteettiään pohtivat ihmiset elävät nyt ikäänkuin historian ja tulevaisuuden välissä, monet niiden välisessä notkossa. Muutos haastaa, ja myös pakottaa kenet tahansa pohtimaan omaa identiteettiään, suhtautumistapojaan, tapojaan ajatella ja toimia sekä orientoitumistaan tulevaisuuteen.⁵³

Identiteettien rakentaminen 2020-luvun alun muutosten näyttämöllä on haasteellista.⁵⁴ On ymmärrettävää, että monet Suomessa asuvat identiteetin rakentajat ovat epävarma ja hämillään, vaikka he elävät, ja ovat aina eläneet, ikään kuin kulttuurien risteyksissä⁵⁵. Useimmille identiteetti ei ole ongelma. Monet kokevat muutoksen ja itselle vieraat kulttuurit uhkana. Identiteetistä tulee silloin ongelma itselle ja myös toisille. Jako identiteettien rakentamisessa näkyy siinä, että 2020-luvun alun ihmiset lukeutuvat karkeasti somewhere- ja anywhere-ihmisiin, joiden ymmärrykset maailmassa olemisessa voivat olla hyvinkin etäällä toisistaan. Somewhere-ihmisille kiinnittyminen johonkin paikkaan on tärkeää. Anywhere-ihmiset tuntevat olonsa kotoiseksi kaikkialla, missä he sattuvat kulloinkin olemaan. Anywhere-ihmisten identiteetit ovat joustavia, ne ovat ikään kuin jatkuvassa tulemisen tilassa. Somewhere-ihmisten identiteetti kiinnittyy paikkaan, usein myytteihin ja todellisiin tai kuviteltuihin perinteisiin.⁵⁶

Mitä identiteeteille on tapahtumassa? Miksi niistä on tullut ongelma? Mitä vaihtoehtoja monikulttuurisessa ja kulttuurien risteyksissä elävillä ihmisillä on identiteettinsä rakentamisessa? Miten identiteetit asettavat ihmiset suhteessa toisiin ihmisiin?

Millaiseen tulevaisuuteen identiteetit ihminen suuntaa valitsemallaan identiteetillä? Mitä valitun identiteetin tien päässä näkyy?

Tarkastelen identiteettien rakentumista ja niihin liittyviä haasteita omien aiheeseen liittyvien esseiden, Stuart Hallin (1932–2014) kulttuurin tutkimusten sekä Francis Fukuyaman (s. 1952) teoksen, Identiteetti-Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka, valossa.

Identiteettien markkinat

Kun ihminen pohtii identiteettiään, hän etsii vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Kuka minä olen? Mihin minä kuulun? Usein identiteetin etsimisessä ihmistä auttaa vastausten etsiminen Ei-määrittelyn kautta: Kuka minä en ole? Mihin minä en kuulu? Identiteettien rakentamisessa ihmisen on tehtävä päätös, mitä hän ottaa siihen mukaan ja mitä hän ei ota siihen mukaan. Seuraavassa taulukossa kuvaan neljä 2020-luvun alussa esillä olevaa identiteetin rakentamisen perusvalintaa.

Taulukko 2. Identiteetin (ID) rakentamisen ideaalityypit.⁵⁷

Tarkastelukulma	Identiteetin (ID) rakentamisen ideaalityypit			
	Traditionaalinen	Moderni	Postmoderni	Markkinat
Olosuhde	Uskonnollinen tai etninen yhteisö	Kansallisvaltio	Globaali kylä	Globaalit markkinat
Kulttuuri, ID ja sosiaalinen	Lankeavat yhteen	Ovat erillisiä	Ovat tulemisen tilassa	Lankeavat yhteen
ID:n uusintaminen	Usko myytteihin	Usko kansallisvaltion myytteihin	Avoimuus kulttuurien vaikutuksille	Samastuminen tuotteisiin
ID:n rakentamisen metodi	Hyväksyä perinteet, sulkea ulos vieras	Hyväksyä kansallinen, sulkea ulos vieras	Ottaa mukaan kaikki tarpeellinen	Shoppailla avoimin mielin
Miten valta toimii?	Ajattelun miehitys (usko myytteihin)	Kansakunnan jatkumisen turvaaminen	Itseohjautuvuus (vapaus)	Manipulointi ja suggerointi
Kuka olen?	Seurakunnan tai heimon jäsen	Olen suomalainen	Olen maailman-kansalainen	Olen kulutus-kansalainen
Metafora	Veli ja sisko	Pyhiinvaeltaja	Turisti tai kulkuri	Hilpeä robotti

Identiteetin rakentajan kysymyksiin on neljä perusvaihtoehtoa: traditionaalinen, moderni, postmoderni ja markkinaperustainen – uusliberaaliin ideologiaan ja globaaliin kapitalismiin kytkeytyvä⁵⁸. Ensimmäinen vaihtoehto tarkoittaa, että ihmiset identiteettiä rakentaessaan kääntävät katseensa menneeseen aikaan, alkavat etsiä vastauksia kysymyksiinsä uskonnoista, etnisistä ryhmistä, heimoista sekä niiden perinteistä. Valinnasta seuraa se, että se uusintaa perinteisiä uskomuksia, rituaaleja ja yhteisöjä. Toinen vaihtoehto tarkoittaa identiteetin rakentamista kansan ainutlaatuisesta alkuperästä sekä kansallisvaltioihin konstruoitujen myyttien perustalta. Tarkoitus

on turvata kansallisvaltion historiallinen jatkuvuus, sen legitimiteetti, hyväksyntä, kansalaisten keskuudessa. Kolmas vaihtoehto identiteetin rakentajalle on postmoderni tapa. Tämä tarkoittaa sen ymmärtämistä, että kaikki identiteetit ovat sekoituksia eri kulttuureista, ne eivät tule koskaan valmiiksi, vaan ne ovat koko ajan ikään kuin tulemisen tilassa. Anthony Giddens (s. 1938) kuvaa tätä valintaa identiteettien liikkuvaiksi juhlaksi.⁵⁹ Neljännen vaihtoehdon identiteetin rakentajalle tarjoaa markkinat. Sen idea on saada ihminen kiinnostumaan kuluttamisesta, esittelemään tyyli- ja makupalintojaan kuluttamiensa tuotteiden avulla. Tässä vaihtoehdossa tavoite on vahvistaa (globaalin) kuluttajakansalaisuuden identiteettiä.⁶⁰

Vertauskuvalliset identiteettimarkkinat ovat läsnä kaikkialla yhteiskunnassa, myös politiikassa.⁶¹ Markkinoilla myyjä ja ostaja kohtaavat. Siellä ihmiset tunnistavat itsensä kulutuksensa perusteella. Hänet houkutellessaan pois pohtimasta omaa aitoa ja sisintä minuuttaan. Markkinoilla myyjä harvoin kysyy, mitä identiteetin rakentaja todella haluaa tai tarvitsee, mikä tekisi ostajan elämästä mielekkään ja merkityksellisen; miten hyvä voisi toteutua identiteettiään pohtivan ihmisen elämässä? Markkinat tarjoavat identiteettejä, jotka pitävät ihmisen huomion poissa omista aidoista tarpeista ja halusta nousta oman elämän ohjaksiin. Identiteettimarkkinoilla ihminen kutsutaan laumaan. Identiteettien rakentaminen markkinoilla aiheuttaa epävakautta paitsi ihmisten elämässä, myös koko yhteiskunnassa⁶². Postmoderni tapa rakentaa identiteettiä voi parhaimmillaan olla tapa, jossa identiteetin rakentajalla on tunne siitä, että identiteetin rakentaminen on hänen omissa käsissään.

Jos katsomme identiteetin rakentajia, traditionalistit ovat kuin sisaria ja veljiä, jotka suorittavat rituaaleja omissa heimoissaan. Modernistit ovat kuin pyhiinvaeltajia matkalla Luvattuun maahan. Postmodernistit ovat kuin turisteja tai kulkureita, jotka kulkevat monikulttuurisissa yhteisöissä, mistä he poimivat jotain tarpeellista kiinnittääkseen sen identiteettiinsä.⁶³ He, jotka etsivät identiteettinsä rakennustarvikkeita muotiliikkeistä, ovat kuin iloisia robotteja⁶⁴, jotka eivät ole kiinnostuneita todellisista tarpeistaan tai halusta antaa parasta itsestään yhteiseksi hyväksi. Jos ihmiset ajattelisivat ja toimisivat rationaalisesti monikulttuurisella ja globaalilla näyttämöllä, he toimisivat identiteettinsä rakentamisessa postmodernin turistin tai kulkurin tavoin.

Hybridi vai fundamentalistinen strategia?

Jännitteet ja epävakaus poliittisella ja kulttuurisella näyttämöllä häiritsevät identiteettien rakentajia. Minkä identiteetin rakentamisen strategian valitsisin? Menisinkö konservatiivien joukkoon? Tuntisinko itseni arvokkaaksi menemällä fanaatikkojen ja populistien joukkoon? Saisinko takaisin arvokkuuteni menemällä mukaan kansallishenkisten tai muiden fundamentalistisesti ajattelevien joukkoon? Hätkähtäisinkö hereille katsellessani maailmaa, missä kapitalismin vastaiset liikkeet, kuten Occupy Wallstreet- ja ilmastonmuutosliikkeet, ovat näkyvästi esillä ja haastavat jatkuvan kasvun politiikan, turhan kulutuksen ja tuhokapitalismin? Alkaisinko identiteettiä pohtiessani suuntaamaan katseeni kapitalismin jälkeiseen – kestävän kehityksen yhteiskunnan – aikaan.⁶⁵

Tässä tarkastelussa on ollut esillä neljä vaihtoehtoa identiteettien rakentamiseksi. Valitsevatko ihmiset noista neljästä? Stuart Hall sanoo, että näinä aikoina monilla ihmisillä on Janus-kasvot tässä asiassa. Heillä on halu liittyä universaaliseen, mutta he juuttuvat partikulaariseen. Heillä on houkutus kääntää katse paikallisesta maailman suuntaan, aloittaa maailmankansalaisen identiteetin rakentaminen, mutta he kääntävät katseensa ja ajatuksensa tuttuun ja turvalliseen, ja alkavat rakentaa identiteettejä, jotka perustuvat etnisiin, uskonnollisiin tai kansallisiin myytteihin.⁶⁶

Näyttää siltä, että poliittisten, taloudellisten, kulttuuristen ja etnisten jännitteiden maailmassa tulevaisuuden kohtaamisessa identiteetin rakentajan on tehtävä valinta kahden strategian välillä: fundamentalistinen vai hybridi? Fundamentalismissa on kaksi muotoa. Ensimmäinen kiinnittyy uskonnollisiin, etnisiin tai kansallisiin myytteihin, kaipuuseen aikaan ja tilaan, joita ei oikeastaan ole koskaan ollut. Toinen kiinnittyy identiteettien rakentamiseen markkinoilla. Ihmiset, jotka valitsevat ensimmäisen fundamentalistisen valinnan, pyrkivät asettamaan rajoja kaikelle vieraaksi kokemalleen. Fundamentalismin toinen muoto päinvastoin edistää kulttuuristen, uskonnollisten, sosiaalisten ja poliittisten rajojen madaltamista ja kitkemistä kaikkialla maailmassa.⁶⁷

Toinen tulevaisuuteen suuntautuva identiteetin rakentamisen muoto on hybridistrategia. He, jotka valitsevat tämän strategian, ymmärtävät että he, samoin kuin heitä edeltävät sukupolvet, elävät diasporassa vailla mahdollisuutta palata alkuperäiseen kotiin, koska sellaista kotia ei ole koskaan ollut. He ymmärtävät, että kulttuurit muuttuvat ja sekoittuvat kaiken aikaa ja että heidän identiteettinsä rakentuu vuorovaikutuksessa paikallisten, kansallisten ja globaalien kulttuurien kanssa.⁶⁸

On kaksi identiteetin rakentamisen strategiaa tulevaisuuden ja sen haasteiden kohtaamiseen. Fundamentalistinen tapa konstruoida identiteettejä on ravintorikas kasvualusta totalitaarisille ja barbaarisille poliittisille ja kulttuurisille pyrkimyksille. Hybridi-identiteetin valitseminen tarkoittaa ”ilon, toivon ja vapauden” valitsemista, vaihtoehdon, jossa myytit eivät miehitä ajattelua ja toimintaa, ja jossa huolta vieraista aineksista, jotka uhkaavat identiteettiä ja elämäntapaa, ei ole. Irrationaalista ajattelua houkuttaa fundamentalistiset pyrkimykset. Kulttuuritietoinen valitsisi rationaalisesti hybridin identiteetin rakentamisen tavan.⁶⁹

Miten somewhere- ja anywhere-ihmiset asettuvat noihin strategisiin valintoihin? Somewhere-ihmisille oma kulttuuri, paikka ja perinteet ovat merkityksellisiä. Heitä voi luonnehtia partikulaarisiksi, joille voi olla fundamentalistinen identiteetti tärkeä. Toisille heistä paikka on tärkeä, mutta he eivät ole juuttuneet siihen. He ovat kuin turisteja, jotka lähtevät kotoa maailmalle, tapaavat ihmisiä, tutustuvat uusiin kulttuureihin, ja palaavat mielellään takaisin kotiinsa.

Myös anywhere-ihmisiä on kahdenlaisia. Yhdet suuntautuvat avoimesti maailmaan, ovat universalisteja, jotka tunnustavat ihmisten samanarvoisuuden. Toisten identiteetti virittyy nationalistisesta, uskonnollisesta tai etnisestä fundamentalismista. Käsitys oman kulttuurin ylivertauisuudesta suhteessa muihin kulttuureihin on tässä tyyppissä tärkeä. Anywhere-ihmisen heistä tekee se, että he haluavat valloittaa, tai ovat mukana ”iloisina robotteina” valloittamassa, elintilaa (lebensraum) omalle kulttuu-

rilleen, syrjäyttää ja jopa tuhota heille vieraita kulttuureja. Seuraava kuvio havainnollistaa noita ideaalityyppejä.

	Hybridi-identiteetti (Elämä kulttuurien risteyksissä) Universaalinen		
Somewhere (Paikka ja perinteet)	”Asun Roomassa, mutta kotini on maailmalla.” (turisti)	”En ole mistään ja kaikkialta kotoisin.” (liberaali kulkuri)	Anywhere (Missä tahansa)
	”Kotimaani on Suomi ja olen kristitty.” (konservatiivi)	”Maailman on meidän kaltaisten.” (fundamentalisti)	
	Partikulaarinen (Oma kulttuuri) Fundamentalistinen identiteetti		

Kuvio 3. Identiteettityypit 2020-luvun kulttuurissa.

Kulttuuristen jännitteiden kannalta partikulaariset ja eriasteisesti fundamentalistiset identiteetit ovat potentiaalisia kulttuuristen jännitteiden kasvualustoja.⁷⁰ Hybridit identiteetit ja siihen liittyvä universalismi, kaikkien ihmisarvon tunnustaminen, eivät aiheuta suoraan jännitteitä ihmisten ja ihmisryhmien välille, mutta välillisesti ne voivat provosoida vihaa ja katkeruutta partikulaariseen juuttuneiden ihmisten joukossa. Tarkastelen asiaa seuraavaksi.

Tunnustuksen vaatimus ja identiteettipolitiikka

Edellinen tarkastelu toi esiin neljä perusidentiteettityyppiä, kaksi ideaalityypistä identiteetin rakentamisen strategiaa sekä neljä identiteettien perustalta muodostuvaa 2020-luvun alun ajattelu- ja toimintatapaa monikulttuurisessa maailmassa. Jotta voisi ymmärtää identiteetteihin liittyviä jännitteitä, on tarpeen tehdä tutkimusretki identiteettipolitiikkaan, johon liittyy olennaisesti oman arvon tunnistaminen sekä vaatimus saada tunnustusta ja arvostusta toisilta.

Ihminen on halunnut aina saada arvostusta ja tunnustusta. Ihmisen sisällä on minuus, jolle jokainen haluaa saada arvostusta toisten taholta. Tämä ihmisluonnon universaali piirre tunnistettiin jo antiikin Kreikassa. Havaittiin, että ihmisessä on ’sielunosa’, Thymos, joka kaipaa arvonsa tunnustamista. Jos hänen arvonsa tunnustetaan, hän kokee ylpeyttä. Jos hän ei saa tunnustusta, hän kokee joko häpeää tai vihaa. Isothymia on vaatimus saada arvostusta muiden lailla, arvostusta universaalina ihmisenä. Megalothymia puolestaan on halu saada tunnustusta yliverlaisena.⁷¹

Kuka saa arvostusta? on ollut – ikuinen – kiistojen aihe. Antiikin Kreikassa sotilaiden arvo tunnustettiin, kun taas orjia ei pidetty edes ihmisinä: he olivat puhuvia

työkaluja. G.W.F. Hegelin (1770–1831) teollisen aikakauden alussa esittämä herran ja rengin dialektiikka enteili identiteetin ja tunnustamisen politiikan tuloa yhteiskunnalliseen keskusteluun: ”Alistamalla renkinsä herra vähentää myös omaa ihmisyyttään, ja vasta tasavertaisessa suhteessa, jossa herran ja rengin suhde kumoutuu, molemmat toimijat voivat kohdata toisensa ja sen varassa itsensä täydesti ihmisinä”.⁷² Moderni, teollinen, aika toi yhteiskunnalliselle näyttämölle ryhmiä, kuten työväestön, torpparit ja naiset, jotka alkoivat vaatia tunnustamista ja arvonsa tunnustamista. Se, että tunnustusta alettiin vaatia ympäröivältä yhteiskunnalta, on modernin ajan ilmiö. Voimistuva yksilöllistyminen nosti lisäksi esiin ihmisen omanarvontunnon ja sisäisen minuuden yhä tärkeämmäksi. Monet alkoivat ajatella, että sisäinen minuus on arvokkaampi kuin ulkoinen minuus. 1900-luvun loppu ja 2000-luvun alku ovat olleet aikaa, jolloin marginaalissa olevat ryhmät, kuten etniset, uskonnolliset ja seksuaaliset vähemmistöt, ovat alkaneet vaatia arvonsa tunnustamista.⁷³

Jännitteitä identiteettien rakentamiseen 2020-luvulla tuo monikulttuuristuminen, nopea muutos ja eriarvoistuminen. Monet kokevat, että kansallisvaltio ei anna heille enää turvaa, luottamus hallintoon ja vakiintuneisiin instituutioihin, kuten politiikkaan ja oikeuslaitokseen, on alkanut horjua. He eivät koe enää ylpeyttä kotimaastaan. Kokemus siitä, että suomalaisuus minuuden kainalosauvoina ei anna enää turvaa. Suomi ei tunnu enää heidän kodiltaan.

Erityisesti keskiluokka, joka on ollut kansakunnan selkäranka, on kokenut, että se on menettämässä asemansa. Se ja myös katoava työväenluokka kokevat identiteettihämmennystä nopean muutoksen keskellä. Pelko marginaaliin siirtymisestä sekä taloudellisesta ja sosiaalisesta vajoamisesta nostaa heissä esiin katkeria ja vihamielisiä tunteita. He kokevat, että valtio, jonka eliitti on vallannut, hyysää maahanmuuttajia ja köyhiä, on punavihreän politiikan saastuttama, jossa kiinnostuksen kohteena ovat ilmastonmuutos ja seksuaaliset vähemmistöt eikä heidän huolensa. Kokemus, että he eivät saa ansaitsemaansa arvostusta valtion ja sen instituutioiden taholta, suuntaa heidän toivonsa nationalistisiin, populistisiin ja äärioikeistolaisiin poliittisiin valintoihin.⁷⁴

Arvonsa palauttamisessa toivonsa fundamentalistisiin poliittisiin liikkeisiin laittaneet, tuntevat vihamielisyyttä tahoihin, joiden he kokevat ylenkatsovan ja halveksivan heitä tai tarkastelevan kriittisesti heidän ajatteluaan ja toimintaansa. Tiedon, tieteiden ja tutkimuksen väheksymisen ohella, heidän vihamielisyytensä kohteiksi joutuvat niin liberaalit, vasemmistolaiset, ammattiyhdistysliike, punavihreät, ilmastoaktivistit kuin seksuaaliset vähemmistöt.⁷⁵

Toinen identiteeteistä kumpuava jännite tulee uskonnollisen fundamentalismin – islamin – suunnasta. Kuten edellä, kysymys on positiivisen tunnustuksen saamisesta ja omanarvontunnosta. Positiivinen tunnustus ja omanarvontunto tulevat haastetuksi pakolaisuuden ja maahanmuuton aikana sekä valtioiden ja alueiden sisälle muodostuneissa jännitteissä. Maissa, joissa on äänekäs fundamentalistisen hengen innoittama ja itsensä alkuperäisiksi kansalaisiksi tunnustava joukko, ilmaisee avoimesti vihamielisiä ajatuksia ”maahantunkeutujia” kohtaan. Ihmisiltä ja ryhmiltä, joilla on pakolaisen tai maahanmuuttajan status, kielletään heidän arvonsa tasavertaisina ihmisinä. Heiltä kielletään oikeus olla ylpeä uudesta kotimaastaan. Heidän ylpeyttään loukataan,

he voivat alkaa tuntea häpeää ja vihaa. Häpeän ja vihan tuntemukset ruokkivat fundamentalistista identiteettiä, joka äärimillään johtaa väkivaltaan ja terrorismiin, joiden avulla henkilöt tai ryhmät haluavat itsensä näkyviksi ja vaativat arvonsa tunnustamista.⁷⁶

Valtioiden ja alueiden sisällä fundamentalismia provosoivat sodat sekä globaalin kapitalismin laajentuminen uusille kulttuurisille alueille. Niissä on kysymys taloudellisesta riistosta ja kulttuuri-imperialismista.⁷⁷ Lähi-idässä sodat, joihin usein on liittynyt globaalin kapitalismin markkinoiden laajeneminen, ovat sekoittaneet ”vallitsevaa” kulttuurista, sosiaalista, uskonnollista ja poliittista järjestystä, ovat provosoineet esiin terrorismia. Afrikassa suuret kansainväliset yritykset ovat ottaneet haltuunsa maita ja markkinoita, ja samalla tuhonneet paikallisia elinkeinoja ja kulttuuria. Globaali kapitalismi on tuonut tullessaan uudet isännät, arvot ja elämäntavat. Tämä synnyttää vastustusta ja luo kasvualustaa fundamentalistisille identiteeteille.

Nationalismissa ja islamismissa on kysymys identiteettipolitiikasta.⁷⁸ Niin on myös vähemmistöjen arvon tunnustusta vaativissa liikkeissä, mutta ne eivät ole perusvirityksiltään fundamentalistisia, kuten nationalistiset poliittiset liikkeet ja islamistinen terrorismi. Nationalistit vaativat arvonsa palauttamista, ja usein kaiken heidän arvoaan häiritsevän siivoamista pois, jotta he voivat tuntea olonsa maassaan jälleen kotoiseksi. Terroristinen islam haluaa tuoda uskontonsa näkyviin ja vaatii sen arvon tunnustamista. Molemmissa identiteettipolitiikan muodoissa on kysymys vallasta, vallan ottamisesta ja sen käytöstä. Molemmat identiteetit ovat suuri haaste 2020-luvun kulttuurissa, joka kutsuu ihmisiä vahvistamaan solidaarisuuden siteitä ihmisten keskinäisessä toiminnassa sekä työn ja palvelujen järjestämisessä sekä ottamaan vastuun toimistaan.⁷⁹

On käynyt selväksi, miksi näyttämölle on tunkua, halua saada oma käsikirjoitus estradille esitettäväksi, ottaa sankareiden roolit itselle ja antaa konnien roolit joillekin toisille. Näyttää myös siltä, että monille rakentamani näyttämö tuntuu vieraalta. Monet haluaisivat polttaa näyttämön, vähintään estää näyttämölle pääsyn ihmisiltä, jotka ovat avoimia ja joustavia identiteettiensä rakentamisessa. Mikä käsikirjoitus näytelmään valitaan? Ratkaisevaa tässä asiassa on se, mitä identiteetin rakentamisen tapaa suosii ne arvot, ihmis- ja yhteiskuntakäsitykset, jotka saavat kulttuurissa hegemonisen aseman 2020-luvun käsikirjoituksen innoittajaksi. Seuraavaksi tarkastelen noita valintoja ja arvioin, mitkä valinnat istuvat parhaiten alussa rakentamalleni näyttämölle. Sen jälkeen näytelmän käsikirjoitus on valmis esitettäväksi teatterissa.

2.3 KÄSIKIRJOITUS: ARVOT

Sopeutumisen ja vapautumisen dilemma

Simone Weil ja Georg Henrik von Wright (1916–2003) ovat tulkinneet länsimaista kulttuuria kulttuuriksi, josta puuttuu arvot, jonka perustalta ihmisen henkinen innostus voisi kukoistaa. Weil ajatteli, että innostuksen puuttuminen johtuu siitä, että ihminen on repeytynyt irti juuriltaan ja vieraantunut aidosta itsestään. Von Wright katsoi, että länsimaiset ihmiset elävät kulttuurissa, jossa tekninen rationaalisuus ohjaa kaikkea toimintaa, sellaisessa kulttuurissa ei ole sijaa innostuneelle hengelle. Tuolaisessa kulttuurissa vaatimus sopeutua vallitsevaan tukahduttaa ihmisen pyrkimyksen vapautua oman elämänsä eläjäksi.

Jokaisen ihmisen on ratkaistava elämässään sopeutumisen ja vapautumisen välinen jännite. Kysymys on siitä, kuinka kyetä yhteiseloön toisten ihmisten kanssa ja kuinka pitää huoli siitä, että voi olla oman elämänsä ohjaksissa ja samalla toimimassa kriittisen arvioinnin kestäväällä tavalla. Yhteiskunnassa jokainen ratkaisee parhaansa mukaan sopeutumisen ja vapautumisen ikuista jännitettä lapsuuden perheestä läpi opiskeluhistorian aina kansalaisyhteiskunnassa toimimiseen saakka.⁸⁰ Liiallinen sopeutuminen johtaa itsensä ja oman äänensä kadottamiseen, kyvyttömyyteen tehdä valintoja ja ohjata elämää. Se johtaa itsemääräämisoikeudesta ja vapaudesta luopumiseen, vallan luovuttamiseen ulkopuolisille mahdeille. Pahimmillaan se voi johtaa välinpitämättömyyteen ja epäeettiseen toimintaan.

Sopeutumisen ja vapautumisen ikuiseen probleemaan etsitään ratkaisuja politiikassa, yhteiskunnan organisoimisessa, palvelujärjestelmien rakentamisessa, ammatteihin ja osaamiseen opettamisessa sekä oppimisessa. Vastaukset ja ratkaisuyritykset tuovat aina pohdittavaksi eettisiä jännitteitä, jotka nousevat erilaisista poliittisista intresseistä, arvoista sekä ihmis- ja yhteiskuntakäsityksistä. Eettiset kysymykset ovat erityisen kiinnostavia silloin, kun yhteiskunta on murroksessa ja sen kulttuuria viritetään – kuten nyt – uuteen asentoon.

Suomessa eletään väistyvän ja nousevan kulttuurin arvojen sekä ajattelu- ja toimintatapojen jännitteessä. Yleisesti on havahduttu ymmärtämään, että entisillä ajattelu- ja toimintamalleilla ei voi enää jatkaa. Tietoisuus siitä, mihin kaikkeen ihmisen elämä on yhteyksissä, on laajentunut ja syventynyt. Eettinen, ekologinen ja sosiaalinen tietoisuus ovat avainasia, joka suuntaa valintoja tulevaisuuden suuntaan. Vuoden 2020 perspektiivissä ihmiskunnan on tehtävä valinta sivilisaation tuhoon tai kestävään tulevaisuuteen johtavan ajattelun ja toiminnan välillä. Asian ratkaisemisen avain on siinä, kykenemmekö valitsemaan arvoja, joiden perustalle rakentuu uusi kulttuuri? Jokaisen ihmisen edessä on kysymys: Miten elän ja toimin eettisen katseen kestäväällä tavalla? Mitä eettisiä valintoja tulevaisuuteen valmistavan kasvatuksen, koulutuksen, talouden ja politiikan piirissä on tehtävä, jotta ne kykenisivät luotsaamaan erityisesti nuoret sukupolvet 2020-luvun kulttuurin viisaiksi ja vastuullisiksi toimijoiksi ja yhteiskunnan kehittäjiksi? Näitä asioita pohdin tekstissäni.

Ihminen ensin

Ihmisen ja yhteiskunnan suhdetta tarkastellaan sosiologiassa vuorovaikutussuhteena. Onnistuneinta vuorovaikutus on silloin, kun sen tuloksena syntyy parhaat mahdolliset olosuhteet ja edellytykset inhimilliselle kasvulle sekä eettisesti kestävälle toiminnalle. Kun näyttämölle astuu politiikka, ihmisen ja yhteiskunnan välistä suhdetta alkavat määrittää ideologiset intohimot. Silloin on riski, että ihmisestä tulee väline järjestelmän ja sen poliittisten pyrkimysten toteuttamiselle.

Yhteiskunnan ja ihmisen suhdetta on mahdollista katella järjestelmän – välineellisen järjen – ja ihmisen – humanien itseisarvojen – näkökulmista.⁸¹ Kun katse on välineissä, asioiden tarkastelua ohjaa teknishallinnollinen rationaalisuus, jolloin kiinnostavia asioita ovat raha ja määrällisesti mitattavat asiat. Silloin, kun asioita ryhdytään arvioimaan sen mukaan, mitä hyvää ne virittävät ja saavat aikaan ihmisessä ja ihmisten välisissä suhteissa, katse on ihmisessä ja asioita arvioidaan ihmisen hyvän kannalta. Kuvaan noiden kahden ajattelutavan välistä jännitettä seuraavassa kuviossa.

Valinnan seuraus	Katse		Valinnan seuraus
	Välineissä	Ihmisessä	
Välineellinen järki	Tehokkuus (touhu)	Hyvyys (viisaus)	Hyvän suonto
Pois sulkeminen	Tuottavuus (määrä)	Rakkaus (kohtuus)	Mukaan otto
Hyväksikäyttö	Taloudellisuus (raha)	Totuudellisuus (oikeamielisyyys)	Solidaarisuus

Kuvio 4. Teknisen ja humanin järjen merkitys kulttuurin arvojen muotoutumisessa.⁸²

Valinnoista avautuu kaksi polkua kuljettavaksi: Toinen polku kutsuu siltojen rakentamiseen ihmisten (ja luonnon) välille, toinen polku kutsuu ihmistä kääntämään katseen toisaalle ihmisten sekä ihmisen ja luonnon välisistä suhteista.

Viime vuosikymmeninä vallitseva tapa tarkastella asioita on ollut talouden näkökulma. Siinä ajattelussa ihminen asettuu välineeksi taloudellisen kasvun ja taloudellisten tulosten saavuttamiseen. Etenkin (globaaliin) markkinavaltaan pyrkivässä kulttuurissa kaikesta sosiaalisesta on tullut tieltä raivattava este, kuten sosiologi Zygmunt Bauman (1925–2017) asian ilmaisee: ”Jotta valta saisi vapaasti liikkua, maailmassa ei saa olla aitoja, esteitä, rajamuureja ja valvontapisteitä. Kaikki sosiaalisten siteiden tiheät verkostot, varsinkin jos ne paikantuvat jollekin tietylle alueelle, ovat tieltä raivattavia esteitä. Globaalit voimat yrittävät purkaa moiset verkostot taataksaan jatkuvan ja alati lisääntyvän notkeutensa, joka on niiden vahvuuden ja näkymättömyyden tärkein taie. Ja juuri inhimillisten siteiden ja verkostojen hajoaminen,

niiden hauraus ja särkyväisyys, väliaikaisuus ja kunnestoisinilmoitetaan-luonne sallii kyseisten voimien toiminnan ylipäänsä.”⁸³

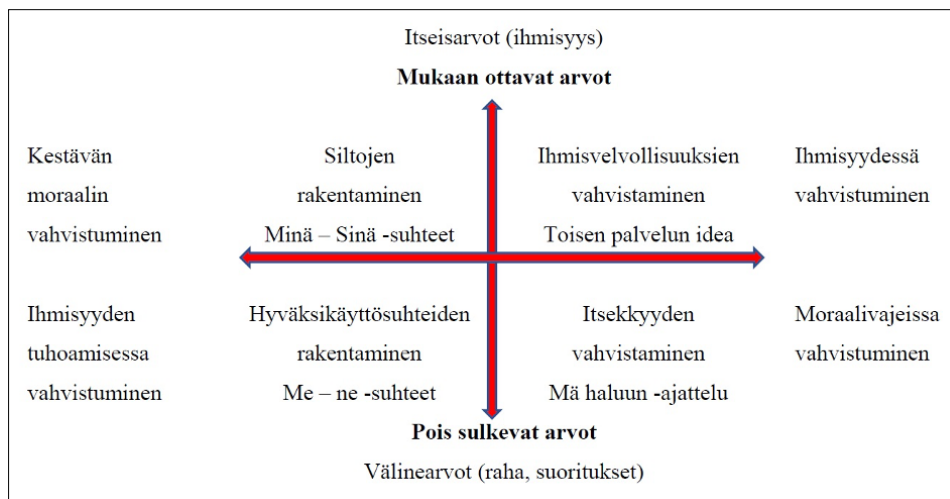
Kun katse on systeemissä ja sen välineissä, ja kun sosiaalinen koetaan uhkana talouden ja politiikan pyrkimyksille, ihmisten välisyydelle ja aktiiviselle kansalaisyhteiskunnalle ei jää juuri toivoa. Tämä valinta tuo eettisinä kysymyksiä asialistalle ihmisen välineellistämisen ja hyväksikäytön kysymykset sekä yhteisestä tarinasta pois sulkevan ajattelun ja sen seuraukset.

Jos valitaan tapa katsoa asioita ihmisen hyvä mielessä, ryhdytään taloutta ja politiikkaa tarkastelemaan siltä kannalta, kuinka hyvin ne luovat parhaita mahdollisia olosuhteita ihmisen kasvulle ja kehitykselle; inhimillistymiselle.⁸⁴ Tällöin pyrkimys on vahvistaa kunnioittavaan kohtaamiseen, luottamussuhteita rakentavaan sekä mukaan ottavaan ajatteluun perustuvaa yhteiskuntaa.

Tämä tarkastelu haastaa pohtimaan: Kutsuuko kasvatusta, opetusta, taloutta ja politiikkaa ihmistä vahvistamaan välineistä ja systeemistä vai ihmisen suuntaan katsovassa ajattelussa ja toiminnassa? Halutaanko ihmisen vahvistuvan luonteen hyveissä⁸⁵ vai yksilön yläpuolelle asettuvien intressien ja mahtien palvelemissa?

Kestävä moraal

Paulo Freire (1921–1997) ajatteli, että ihmisellä on kaksi mahdollisuutta: inhimillistyä ja epäinhimillistyä. Epäoikeudenmukaiset olosuhteet kutsuvat epäinhimillistymään, oikeudenmukaiset inhimillistymään. Freiren tavoin ajattelen, että ihmisen kutsumus on inhimillistyä. Millaiset valinnat ruokkivat epäinhimilliseksi kasvamista? Millaiset valinnat ruokkivat inhimilliseksi kasvamista? Seuraavassa kuvaan valintoja ja niiden merkitystä moraalien muotoutumisessa.

Kuvio 5. Väline- ja itseisarvot ihmisyyden ja kestävä moraalien rakentumisessa.⁸⁶

Silloin, kun toiminta virittyy pois sulkevasta ajattelusta käsin, ihmiselle tulee houkutus katsella toisen ihmisen suuntaan hyväksikäytön ajatukset mielessä. Jos kuitenkin tulee houkutus kutsua toista ihmistä samaan tarinaan, sitä motivoi hyötymistarkoitus. Simone Weil ja Martin Buber (1878-1965) kuvaavat tuota suhdetta minä-se-suhteeksi. Toinen ihminen esineellistetään ja hänestä riisutaan inhimillisyys; hän on joku toinen, jota voi kohdella miten vain.⁸⁷

Kun toiminta virittyy mukaan ottavista arvoista käsin, ihmisen katse alkaa suuntautua itsestä ulospäin. Toiset ihmiset alkavat kiinnostaa ja he tulevat merkitykselliseksi. Ihminen alkaa tunnistaa itsensä toisten ihmisten kanssa samassa tarinassa ja maisemassa kulkijaksi. Ihmisten välille alkaa rakentua luontevasti minä-sinä-suhteita, keskinäistä luottamusta ja yhteistoimintaa. Mä-haluun moraalilille alkaa kehittyä ihmisvelvollisuuksista kumpuava moraal.⁸⁸

Eettisen kasvun haasteeksi avautuu kaksi maisemaa: Toinen kutsuu vahvistumaan moraalivajeissa ja ihmisyiden tuhoutumisessa. Toinen kutsuu vahvistumaan ihmisyydessä ja kestäväen moraaliln rakentamisessa.

Reilun pelin yhteiskunta

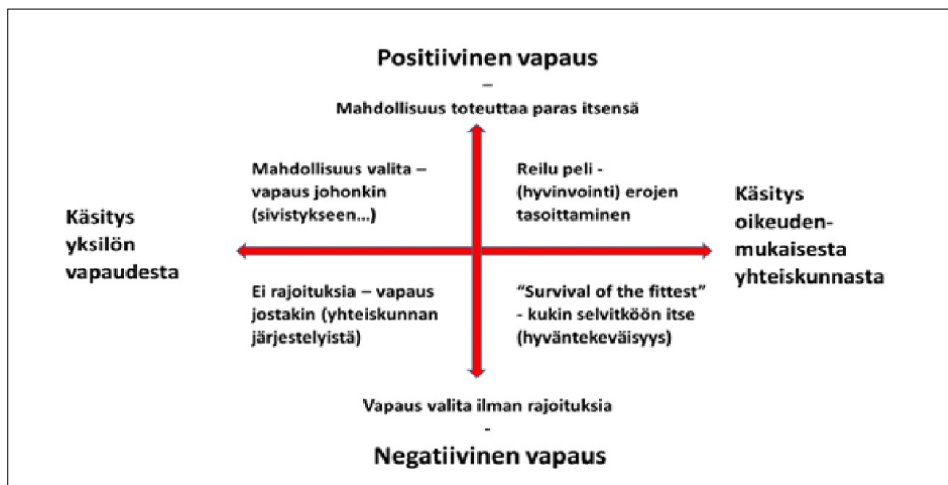
Kukaan ei halua olla orja. Jokainen janoaa vapautta. Isaiah Berlin (1909–1997) ajattelee vapaudesta näin: ”Haluan elämäni ja päätösteni riippuvan minusta itsestäni, en mistään ulkoisista voimista. Haluan tehdä oman tahtoni mukaisia tekoja, en toteuttaa muiden ihmisten tahtoa. Haluan olla toimija, en toiminnan kohde.” Miten ratkaista vapauden kysymys yhteiskunnassa ja kulttuurissa, jossa ihmisten vapaus tehdä valintoja ei ole yhtäläinen? Isaiah Berlin tarjoaa keskusteluun kaksi tulkintaa vapaudesta⁸⁹, joiden perustalta avautuu tilaisuus pohtia myös ajatusta oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta: Mitä ajattemme vapaudesta, määrittää käsitystämme oikeudenmukaisuudesta.

Berlin tarkastelee vapautta negatiivinen ja positiivinen vapaus käsitteiden avulla. Negatiivinen vapaus tarkoittaa vapautta ilman rajoituksia, vapautta ulkoa tulevasta pakottamisesta, väkivallasta ja pakkovallasta – esteiden poissaoloa (vapaus jostakin). Positiivinen vapaus tarkoittaa mahdollisuutta olla vapaa ja toteuttaa parhaan itsensä – itsetoteutuksen vapautta (vapaus johonkin).⁹⁰

Yksilön ja yhteiskunnan suhteessa negatiivinen vapaus tarkoittaa yhteiskunnan organisoimista siten, että normit, lait ja ohjeet rajoittavat mahdollisimman vähän yksilön valintoja. Äärimmillään tämä tarkoittaa yövartiovaltiota, jossa ei ole turvajärjestelyjä taloudellisten ja sosiaalisten riskien varalle, jossa veroja kerätään pääasiassa turvallisuuskoneistojen, sota- ja poliisivoimien, ylläpitoa varten.

Jos ajatellaan, että ihmiset eivät ole samassa tilanteessa vapauden suhteen sosiaalitaloudelliskulttuurisen luokka-asemansa tai säätytaustansa vuoksi, vapaudesta ajatellaan, että se on mahdollista vasta sitten, kun yhteiskunnallisilla järjestelyillä tasataan ihmisten lähtötilanteista johtuvia eroja. Sitten, kun ihmisellä on mahdollisuus valita, voidaan alkaa puhua aidosta vapaudesta. Tällöin positiivisen vapauden idean perustalle organisoidaan yhteiskuntaa siten, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus opiskella ja sivistyä sekä saada turvaa taloudellisten, terveydellisten ja sosiaalisten riskien varalle.

Negatiivisen ja positiivisen vapauden ideoiden avaaminen tuo tarkasteluun kysymyksen oikeudenmukaisuudesta. Tarkastelen asiaa seuraavassa kuviossa.

Kuvio 6. Käsitys oikeudenmukaisuudesta positiivisen ja negatiivisen vapauden näkökulmista.⁹¹

Yksilön valintaa korostavassa ajattelussa ihminen on kuluttaja palvelumarkkinoilla. Vapauskäsityksessä korostuu negatiivisen vapauden – vapaus ilman esteitä – ajatus. Yhteiskunta pyritään järjestämään siten, että sen instituutiot eivät rajoita yksilön valintoja. Yhteiskunnassa, jossa yksilöt tekevät valintoja, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo eivät ole kiinnostavia asioita. Mielenkiintoa tarkastella ihmisiä samassa kuvassa ja tarinassa ei ole juuri muulloin kuin kansakunnan sisäistä ja ulkoista turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa. Tämä ajattelu suosii luonnon valinnan ideaa: terveimmät, vauraimmat ja toimintakykyisimmät – vahvimmat – selviytyvät (survival of the fittest). Selviytymisen perustana ovat syntyperä, hyvät geenit sekä yksilön onnistuneet valinnat, jotka luovat perustan yksilön onnelle ja hyvinvoinnille.

Silloin, kun vapaus ymmärretään positiivisena vapautena, oikeudenmukaisuus on tärkeä kysymys. Ajattelua kuvaa hyvin John Rawls'in (1921–2002) sosiaaliliberaalilta ajatteluperustalta ideoima oikeudenmukaisuusteoria, jossa ajatellaan, että on oikeudenmukaista tasoittaa ihmisten välisiä eroja aina, kun se on mahdollista. Tavoitteena on vahvistaa reilun pelin-yhteiskuntaa; Silloin, kun on jaettavaa, annetaan lisää heille, joilla on vähemmän, kunhan muistetaan, ettei pyrkimyksessä saada ihmiset samaan kuvaan tuhota ihmisten motivaatioperustaa.⁹²

Tästä tarkastelusta nousee esiin erityisesti poliittisella näyttämöllä toimiville haaste ratkaista vapauden ja oikeudenmukaisuuden kysymys ja samalla kysymys ideasta, jonka perustalle tuleva yhteiskunta vahvistuu. Hyvinvointivaltiota (~1966 – ~1987) rakennettiin positiivisen vapauden ja reilun pelin yhteiskuntaideoiden perustalle. Hyvinvointiyhteiskunnan/markkinavaltion (~1987 – ~2019) aikana, pyrkimys oli vahvistaa negatiivisen vapauden perustalle rakentuvaa yhteiskuntaa. Olisiko positiivisen

vapauden ja reilun pelin yhteiskuntaidean vahvistumisen aika 2020-luvun kulttuurissa?

Kestävä tulevaisuus

2020-luvun alussa olemme ikään kuin tienristeyksessä. Loivasti oikealle kääntyvä tie tuo esiin maisemat, joissa totuttiin toimimaan viimeisten vuosikymmenten aikana. Toinen tie kääntyy loivasti vasempaan, maisemiin, missä on jotain tuttua, missä voi jatkaa ajattelu- ja toimintatapojen uudistamista. Oikealle kääntyvän tien reunassa on lisäksi polku, joka johtaa pimeään metsään, josta haarautuu polkuja uskonnollisiin, nationalistisiin ja fundamentalistiin kyliin. On valittava tie ja päätettävä suunta, mihin kulkea. On tehtävä valinta, miten ihmisten yhteiselo järjestyy tulevina aikoina.

Loivasti oikealle kääntyvä tie ja sen vieressä oleva polku johtavat pois alussa rakentamaltani 2020-luvun näyttämöltä. Tämän tien valintaa kuvaa filosofi Georg Henrik von Wrightin (1916–2003) pessimistiset ajatukset tulevaisuuden suhteen. Hän ei oikein uskonut siihen, että länsimainen kulttuuri voisi uudistua, koska sen arvoperusta ja logiikka vievät kulttuurin tuhon tielle. von Wright ajatteli, että länsimainen ajattelu ja kulttuuri on ajautunut teknologisen imperatiivin, rationaalisuuden, pihteihiin, joista on vaikea päästä irti. Mikäli ajattelutapaa ei kyetä muuttamaan, se johtaa ”olosuhteiden diktatuuriin” ja ihmiset jakautuvat vallanpitäjien eliittiin ja alamaisten massaan. Ennen pitkää – ja se aika ei ole enää kovin kaukana – teknologisen imperatiivin pihdeissä oleva sivilisaatio ajautuu kohti tuhoa, mikäli ei haluta tai kyetä muuttamaan radikaalisti vallitsevia ajattelu- ja toimintatapoja. Jos jatketaan valitulla tiellä, kulttuuri ajautuu pohjamutiin, jolloin ihmiskunnan on pakko kohdata ihmisen arvoa, kulttuuria ja luontoa tuhoavan ajattelun ja toiminnan logiikan seuraukset. Ja aloitettava alusta, jos se vielä silloin on mahdollista.⁹³

Toiselle 2020-luvun näyttämöltä pois vievään suuntaan lähdetään, jos ihmisten enemmistö valitsee polun, jossa eri tavalla fundamentalistiset identiteetit ja niitä tukevat ajattelu- ja toimintatavat vahvistuvat. Ihmiset linnoittautuvat samanmielisten heimoihin, yhteistoiminta eri heimojen välillä vähenee ja kasvualusta vihamieliselle ajattelulle ja toiminnalle vahvistuu. Maailman, joka on kehittynyt globaalin valtion suuntaan, tilalle alkaa muodostua vihamielisiä blokkeja; mukaan ottavan kulttuurin idea saa väistyä pois sulkevan idean tieltä.

Lokakuussa 2020 suomalainen yhteiskunta on jakautunut voimakkaasti. Myös teknologisen imperatiivin ote on edelleen vahva yhteiskunnan instituutioissa, joissa raha, hallinta, seuranta ja suoritteet ovat kiinnostavimpia asioita; koulutuksessa tutkintoajat, tutkintojen määrät ja opintopisteet.

von Wrightin hahmottelema kuva tulevaisuuden suunnasta sekä fundamentalistien osoittama polku, näyttävät mahdollisilta tulevaisuuteen johtavilta suunnan valinnoilta. Molemmista on se haaste, että niitä ei voida esittää 2020-luvulle rakentamallani kulttuurin näyttämöllä. Niiden näytelmien käsikirjoittajat rakentavat innolla näytelmilleen omia näyttämöitä, koska rakentamallani näyttämöllä, valaistuksessa ja äänissä jne. on niin paljon uutta ajattelua sekä teknologiaa, ettei teknologisen

imperatiivin ja fundamentalistien ajatuksilla käsikirjoitettuja näytelmiä voida siellä esittää.

Noille molemmille dystopisille suunnanvalinnoille on ollut vaihtoehtoisia teitä – ajattelu- ja toimintatapoja – esillä jo ennen keskustelua älykkään teknologian aika-kaudesta ja kulttuurin muutoksen 6. aallosta.⁹⁴ Hiljaisina vallankumouksina alkanut ikäänkuin ”vääjäämätön” kulttuurievoluution suuntaama muutos ohentaa teknologisen järjen otetta ajattelussa ja toiminnassa, elämä, arki ja ihmisyydet ovat syrjäyttämässä järjestelmäkeskeisen ajattelun ja toiminnan. Aika ja sen henki on muuttumassa. Mukaan ottavan kulttuurin arvot ovat vahvistumassa. Näyttää siltä, että vahvistuva pyrkimys on nähdä ihmiset – ja myös luonto – samassa kuvassa ja yhteisessä tarinassa. Tämä tie kutsuu ihmistä tekemään valintoja, jotka suuntautuvat kohti kestävästä tulevaisuudesta. Kysymys on oman ajattelun ja toiminnan silloittamisesta, suhteiden rakentamisesta toisiin ihmisiin ja luontoon sekä sen ymmärtämisestä, että teoilla on merkitystä tulevaisuuden yhteiskunnan ja kulttuurin rakentumisessa.⁹⁵ Tien päässä alkaa näkyä eettisten ihmisten maailma, missä ajattelu, puhe ja toiminta tunnustavat toisensa.

Nyt olemme saaneet esiin näytelmän käsikirjoituksen, jonka esittäminen on mahdollista 2020-luvun näyttämöllä. Näyttämölle kaivattiin tarinaa, jossa henkilöt kamppailevat oikeudesta toteuttaa alkuperäistä luontoaan, etsiä omaa ääntään, käyttää sitä ja nousta oman elämän ohjaksiin sekä maailman muuttajaksi ja sen viejäksi kestävästä kehityksestä. Ensimmäisessä näytöksessä etsitään ratkaisua siihen, kuinka ihminen voisi vapautua ulkopuolisten ohjauksesta, kuinka hyvä voisi toteuttaa hänen elämässään ja kuinka ihmisestä voisi kehittyä eettinen toimija – Hyvän tekijä. Toisessa näytöksessä esitetään, kuinka oman elämän sivustakatsojasta tulee aktiivinen osallinen ja asioiden muuttaja – maailman parantaja. Näytelmä voi alkaa.

3. Näytelmä: Sanoista tekoihin

3.1 ENSIMMÄINEN NÄYTÖS: HYVÄN TEKIJÄ

Matkakumppaniksi Simone Weil

Simone Weil oli ranskainen filosofi, jota kiinnosti kysymys, kuinka elää eettisesti vastuullista elämää modernissa, varsin väkivaltaisessa ja ihmisen elämän edellytyksiä tuhoavassa kulttuurissa. Weil ajatteli, että ihmisen peruspyrkimys on toimia hyvin ja oikein. Ongelmana on se, että ajatuksemme ja tekomme eivät tavoita toisiaan. Taustalla on juurista irtirepeytymisen ongelma eli kokemus juurettomuudesta, joka ilmenee oman paikan puuttumisena sekä ihmisen ja luonnonympäristön kulkeutumisen erilleen. Ongelmaksi Weil näkee sen, että yliyksilöllinen on ottanut vallan ihmiseltä ja että ihmisiä arvioidaan yleispätevyyden vaatimuksilla. Standardoitu ihminen asetetaan laatikkoon marssimaan samaan tahtiin muiden kanssa. Tämä on merkinnyt myös sitä, että ihmisten väliset ystävyys ja rakkauden sekä totuuteen ja luottamukseen perustuvat siteet tuhoutuvat. Oman elämänsä valintojen sivustakatojaksi asetunut ja paikkansa kadottanut ihminen on tullut alttiiksi ulkopuolisten mahtien, oppien ja aatteiden kutsuille.

Tässä näytöksessä tarkastelen Simone Weilin ajatusten perustalta eettiseksi kasvamisen haastetta. Pohdin, mitä haasteita eettiseksi kasvamiselle tulee yhteiskunnassa, jossa jännite sivilisaation tuhon ja kestäväen tulevaisuuden välillä on ratkaistava. Tulevaisuuteen suuntaavalle kasvatusajattelulle nostan maisemaksi kuudennen aallon (2010–2050) kulttuurin, jonka keskiössä on solidaarisuuteen perustuvien siteiden vahvistaminen ihmisten keskinäisessä toiminnassa sekä työn ja palvelujen järjestämisessä. Kuudennen aallon kulttuurissa haasteena on se, mitä osataan yhdessä, halu tehdä kestäviä ratkaisuja lyhytaikaisen saalistamisen sijaan, halu ottaa vastuu sekä halu katsoa tulevaisuuden suuntaan.⁹⁶ Muutoksen kuudennessa aallossa tarvitaan ihmisiä, jotka liittyvät osaksi yhteisöään omilla tietoisilla valinnoillaan. Wilenius toteaa: ”Tie sosiaalisuuteen ja ympäröivän maailman huomioon ottamiseen syntyy oman ajattelun kautta eikä ensisijaisesti perittynä tapana. (...) Tällaisen sosiaalisen tietoisuuden syntyminen on avainasia, jos ihmiskunta haluaa selvittää kunnialla seuraavalle vuosisadalle.”⁹⁷ Kuudes aalto kutsuu esiin emansipoituneen subjektin, joka haluaa astua oman elämänsä ohjaksiin ja vastuulliseksi yhteiskunnan ja kulttuurin muuttajaksi.

Simone Weilin ajattelua tarkastelen hänen teostensa Painovoima ja armo sekä Juurtuminen perustalta. Jukka Hankamäen väitöskirja Rakkauden välittäjä ja Juha Var-ton Mitä Simone Weil on minulle opettanut ovat tuuppineet minua pohtimaan Simone Weilin ajattelua ihmiseksi kasvamisen ja kasvamaan saattamisen sosiaalipedago-gisessa kontekstissa. Weilin ajattelua eettisesti kestävästä kulttuurin rakentumisesta olen aiemmin pohtinut esseissäni ja artikkeleissani.⁹⁸

Juurilta irtirepeytyminen

Ihmisen maailmassa olemisen ja toimimisen perusviritys tuli haastetuksi, kun hän astui keinotekoisesti rakentuvaan yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Siirtyminen maatalousyhteiskunnasta teolliseen kaupunkiympäristöön merkitsi irtautumista traditioista ja luonnosta. Se merkitsi asettumista luonnollisista yhteyksistä keinotekoiisiin ympäristöihin ja keinotekoiisiin suhteisiin. Ihmisten keskinäisten, hiljaisten sopimusten ja luottamussuhteiden tilalle alkoi tulla sopimuksia, joilla toisaalta luotiin järjestystä yhteiskuntaan ja toisaalta suojattiin ihmisiä liialliselta kulumiselta ja hyväksikäytöltä. Lainsäädäntöön perustuvat oikeudet alkoivat – etenkin hyvinvointivaltion aikana – korvata aiemmin ihmisten keskinäisiä velvollisuuksia toisiaan kohtaan.

Moderni maailma irrotti ihmisen luonnollisesta. Valtio vahvistui, ideologiat, puolueet, raha ja markkinat alkoivat miehittää ihmisen ajattelua ja toimintaa. Kasvoi riski siihen, että ihminen kadottaa yhteyden itseensä ja omiin – aitoihin – tarpeisiinsa. Ihmisen yläpuolelle asettuneet mahdit alkoivat tuottaa hänelle koko ajan uusia tarpeita. Yhteyden itseen, toisiin ja luontoon kadottanut ihminen yritti rakentaa hyvää elämää tyydyttämällä tarpeita, jotka määräytyivät hänen ulkopuoleltaan. Hän alkoi myös katsella, onnistuiko hän itse tyydyttämään ulkopuolelta määräytyvät tarpeensa yhtä hyvin kuin naapurinsa. Riski kasvoi, että ihmisestä tulee oman elämänsä sivustakatsoja.

Weil pohti juurilta irtirepeytymisen kysymystä 1930-luvun ja 1940-luvun alun mai- semissa. Kun katsoo 2000-luvun alun kulttuuria, voi ajatella, että juurilta irtirepeytymisen kysymys on yhä ajankohtainen ja juurtuminen ehkä vieläkin haasteellisempaa kuin Weilin elinaikana. Tämän ajan yhteiskunnassa fundamentalistisia ajattelun miehittäjien ohella markkinat tuottavat ihmisille keinotekoisia tarpeita nopeutuvalla tahdilla. Aidot tarpeet, sellaiset, joiden tyydyttyminen auttaisi ihmistä toteuttamaan omaa elämänsuunnitelmaansa ja auttaisi hänen kasvuaan vastuulliseksi persoonaksi, voivat jäädä huomiotta. Riski jäädä yhteiskunnan marginaaliin, syrjäytyä ja vieraantua – valtion aktivointitoimenpiteistä huolimatta – on suuri, koska sosiaalisesti, taloudellisesti, ekologisesti ja kulttuurisesti kestävästä tulevaisuuden rakentamisesta liian vähälle huomiolle ovat tahtoneet jäädä ihmisten mahdollisuudet rakentaa keskinäisiä yhteyksiä sekä silloittaa itsensä ekologisiin yhteyksiin. Enemmän huomiota kaipaisivat myös asiat, jotka vahvistaisivat kulttuurin eettistä perustaa.

Kasvu eettisesti vastuulliseksi ihmiseksi

Weil ajatteli, että ihmisellä on velvollisuus vain toista ihmistä (sekä luontoa) kohtaan. Hän ajatteli, että tarpeet ja velvollisuudet ovat ensisijaisia suhteessa oikeuksiin, koska

oikeudet vievät ihmisen ajatukset pois hyvän ymmärtämisestä ja eettisen ihmisen rakentumisesta. Hän katsoi, että oikeudenmukaisuus on voimassa siellä, missä ihmiset tuntevat humaaneja ja yhteiskunnallisia velvollisuuksia toisiaan kohtaan. Etiikka toteutuu tekoina, kuten myös oikeudenmukaisuus.

Eettiseksi kasvussa Weil ehdottaa tarpeisiin syventymistä. Ihmisellä on itseään ja toisia ihmisiä kohtaan aitoja velvollisuuksia, jotka kasvavat hänen tarpeistaan. Weil katsoo, että ihmisellä on luonnostaan elämälle välttämättömiä tarpeita. Tarpeet määräävät ihmisenä olemisen rajat ja luovat perustan arvoille. Tarpeet määräävät sen, mitä pidetään arvokkaana. Pitää vain tietää, mitkä ovat elämälle välttämättömät tarpeet. Sitten on päätettävä, eläkö tarpeiden määrittämien velvoitteiden mukaisesti vai ei.

Kasvaakseen eettiseksi, ihmisen on ymmärrettävä, mitkä ovat keinotekoisia tarpeita ja mitkä aitoja tarpeita. Keinotekoisien tarpeiden tyydyttäminen estää juurten kasvun. Aitojen tarpeiden tyydyttäminen on ravintoa juurille ja juurtumiselle, sanoo Weil.

Keinotekoiset tarpeet tulevat ihmisten ulkopuolelta. Niiden tyydyttäminen palvelee suuria eläimiä ja niiden pyrkimyksiä. Keinotekoisien tarpeiden tyydyttäminen estää hyvän toteutumisen ihmisen elämässä, ja ne estävät myös ihmisen silloittumista toisiin ihmisiin ja luontoon. Ne ovat myrkyä juurille.

Weil ajatteli, että jokaisella ihmisellä on aitoja tarpeita, fyysisiä ja sielun – eli henkisiä – tarpeita. Ihmisiä yhdistävät samat fyysiset tarpeet, kuten ravinnon ja suojan tarve. Näiden tarpeiden tyydyttäminen on ihmisten yhteinen intressi. Jokainen ymmärtää ne, ja ne ovat helposti ratkaistavissa yhteisöissä, koska ne koskettavat konkreettisesti jokaista ihmistä. Yhteiskunta voidaan rakentaa noiden tarpeiden tyydyttämisen perustalle: Ravinnon tuotanto, asuminen, terveystalvet ja niin edelleen.

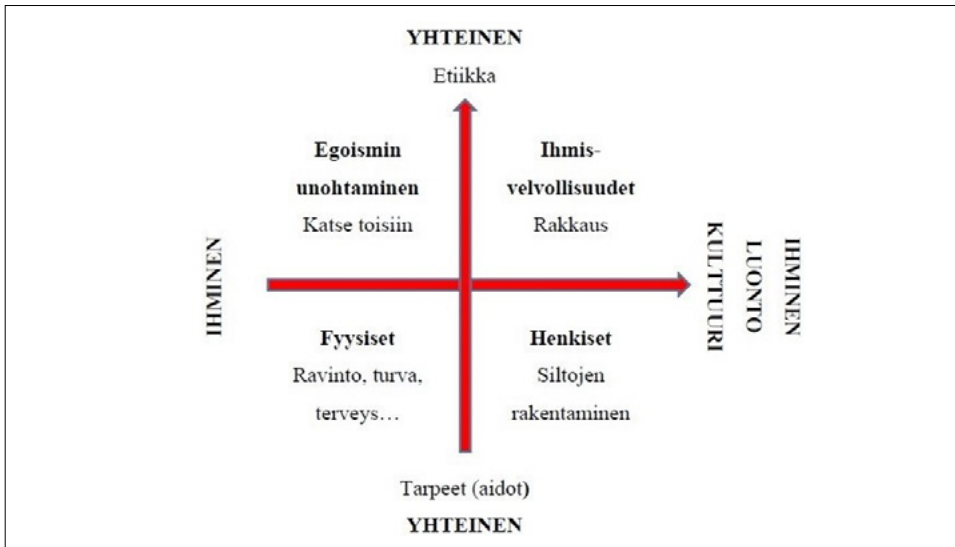
Katseen suuntaaminen ihmisiä yhdistävien fyysisten tarpeiden tyydyttämiseen alkaa kutsua ihmiset mukaan samaan kuvaan ja tarinaan. Se luo perustaa eettisesti kestäväen yhteiskunnan ja kulttuurin rakentamiseen, mutta se ei vielä riitä. Fyysisten tarpeiden tyydyttäminen luo hyvän arvoperustan ihmisten keskinäiselle toiminnalle, mutta vasta henkisten tarpeiden tyydyttyminen tekee ihmisestä eettisen, hyvää tahtovan ja hyvää toteuttavan. Vastuuta henkisten tarpeiden tyydyttämisestä ei voi sysätä valtiolle, kirkolle tai puolueelle. Vasta, kun ihminen itse ottaa vastuun henkisten tarpeidensa tyydyttämisestä, hän alkaa silloittaa itseään toisiin ihmisiin, alkaa vapautua miehittäjistä – hän alkaa silloittaa itsensä uudelleen ihmisiin, yhteisöihin, maailmaan ja luontoon. Weilin ajattelun taustalla on buddhalaisen filosofian ajatus siitä, että ihminen elää yhteyksissä, kaikki vaikuttaa kaikkeen eikä ole samantekevää, kuinka toimin. Se, miten ihminen ymmärtää yhteydet ja miten hän rakentaa elämänsä suhteessa toisiin, määrittää eettistä ihmistä.

Henkisten tarpeiden tyydyttyminen vasta tekee ihmisestä sen, mitä hän voi olla, sanoo Weil. Mutta, miten ”silloittua”? Miten vapautua suurten eläinten palveluksesta? Miten vapautua egoistisesta ”mä haluan”-moraalista? Weil ehdottaa näkökulman vaihtoa. Käännä katse itsestä ulospäin, toisiin ihmisiin ja luontoon. Se auttaa vapautumaan omiin huoliin käpertymisestä. Egoistinen minä alkaa tulla vähemmän tärkeäksi. Katse alkaa kohdistua omaan toimintaan ja sen seurauksiin: Miten minä voin pitää huolen siitä, että lähimmäisten ja ylipäänsä toisten ihmisten tarpeet tulisivat

tyydytetyiksi? Minun ei tule olla huolissani siitä, miten minua kohdellaan, vaan huolehtia siitä, miten itse kohtelen toisia. Matka hyvän ymmärtämiseen ja eettisen ihmisen kasvuun voi alkaa tästä. Mitä henkisiä tarpeita Weil ajatteli ihmisellä olevan? Niissä itsensä asemoimisen, suhteiden rakentumisen ja silloittumisen kannalta tärkeiksi kysymyksiksi tulevat:

- Miten vahvistan keskinäistä kunnioitusta sosiaalisissa suhteissani? (Järjestyksen tarve)
- Käytänkö vapauttani niin, että se vahvistaa hyvää tahtoa? (Vapauden tarve)
- Täytänkö itseäni ja toisia kohtaan velvollisuuteni? (Tottelevaisuuden tarve)
- Otanko vastuun omasta kasvamisestani ja toisten kasvamaan saattamisesta? Olenko tässä asiassa proaktiivinen? (Vastuullisuuden tarve)
- Pidänkö huolen siitä, että jokaisella ihmisellä on yhtäläinen arvo ja mahdollisuus täyttää velvollisuutensa ja toteutua ihmisenä? (Tasa-arvon tarve)
- Otanko paikkani sosiaalisessa verkostossa moraalisen statukseni mukaan? (Hierarkian tarve)
- Olenko jättänyt jonkun ihmisen huomiotta tai kieltänyt hänet? (Kunnian tarve)
- Jos olen tehnyt jotakin väärää tai tuhonnut hyvää, olenko valmis sovittamaan vahingollisen tekoni? (Rangaistuksen tarve)
- Sanonko ja kirjoitanko asioita, jotka ymmärrän, ja joiden ”vaikutukset” oivallan? (Mielipiteen vapauden tarve)
- Olenko aiheuttanut jollekin ihmiselle pelkoa? (Turvallisuuden tarve)
- Olenko pelokas? Uskallanko ottaa riskejä? (Riskien ottamisen tarve)
- Millaista mielentilaa haluni omistaa vahvistaa? (Yksityisen ja yhteisen omaisuuden tarve)
- Rakastanko totuutta? Autanko lapsia, nuoria, ketä tahansa, rakastamaan totuutta? (Totuudellisuuden tarve).

Kun ihminen ottaa vastuun henkisten tarpeidensa tyydyttämisestä, hän alkaa ratkaista ikuista oikeuksien ja velvollisuuksien sekä vapauden ja vastuun välistä dilemmaa. Hän alkaa oivaltaa, mitä on järkevää tahtoa. Hän alkaa kasvattaa juuriaan sosiaaliseen, kulttuuriseen ja luonnolliseen ympäristöönsä. Hän alkaa ymmärtää vastuun ottamisen merkityksen hyvän toteutumisessa, ei vain omassa elämässä, vaan myös toisten ihmisten elämässä. Hahmottelen seuraavassa kuviossa Weilin ajattelun inspiroimana, kuinka ihminen voisi juurtua uudelleen toisiin ihmisiin, luontoon, kulttuuriin ja yhteiskuntaan.

Kuvio 7. Hyvän toteutuminen ihmisen aitojen tarpeiden ymmärtämisen perustalta.⁹⁹

Ihmisiä yhdistävät yhteiset tarpeet, joiden tyydyttämisen perustalta alkaa virittyä ajattelua ja toimintaa, joka vahvistaa hyvän toteutumista yksilössä, yhteisössä ja yhteiskunnassa. Etiikka virittyy perustalle, jossa ihminen alkaa nähdä itsensä yhteyksissä ja osana suurempaa kokonaisuutta: minä itse ei ole enää kovin tärkeä asia hyvin elämisessä. Ihmisen ajattelua ja toimintaa alkaa virittää rakkaus ihmistä ja koko maailmaa kohtaan, kuten Paulo Freire perustelee ajatustaan taistella mieluummin oikeudenmukaisen yhteiskunnan puolesta kuin hyväntekeväisyysyhteiskunnan. Tarpeiden tyydyttymisen perustalta alkaa rakentua yhteiskunta, jossa ihmiset alkavat nähdä itsensä samassa tarinassa ja kuvassa toisten ihmisten kanssa. Se luo perustaa oikeudenmukaisuuden ja solidaarisuuden toteutumiselle ihmisten keskinäisessä toiminnassa.

Haaste kasvamaan saattajille

Weil kutsuu kasvattajia, ohjaajia, opettajia, tutkijoita, hallintovirkailijoita – ketä tahansa – hiljentymään itsensä vierelle pohtimaan asioita, joiden perustalta hänessä vahvistuisi eettinen toimijuus, joka antaisi kompassin, jolla suunnistaa kohti kestävästä tulevaisuudesta. Kestävän tulevaisuuden rakentamisessa on kysymys oman ajattelun ja toiminnan silloittamisesta, suhteiden rakentamisesta toisiin ihmisiin ja myös luontoon sekä sen ymmärtämisestä, että teoilla on merkitystä tulevaisuuden maailman rakentamisessa.

Weil haastaa ihmisen eettiseksi kasvamisessa ja kasvamaan saattamisessa pohtimaan, kuinka auttaa kanssakulkijaa tunnistamaan hänen yläpuolelleen asettuvat ajattelun ja toiminnan miehittäjät – suuret eläimet? Miten itse erottaa ja auttaa matkakumppaneita erottamaan aidot tarpeet epäaidoista tai keinotekoisista? Miten herätellä itsensä ja kanssaihmiset ottamaan vastuu henkisten tarpeidensa tyydyttämisestä? Kuinka

saada itsensä ja kanssaan kulkijat havahtumaan sen tosiasian eteen, että ihminen on sitä, ja että hänestä tulee se, mitä hän tekee? Aloita itsestäsi, jos haluat muuttaa maailmaa, on Simone Weilin viesti eettiseksi tahtovalle ihmiselle.

2020-luvulle avautuneessa maailmassa ihmisen on ratkaistava kysymys myös oikeuksien ja velvollisuuksien sekä vapauden ja vastuun suhteesta. Ihmiset tarvitsevat oikeuksia turvaksi ja suojaksi hyväksikäytöltä sekä turvaamaan hänen mahdollisuuksiaan toteuttaa omia kasvamisen ja kehittymisen pyrkimyksiään yhteiskunnassa. Jos katse on pelkästään oikeuksissa, riskinä on, että pyrkimys vahvistua eettisenä ihmisenä jää vähemmälle huomiolle tai jopa täysin vaille huomiota. Tähän riskiin Weil tarjosi ratkaisuksi katseen kohdistamista ihmisenä olemisen velvollisuuksiin. Velvollisuuksien ymmärtäminen ja niiden perustalta toimiminen auttaa löytämään vastauksen niin oikeuksien ja velvollisuuksien kuin vapauden ja vastuun kysymykseen. Noille perustoille alkaa rakentua myös eettinen ihminen, joka ottaa vastuun valinnoistaan ja suuntaa toimintansa kohti kestävää tulevaisuutta.

VÄLIAIKA

3.2 TOINEN NÄYTÖS: MAAILMAN PARANTAJA

Ihminen haluaa muutoksen ohjaksiin

Ihminen on luontaisesti utelias ja hänellä on tutkiva suhde maailmaan ja sen ilmiöihin. Sen näkee jo pienessä lapsessa. Hänessä on halu päästä elämän ohjaksiin, tekemään valintoja ja ottamaan vastuun niistä. Tutkiva ja innostunut asenne sekä mahdollisuus olla aidosti osallinen asioiden muuttamisessa tulee haastetuksi, kun ihminen astuu instituutioiden maailmaan. Ihmisen peruspyrkimysten ja institutionaalisen maailman välistä jännitettä voi kuvata käsitteillä marssi- ja tanssimaailmat¹⁰⁰. Instituutioiden maailmaa järjestetään siten, että ihmiset voivat ajatella samalla tavalla, kulkea samaan tahtiin, marssia ikäänkuin sotilaat. Utelias ja tiedonhaluinen ihminen suhtautuu luonnostaan kriittisesti marssimaailmaan; hän tahtoo tietää ja ymmärtää asioita ja ilmiöitä. Hän haluaa olla myös aktiivinen valintojen tekijä ja asioiden muuttaja – maailman parantaja.

Ihmisen perusviritykseen sopiva, sosiaalipedagoginen tapa ajatella ja toimia on vahvistunut viime vuosikymmeninä. Ihmisten kanssa halutaan käydä dialogeja, antaa heille ääni ja osallistaa heidät heitä välittömästi tai tulevaisuudessa koskevissa asioissa. Yhteiskunnan ja kulttuurin muutos on raivannut tilaa tällaiselle ajattelulle ja toiminnalle, ja on tekemässä tavasta vallitsevan käytännön.¹⁰¹ Osallistavassa tutkimuksessa ja kehittämisessä on jo pitkä perinne.¹⁰² Toimintatutkimus ja kehittävä työntutkimus tunnetaan kohtuullisen hyvin, mutta sosiaalipedagoginen tapa ajatella ja toimia on monille vielä vieras, etenkin käytäntöjen tutkimisessa ja kehittämisessä – maailman parantamisessa.¹⁰³ Tässä näytöksessä etsin aluksi vaihtoehtoisia tapoja tutkia ja kehittää työtä ja käytäntöjä. Sitten tarkastelen sosiaalipedagogista ajattelu- ja toimintatapaa. Lopuksi kohdistan katseen sosiaalipedagogiseen tapaan muuttaa maailmaa ja sen käytäntöjä.

Strategian valinta

Millaisia intressejä käytäntöjen tutkimukseen ja niiden muuttamiseen kohdistuu? Intressit tulevat esiin, kun tarkastelemme, millaisia intohimoja käytäntöihin ja niiden muuttamiseen kohdistuu 21. vuosisadan alun maailmassa. Samalla on hyvä tarkastella myös, millaisia orientaatioita ja identiteettejä käytäntöjä tutkivilta intressit haastavat esiin. Intressien tarkastelun aloitan etsimällä vastausta kysymykseen, miten suhtaudutaan vallitsevaan järjestykseen?

- Halutaanko vallitseva säilyttää, sen jatkuvuus turvata?
- Halutaanko järjestys muuttua?
- Kuinka pitkälle meneviä muutoksia halutaan saada aikaan?

Käytäntöjen suuntaan voi katsella konservatiivisesta arvomaailmasta käsin. 21. vuosituhannen alussa konservatiiviset arvot ovat vahvistuneet kaikkialla maailmassa. Konservatiivisuus on kutsunut mukaan ihmisiä, jotka ovat syystä tai toisesta kokeneet

tulevaisuuden pelottavana tai epätoivottavana. Kansallismielisyys, etniset ja uskonnolliset kysymykset ovat tulleet viime aikoina tärkeiksi monille identiteetin rakentajille, ja ne ovat olleet vahvistamassa konservatiivista tapaa ajatella maailmasta ja sen muutoksesta. Silloin, kun vallitsevan tilanteen jatkuvuus halutaan turvata tai halutaan vahvistaa perinteistä nousevia käytäntöjä, voidaan puhua konservatiivisesta käytäntötutkimuksesta. Käytäntöjä tutkitaan, jotta saadaan esille jatkuvuutta tai perinteitä estävät tai häiritsevät tekijät. Tutkimuksen tiedonintressi on tekninen, intressi on vahvistaa vallitsevien käytäntöjen jatkuvuutta.

Toinen intressi käytäntötutkimukseen tulee liberalismien suunnasta. Viime vuosikymmeninä hegemonisen aseman politiikassa valtasi uusliberalismi, joka on myös globaalin kapitalismin ideologia. Siitä suunnasta käytäntöjen muuttamiselle asetetaan kysymys: Miten käytäntötutkimus voisi palvella markkinoiden laajentumista palvelevia intressejä? Myös tässä vaihtoehdossa tärkeää on valta ja hallinta, uusien alueiden sekä ihmismielten valloittaminen.¹⁰⁴

Käytäntöjen muuttamiseen hyvinvointivaltion ajoilta (n. 1966–1987) periytyvä strategia on reformismi. Siitä suunnasta käytäntöihin katsellaan kriittisesti, etsitään epäkohtia ja keksitään ratkaisuja epäkohtien korjaamiseen. Reformistien intressinä ei ole kumota vallitsevaa järjestystä, vaan paikkailla sen aukkoja ja korjailla epäkohtia. Reformistista strategiaa voi kutsua vallankumouksen hillitsemis- tai sosiaalidemokraattiseksi strategiaksi.

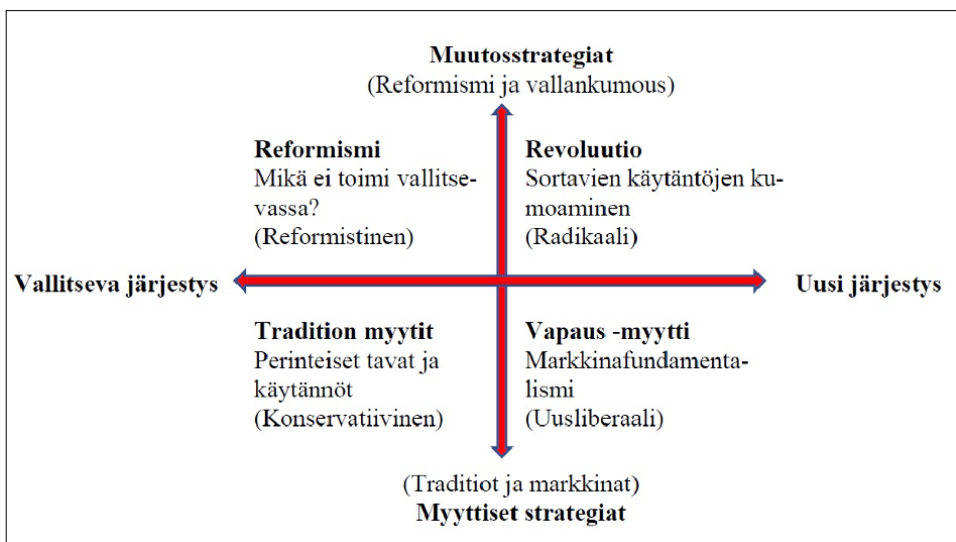
Neljäs intressi vallitseviin käytäntöihin on niiden kriittinen tutkiminen. Tästä näkökulmasta katsellessa käytäntöjen tutkimisella halutaan saada esiin sellaista uutta, joka vapauttaa vallitsevan – eri tavalla – sortavasta otteesta. Tämän strategian voi nimetä joko radikaaliksi tai vallankumoukselliseksi. Seuraavassa taulukossa havainnollistan em. ideaalityyppisten strategioiden eroja.

Taulukko 3. Käytäntöjen tutkimisen strategiat.¹⁰⁵

Mikä on sen	Käytäntötutkimuksen strategia			
	Konservatiivinen	Uusliberaali	Reformistinen	Radikaali
suhde vallitsevaan?	Säilyttää	Valloittaa	Korjata	Kumota
käsitys tulevaisuudesta?	Traditiot	Markkinat	Vanhan jatkuminen	Avoin/Vapaa
tiedonintressi?	Tekninen	Tekninen	Tekninen	Emansipatorinen
kysymys?	Miten jatkuu?	Miten vallataan?	Miten korjataan?	Mikä sortaa?
identiteetti?	Kansallinen	Valloittajan	Uudistajan	Vallankumouksellisen
yhteisö?	Traditionaaliset	Business	Byrokraattinen	Emansipoituneet
suhde myytteihin?	Myytit menneestä	Myytti vapaudesta	Käytännöllinen	Vapaa myyteistä
metafora?	Maailmasta pakenija	Maailman valloittaja	Maailman paikkaaja	Maailmanparantaja

Edellä kuvatuilla strategioilla on eri intressit käytäntöjen kehittämiseen. Konservatiivisessa tavassa katse suuntautuu menneen ajan suuntaan, vanhojen käytäntöjen jatkuvuuden turvaamiseen. Konservatiivisessa strategiassa pyrkimys on ikään kuin saada kuolleet jatkamaan elämää vielä elävissä. Uusliberalistisessa, reformistisessa sekä radikaalissa strategiassa katseet ovat käytäntöjen muuttamisen suunnassa. Uusliberaalit tutkivat käytäntöjä, jotta sieltä voitaisiin raivata esteitä markkinoiden tieltä sekä virittää käytännöt yritysten logiikalla toimiviksi. Reformistit katselevat tulevaisuuden suuntaan intohimottomammin kuin uusliberaalit ja radikaalit. Reformistit suuntaavat tulevaisuuteen pyrkimällä korjailemaan vallitsevan järjestyksen käytäntöjen epäkohtia ja heikkouksia. Radikaalit haluavat kääntää vanhan järjestyksen ja sen käytännöt ympäri, poistaa yhteiskunnan ja kulttuurin sortavia rakenteita sekä niitä ylläpitäviä ajattelu- ja toimintatottumuksia.

Sekä uusliberaaleja että radikaaleja kiinnostaa vapaus. Uusliberaaleja kiinnostaa käytäntöjen vapauttaminen julkisen vallan sääntelystä. Heitä innoittaa vapaat markkinat ja valinnanvapaus. Heitä ei motivoi vapaus, jossa toteutuisi tasa-arvoinen mahdollisuus olla vapaita ja käyttää valinnanvapautta. Voi ajatella, että vapauden myytti toimii tässä yhteydessä välineenä vastarinnan purkamiseen; Kukapa ei haluaisi olla vapaa? Radikaalissa strategiassa vapaus ymmärretään vapautumisena sortavista rakenteista ja malleista. Siihen sisältyy hereillä olemisen, kriittisen orientaation, eräänlaisen jatkuvan vallankumouksen ajatus: Jos yhteiskunnan käytännöissä toimivat ihmiset nukahtavat, kiintyvät tai rakastuvat vallitsevaan järjestykseen, vallitsevasta tulee pian, ja huomaamatta, tukahduttavaa ja sortavaa toimintaa. Konservatiiveja ja uusliberaaleja yhdistää strategian valinta myyttien perustalle; konservatiivit myyttisen menneisyyden, uusliberaalit vapauden myytin, varaan. Seuraava kuvio havainnollistaa strategioiden eroja.

Kuvio 8. Käytäntöjen tutkimisen strategiat¹⁰⁶

Reformistisessa ja perinteisten käytäntöjen jatkumiseen sitoutuneissa strategioissa kiinnostava asia on vallitseva järjestys ja sen käytännöt. Markkinafundamentalismien ja radikaalin käytäntötutkimuksen katse on uudessa järjestyksessä. Molemmat ovat kumouksellisia. Niiden arvot, ihmis- ja yhteiskuntakäsitykset ovat vastakkaisia. Uusliberaalit haluavat rakentaa markkinaparatiiseja, joissa ihmiset vapautuvat kuluttajiksi. Radikaalit haluavat purkaa sortavia rakenteita, käytäntöjä sekä ajattelu- ja toimintatapoja. He tavoittelevat vapaata yhteiskuntaa, jossa päämääränä on ihmisten inhimillistyminen, vapauden ja autonomian sekä vastuullisuuden vahvistuminen.¹⁰⁷

Sosiaalipedagoginen ajattelu- ja toimintatapa

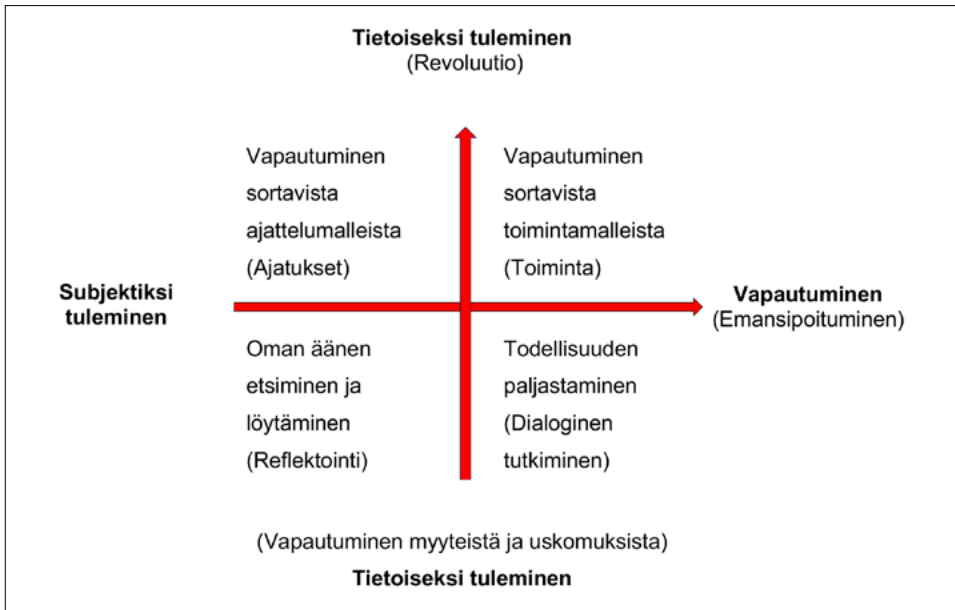
2020-luvun kulttuuri kutsuu esiin käytäntöjen tutkimusta, joka on tulevaisuusorientoitunut, vallitsevia käytäntöjä kriittisesti tutkiva ja arvioiva. Se kutsuu esiin käytäntöjen tutkijoita, jotka ovat tulevaisuusorientoituneita, kriittisiä, sisäisesti motivoituneita sekä yhteistyöhön suuntautuneita. Kulttuuri haastaa kaikki käytännöissä toimijat – kenet tahansa – pohtimaan, olisiko sosiaalipedagoginen tapa ajatella ja toimia luonteva ja ihmisen perusvirityksiä arvostava tapa käytäntöjen tutkimiseen ja niiden kehittämiseen?

Sosiaalipedagogiikan ajattelun ja toiminnan ytimessä ovat jännitteet ja muutos. Siinä ymmärretään, että muutos rikkoo vallitsevan järjestyksen, se saa aikaan jännitteitä ja luo ristiriitoja ihmiselle itselle, ihmisten välille ja ihmisyyhteisöjen ratkaistavaksi. Kaikki muuttuu kaiken aikaa, siksi ihminen joutuu jatkuvasti kohtaamaan ajattelu- ja toimintatapansa sekä yhteiskunnallisten käytäntöjen muuttamisen haasteen. Sosiaalipedagogiikkaa kiinnostaa erityisesti ihmiselle haitallisista, holhoavista ja sortavista ajattelu- ja toimintatavoista vapautuminen sekä yhteiskunnan ja sen käytäntöjen uudistuminen ihmisten valintojen toimesta ikään kuin alhaalta ylöspäin.

Sosiaalipedagogisen työn tavoitteena on löytää ratkaisuja, jotka antavat mahdollisuuden ihmisille kokea itsensä toimijana; vaikuttajana, valitsijana ja vastuunkantajana. Työn ytimessä ovat kasvun ja kehityksen prosessit: subjektiksi tulemisen, tietoiseksi tulemisen ja emansipoitumisen prosessit. Prosessien käynnistäminen ja ohjaus suuntaavat siihen, että yksilöt kykenevät olemaan oman elämänsä ohjaksissa, kokevat itsensä merkitykselliseksi, tekevät tietoisia tulevaisuuteen suuntaavia valintoja sekä ovat vastuullisia toimissaan suhteessa itseensä, toisiin ihmisiin, yhteisöihin sekä luontoon.¹⁰⁸

Seuraava kuvio havainnollistaa sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan ideoita.

Sosiaalipedagogisessa tavassa toimia tärkeää on dialoginen todellisuuden ilmiöiden tutkiminen, pyrkimyksenä todellisuuden paljastaminen. Tavoitteena on mennä juuriin saakka, saada näkyviin, mitä ilmiöiden ja käytäntöjen takana on, tulla tietoiseksi asioihin vaikuttavista tekijöistä. Samalla, kun todellisuutta yhdessä tutkitaan, tulee jokaiselle tilaisuus etsiä ja löytää oma ääni sekä oppia käyttämään ääntä – tulla subjektiksi. Kun käytäntöjä tutkii, esiin tulevat käytännöt sekä ajattelu- ja toimintatavat, jotka tavalla tai toisella estävät, tukahduttavat tai sortavat ihmisten mahdollisuutta toteuttaa parasta itseään ja järjestää yhteiseloä työssä, yhteisöissä, yhteiskun-

Kuvio 9. Sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan idea.

nassa ja kulttuureissa. Subjektiksi tulija tulee myös tietoiseksi. Hän voi, jos niin tahtoo, ryhtyä vapautumaan hänen ajatteluun ja toimintaansa tavalla tai toisella sortavista käytännöistä ja malleista.

Sosiaalipedagoginen maailman parantaminen

Tarkastelun perusteella voi hyvin ehdottaa sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan vahvistamista ihmisten keskinäisessä toiminnassa sekä käytäntöjen tutkimisessa ja kehittämisessä. Sosiaalipedagogiikan idean vahvistaminen lisää ihmisten tutkivaa suhdetta yhteiskunnallisiin käytäntöihin, lisää ihmisten välistä vuoropuhelua sekä kriittistä tietoisuutta. Kaikki tuo auttaa kehittämään uusia käytäntöjä sekä tietoisesti ja vastuullisesti muuttamaan ”maailmaa”. Kriittinen ilmiöiden tutkiminen ja sen perustalle rakentuva tietoisuus pitävät hyvin loitolla myös ideologiset ja muut markkinoilla toimivat kaiken maailman ajattelun ja toiminnan paimentajat ja miehittäjät. Millaisia virityksiä käytäntöjen tutkimiseen ja kehittämiseen sosiaalipedagogiikka antaa? Sosiaalipedagogista ajattelua ja toimintaa voidaan soveltaa mihin tahansa toimintaan, jolla pyritään vahvistamaan ihmisten kriittistä ajattelua ja kriittistä sosiaalista toimintakykyä. Kuten sanottu, käytäntöjen tutkimisella on avainrooli ihmisten vapautumisessa sortavista rakenteista ja käytännöistä. Osallistavan ja vapauttavan – emansipatorisen – lähestymistavan vahvistaminen, mukaan lukien ihmisten osallistuminen tiedon tuottamiseen ja analysointiin, auttaa tässä suhteessa. Seuraavassa kuviossa havainnollistan sosiaalipedagogista tapaa tehdä käytäntötutkimusta.

Kuvio 10. Sosiaalipedagoginen ote käytäntöjen tutkimisessa ja niiden kehittämisessä.¹⁰⁹

Siellä, missä on elämää, on luontainen pyrkimys pyristellä eroon vanhoista käytännöistä – vallitsevasta järjestyksestä. Suunta kohti uusia ajattelu- ja toimintamalleja sekä käytäntöjä – uutta järjestystä – virittyy luontaisesti, silloin kun seuraavat imperatiivit toimivat aidosti arjen käytännössä: Osallistu! – Tutki! – Vapaudu! – Toimi! Se, miten käytäntöjä tutkitaan, on suuri merkitys sille, kuinka paljon se on vahvistamassa ihmisten ja yhteisöjen osallisuutta uusien käytäntöjen ja kulttuurien muotoilussa. Tässä julkaisussa olen esittänyt todistusaineistoa sosiaalipedagogisen ajattelu- ja toimintatavan puolesta. Se tapa ajatella ja toimia on järkevä valinta. Siitä on tulossa myös valtavirta ihmisten välisessä toiminnassa sekä myös tavassa tutkia ja kehittää käytäntöjä.

Tie tulevaisuuteen ei ole suora. Lähitulevaisuuden valinnoille suunnan näyttää se, mitkä intressit saavat hegemonisen aseman yhteiskunnassa. Jos eri tavalla fundamentalistiset intressit vahvistuvat, on mahdollista, että sosiaalipedagogiseen tapaan ajatella ja toimia suhtaudutaan vihamielisesti, kuten Brasiliassa, jossa maan presidentti Jair Bolsonaro (s. 1955) on asettanut tavoitteeksi hävittää kriittinen ajattelu ja tutkimus maasta, erityisesti Paulo Freiren vapautuksen pedagogiikka on ollut kritiikin kohteena.¹¹⁰ On mahdollista, että ihmisten mahdollisuudet aktiivisesti tutkia ja muuttaa työhön ja kulttuuriin liittyviä käytäntöjä heikentyvät. Taantumisen on mahdollista lyhyellä aikavälillä. Kuten näyttämöä rakentaessa tuli esiin, talouden, sosiaalisen ja kulttuurin muutoksessa tapahtuu eräänlainen evoluution kaltainen kehitys, joka tekee kaiken aikaa töitä sen eteen, että ihminen valtaistuu vastuulliseksi tutkivaksi ja itseohjautuvaksi toimijaksi. Uuteen järjestykseen suuntaavassa kulttuurissa sosiaalipedagoginen ajattelu- ja toimintatapa arjessa, työssä ja käytäntöjen kehittämisessä tulee vahvistumaan ja pian olemaan vallitseva vapautumiseen ja vapautteen suuntaava käytäntö. 2020-luku on maailman parantajien vuosikymmen!

KIITOS JA KUMARRUS!

4. Aplodit ja jälkipuinti

Esitys päättyi. Saliin syttyvät valot. Laskeutuu hiljaisuus. Pikkuhiljaa alkaa kuulua taputuksia. Taputukset voimistuvat. Pian innostuneiden suosionosoitusten läpi kuuluu myös vihellyksiä ja buuauksia yleisön joukosta. Vaikuttaa siltä, että näytelmä on herättänyt tunteita. On jälkipuinnin aika paikallisessa Cafe Hertassa.

Jännitti, ahdisti ja vapautti, oli monen katsojan kokemus. Näyttämö tuntui aluksi vieraalta, mutta kävi kaiken aikaa tutummaksi ja tuli tarinan edetessä tutuksi. Ahdistus nousi rintaan, kun näyttämön herruudesta alettiin käydä kovaa taistelua. Kysymyksiä heräsi: Saavatko fundamentalistit näyttämön haltuun? Onko heidän tarkoituksensa tuhota näyttämö, sytyttää sen palamaan? Onko polku tulevaisuuteen kuljettava synkän metsän läpi? Onko mahdollista, että vajoamme teknologisen imperatiivin – pakkovallan – pihdeissä pohjamutiin asti? Miten käy ihmisen pyrkimyksille muodostaa oma perusteltu kanta asioihin ja ilmiöihin, ohjata itse elämäänsä ja ottaa vastuu valinnoistaan?

Tunne, joka vahvistui näytelmän edetessä, oli vapauttava. Ristiriitojen ja jännitteiden keskellä ihmiset löysivät ratkaisuja yhteiskuntaan sopeutumisen ja vapautumisen dilemmaan, he alkoivat oivaltaa, mistä elämän eheys muodostuu, mikä elämässä on tärkeää ja miten hyvä voi toteutua heidän elämässään. He alkoivat kokea itsensä tarpeellisiksi ja merkityksellisiksi, toteuttaa itseään ja antaa parhaan itsestään yhteiseksi hyväksi. Noissa pyrkimyksissä heitä auttoi kulttuuri, joka alkoi olla suosiollinen ihmisen pyrkimyksille tyydyttää aitoja tarpeitaan keinotekoisien tarpeiden sijaan, kulttuuri, jossa he saattoivat olla oman elämänsä ohjaksissa, tehdä perusteltuja valintoja ja ottaa vastuu niistä.

* * *

Ihmisen maailmassa oleminen ja toimiminen on jännitteiden ja ristiriitojen ratkaisemista. Jo perheessä lapsen pyrkimyksiä vastaan asettuu yhteiskunta normeineen. Ihmisen pyrkimysten – subjektiivisen – ja yhteiskunnan sääntöjen, vallitsevien tapojen ja normien – objektiivisen – välinen ristiriita on läsnä läpi ihmisen elämänkaaren.¹¹¹ Onnistunut ristiriidan ratkaiseminen luo perustan eheään elämään, jossa tietoisuus oman elämän yhteyksistä sekä tekojen seurauksista ymmärretään. Liiallinen sopeutuminen vallitsevaan yhteiskuntaan johtaa siihen, että ihminen kadottaa äänensä, yhteyden tahtoonsa ja pyrkimyksiinsä: Itsehjautuvuuden sijaan elämä alkaa ohjautua ulkopuolelta käsin, mitä- ja miksi-kysymykset unohtuvat, jää vain miten-kysymyksiä

vastausten etsintään. Liiallinen itseen ja omiin tarpeisiin keskittyminen kadottaa toiset ihmiset sekä yhteyksissä elämisen ihmisen näköpiiristä.

Ihmisen peruspyrkimys maailmassa olemisessa ja siellä toimimisessa on pyrkimys ajatella omilla aivoilla, kävellä omilla jaloilla, tehdä omia valintoja ja ottaa vastuu tekemistään valinnoista. Kasvaakseen ihmiseksi sekä tullakseen itsenäiseksi ja vastuulliseksi, hän tarvitsee toisia ihmisiä. Vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin, hän saa tilaisuuden tutustua itseensä, tilaisuuden pohtia mitä hän tarvitsee hyvään elämään ja hyvin elämiseen. Järkeä käyttävä ja tunteva ihminen ymmärtää, että hyvin vointiin ja hyvinvoinnin järjestelyihin hän tarvitsee toisia ihmisiä. Ihmisen kutsumus on inhimillistyä ja tehdä hyvää.¹¹² Näiden pyrkimysten toteuttamiselle 2020-luvun kulttuuri – näyttämö – antaa hyvän kasvualustan.

Tässä julkaisussa olen tarkastellut muutosta, josta nousee haasteita kasvamaan, oppimaan ja tutkimaan saattajille – vanhemmille, opettajille, tutkijoille, sosionomeille, sairaanhoitajille, sosiaalityöntekijöille, insinööreille... Olen tarkastellut yhteiskunnan ja kulttuurin muutosta sekä jännitteitä, joita muutos nostaa esiin kenen tahansa ratkaistavaksi. Tarkastelun perusteella olen ehdottanut sosiaalipedagogisen ajattelun ja toiminnan vahvistamista kaikessa toiminnassa perheistä, ammattikorkeakouluihin, yliopistoihin ja kansallisyhteiskuntaan¹¹³ saakka. Sosiaalipedagogista ajattelua ja toimintaa voidaan soveltaa mihin tahansa toimintaan, jonka tarkoituksena on antaa mahdollisuus ihmisen vahvistua kriittisen ajattelun ja tietoisuuden kehittämisen taidoissa sekä vahvistaa kriittistä sosiaalista, kulttuurista, taloudellista, poliittista ja ekologista toimintakykyä. Sosiaalipedagogisen toiminnan ytimenä ovat prosessit, joissa ihminen voi kasvaa subjektiksi, tulla tietoiseksi ja alkaa vapautua haitallisista riippuvuuksista, suhteista ja holhouksista. Kaikissa näissä prosesseissa dialoginen tutkiva ja refleksiivinen toiminta ovat avaimia ihmisen kasvun, kehityksen ja oppimisen porttien avaamiseen. Sosiaalipedagoginen toiminta vahvistaa ihmisten välistä vuoropuhelua, luo perustaa keskinäiselle yhteisymmärrykselle – ennaltaehkäisee fundamentalististen identiteettien vahvistumista.

Ihminen on heitetty maailmaan ihmettelemään ja hämmästelemään asioita ja ilmiöitä. Hän haluaa oppia, tietää ja ymmärtää. Hän haluaa aktiivisesti osallistua, muuttaa asioita ja maailmaa. Näyttämö, jota tämän julkaisun alussa rakensin, kutsuu lavalle sosiaalipedagogisia toimijoita. 2020-luvun kulttuuri on valmistanut näyttämön Paul Natorpin (1854–1924) ajatukselle sosiaalipedagogiikasta kaiken kasvatuksen (toiminnan) perustana sekä sellaiselle politiikalle, jonka tehtävä on luoda edellytykset kulttuurille, jossa ihminen voi kehittyä subjektiksi ja emansipoitua toteuttamaan vastuullisesti parasta itseään yhteiseksi hyväksi. 2020-luvun kulttuuri – jännitteistä huolimatta – alkaa olla ajatukselle kypsä.

2020-luku on kestäväen kehityksen vuosikymmen. Se on vuosikymmen, jossa ratkaistaan, miten turvataan nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet?¹¹⁴ Kestävä kehitys, itseohjautumisen ja tutkivan oppimisen ohella, on vahvasti läsnä 2020-luvun alun opetus- ja koulutuskeskustelussa. Samaan aikaan kulttuurissa on vahvasti läsnä myös määrällinen tapa tarkastella ja arvioida asioita. Riski on, että pedagogisia järjestelyjä sekä opiskelijan ja opettajan toimintaa ohjaa

teknologinen – imperatiivi – rationaalisuus. Nyt on hyvä hetki pohtia, miten voitaisiin käytännössä edelleen vahvistaa aidosti asioiden ja ilmiöiden juuriin saakka menevää tutkivaa otetta sekä kriittistä ajattelua. Ne avaavat portit tietoon, tietämiseen ja tietoisuuteen sekä tahtoon toimia, jotka ovat paras apu lapselle, nuorelle, aikuiselle ja vanhukselle suuntaamisessa kohti sosiaalisesti, kulttuurisesti ja ekologisesti kestäväää tulevaisuutta. Voidaan hyvin ajatella, että 2020-luvun kestäväään tulevaisuuteen suuntaavassa toiminnassa oikeus itseohjautumiseen ja tutkivaan oppimiseen ovat jo ihmisoikeuksiin rinnastettavia asioita. Viisasta on antaa kenelle tahansa vastuullisen elämän opiskelijalle mahdollisuus vahvistua noissa hänen sisällään olevissa pyrkimyksissä. Uuden kulttuurin aamuhämärässä on hyvä sytyttää lyhty, jotta sellainen yhteiskunta, joka toimii kuin jazz-bändi, alkaa vahvistua; yhteiskunta, jossa jokaisella on oma tärkeä tehtävänsä, jossa jokaisen ääni kurottaa toisten ääniä kohti ja jossa kaikkien äänet sointuvat yhteen. ¹¹⁵

Tutkimusretkillä mukana

- Ahlman, E. (1976). Kulttuurin perustekijöitä. Kulttuurifilosofisia tarkasteluja. Jyväskylä: Gummerus.
- Alenius, E. (2015). Maailmanhistorian suuri käänne. Helsinki: Into.
- Aristoteles (1997) Retoriikka. Runousoppi. Helsinki: Gaudeamus.
- Bauman, Z. (1996). Morality in the age of contingency. In P. Heelas, S. Lash, & P. Morris (Eds.), *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity* (pp. 49–58). Cambridge, Oxford: Blackwell.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2002). *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Berlin, I. (1958). *Two Concepts of Liberty*. Oxford: Clarendon Press.
- Berlin, I. (2001). Vapaus, ihmisyy ja historia: Valikoima esseitä. Helsinki: Gaudeamus.
- Bregman, R. (2020). *Hyvän historia. Ihmiskunta uudessa valossa*. Jyväskylä: Atena.
- Buber, M. 1993. *Minä ja Sinä. (Ich und Du, 1923.)* Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- Chua, A. (2006). *Maailma liekeissä. Globaali markkinatalous, demokratia ja konfliktit*. Helsinki: Like ja Suomen rauhapuolustajat.
- DalMaso, R. & Kuosmanen, V. (2008). Subjektin ja emansipaation edistäminen on 2000-luvun sosionomin sosiaalipedagogisen ammatin ja työn ydintä. Teoksessa 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointijärjestelmässä. Raportteja ja tutkimuksia 2/2008, Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu. 35–48. http://www3.tokem.fi/kirjasto/tiedostot/Viinamaki_A_2_2008.pdf
- Engeström, Y. (1995). *Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita*. Helsinki: Edita.
- Eskelinen, T. (2015). *Sorron rajat. Rosa Luxemburg poliittisen liikkeen, talouden ja siirtomaavallan teoreetikkona*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Random House.
- Freire, P. (2005). *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Freire, P. (2007). *Pedagogy of Oppressed*. New York: Continuum.
- Fukuyama, F. (2020). *Identiteetti–Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka*. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Gibson, J.K. – Graham (1996). *The End of Capitalism- As We Knew It*. Oxford: Blackwell.

- Gibson, J.K. – Graham (2006). *A Post capitalist Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibson, J.K. – Graham, Cameron, J. & Healy, S. (2013). *Take Back the Economy: An Ethical Guide for Transforming Our Communities*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibson, J.K. – Graham, Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019). *Elävä talous. Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, A. (1999). *Runaway World*. London: Profile Books.
- Goodhart, D. (2017). *The Road to Somewhere. The populist revolt and the future of the politics*. Oxford University Press.
- Gorz, A. (2010). Lähtö kapitalismista on jo alkanut. niin & näin-lehti, 3/2010. 13–16.
- Gronow, J. & Töttö, P. (1996). *Max Weber-kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus*. Teoksessa Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (toim.) *Sosiolgian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hahnel, R. (2012). *Kilpailusta yhteistyöhön–kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää*. Helsinki: Like.
- Hahnel, R. (2014). *Osallisuustalouden aakkoset*. Helsinki: Like.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, & A. McGrew (Eds.), *Modernity and its futures* (pp. 274–316). Cambridge: Polity Press in association with the Open University.
- Hall, S. (1997a). The local and the global: globalization and ethnicity. In A. McClintock, A. Mufti, & E. Shohat (Eds.), *Dangerous liaisons: gender, nation, and postcolonial perspectives* (pp. 173–187). Minnesota, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hall, S. (1997b). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Thousand Oaks, California: Sage in association with the Open University.
- Hall, S. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2016). *Cultural Studies 1983: A Theoretical History*. Durham: Duke University Press.
- Hall, S. (2017). (with Bill Schwarz) (2017). *Familiar Stranger: A Life Between Two Islands*. London: Allen Lane; Durham: Duke University Press.
- Hall, S. (2019). *Mitä on tekeillä? Esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S., Critcher, C., Jeffersson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. Basingstoke: Macmillan.
- Hallamaa, J. (2017). *Yhdessä toimimisen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hankamäki, J. (1992). *Tasapainon geometria: Simone Weilin käsitys eettisen ihmisen todellistumisesta*. Filosofisia tutkimuksia, vol. 34. Sufi-tutkimuksia 4. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hankamäki, J. (2006). *Rakkauden välittäjä. Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen idea Simone Weilin ajattelussa*. Väitöskirjan uudistettu painos. (Alkuperäisteos 1997.) Helsinki: Like.

- Hannula, A. (2000). Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi Sorrettujen pedagogiikasta. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos, tutkimuksia 167, 2000. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19830/tiedosta.pdf?sequence=4>
- Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford: Oxford University Press.
- Hegel, G.H.F (2010/1809). Hengen fenomenologia (1807). Hengen fenomenologia IV A. Itsetietoisuuden itsenäisyys ja epäitsenäisyys; herruus ja renkiys. (1807.) Niin & näin, 2010, nro 3, 29–33.
- Helne, T., Hirvilampi, T. & Laatu, M. (2012). Hyvinvointi rajallisella maapallolla. Kelan tutkimusosasto. Helsinki: Kansaneläkelaitos. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/34643/Sosiaalipolitiikka_rajallisella_maapallolla.pdf.
- Hilton, R. (toim.) (1988, 1976). Uuden maailman synty. Feodalismista kapitalismiin. Jyväskylä: Vastapaino. (alkuteos: Hilton, Rodney (1976). The Transition from Feudalism to Capitalism. London: Verso.
- Hobsbaum, E. (1988). Feodalismista kapitalismiin. Julkaisussa R. Hilton Uuden maailman synty. Feodalismista kapitalismiin (1988). Tampere: Vastapaino.
- Holm, R. (2017). Yksilön vapaus tulevaisuuden hyvinvointivaltion peruskivi. Helsinki: Into.
- Holton, R.J. (1985). The Transition from Feudalism to Capitalism. London: Macmillan.
- Honneth, A. (1996) The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts, Cambridge, MA: MIT Press.
- Huntington, S. (2004). Who we are? The challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster.
- Hurme, J. (2017). Niemi. Helsinki: Teos.
- Identity (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 16.7.2002, 11.7.2020). <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/>.
- Inglehart, R. (2016). The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton: Princeton University Press.
- Israel, J. (1971). Alienation from Marx to Modern Sociology: A Macrosociological Analysis. Boston: Allyn and Bacon.
- Julkunen, R. (1992). Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. (2001) Suunnanmuutos, 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot: eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/55748/978-951-39-7146-5.pdf?sequence=1>.
- Kallinen, Y. (1971). Eläimekö unessa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kemmis, S. & Wilkinson M. (1998). Participatory action research and the study of practice. Teoksessa: Action research in practice: partnerships for social justice in education. London: Routledge.
- Klein, N. (2014). This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate. New York: Simon & Schuster.
- Klein, N. (2015). Tämä muuttaa kaiken. Kapitalismi vs. ilmasto. Helsinki: Into.

- Klein, N. (2019). *On Fire: The (Burning) Case for a Green New Deal*. New York: Simon & Schuster
- Kondratieff, N. (1984). *The Long Wave Cycle*. New York: Richardson & Synder.
- Korten, D. C. (2006). *The great turning. From Empire to Earth Community*. San Francisco: Kumarian Press.
- Koskiaho, B. (2008). *Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa: Palvelutalous ja sosiaalipolitiikka Britanniassa, Ruotsissa ja Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kuosmanen, V. (2005). Kohti identiteeteistä vapaata massaihmistä? Teoksessa R. Laajala ja T. Nykänen (toim.), *Identiteetti ja maailman kokeminen*. Symposiumtektejät. Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä julkaisuja, esseitä, puheenvuoroja ja raportteja 4. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 107–124.
- Kuosmanen, V. (2006). Ihminen on se miksi hän itsensä tekee–J.V. Snellmanin kasvatustilofilosofisen systeemin jäljillä. *AGON* 10 (1/2006), 5 VSK. Rovaniemi: Pohjoinen filosofiyhdistys *AGON* ry, 10–16. <http://agon.fi/pdf/AGON-10-2006-1.pdf>.
- Kuosmanen, V. (2007a). Pakeneeko siveellinen maailmanjärjestys itseen syventyvää yksilöä? – Itsetietoisuudessa kohoamisen mahdollisuudesta Snellmanin Persoonallisuuden idea teoksen valossa. Julkaisussa Ristaniemi, Jarno (toim.) *Aate ja arki*. J.V. Snellmanin elävä perintö. Lapin yliopiston menetelmätieteen laitoksen raportteja, esseitä ja työpapereita 8/*Filosofia/Symposiumtektejät*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 67–94.
- Kuosmanen, V. (2007b). Sosiaalinen in memoriam? Ajatuskoe–Vieläkö vuonna 2027 on sosiaalialan koulutusta. Julkaisussa *Sosiaalisen aika*. Sosiaalialan koulutuksen 20-vuotisjuhlaulkaisu. Tulevaisuus horisontissa. <http://www3.tokem.fi/sosiaalisen aika/>.
- Kuosmanen, V. (2008). Mitä tapahtuu, kun eetos vaihtuu–Hyvinvointietoksesta kohti teknoliberaaliin eetoksen jälkeistä ajan henkeä. *AGON* No: 18 (1/2008). Pohjoinen filosofiyhdistys *AGON* ry. 6–10. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=93e36fa6-94e0-444d-961d-4544791fbb17>.
- Kuosmanen, V. (2009). Mitä siitä, jos elämä onkin abstraktio pään sisällä–Voisiko uneen tuudittava ja itsepetokseen altistava länsimainen ajattelu muuttua ja alkaa muuttaa maailmaa? Teoksessa S. I. Sotasaari (toim.) *Ajattele – jos uskallat*. *Filosofi Toivo Salosen 60-vuotisjuhlakirja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 177–191.
- Kuosmanen, V. (2010). Kohti ihmistä kunnioittavaa maailmaa. Katseita ihmiseen ja ihmiseksi kasvamisen maisemaan. Tampere: Juvenes Print–Tampereen Yliopistopaino Oy. <http://www3.tokem.fi/hku/vkuosmanen/Voitto%20Kuosmanen%202010%20Kohti%20ihmist%C3%A4%20kunnioittavaa%20maailmaa.pdf>.
- Kuosmanen, V. (2012). Yhteiskunnan muutos haastaa palvelut, asiantuntijuuden ja asiakkuuden rakentamaan sosiaalipedagogiselle perustalle. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, Vuosikirja 2012*. 13. vuosikerta. Kuopio: Suomen sosiaalipedagoginen seura ry. 133–144.
- Kuosmanen V. (2013). Ihminen haluaisi tanssia maailman kanssa–Vastaako Minervan pöllö kutsuun vai jääkö seinäruusuksi? Teoksessa N. Nikkonen (toim.) *Arktinen eetos*. Symposiumtektejät. Rovaniemi: Pohjoinen Filosofiyhdistys *AGON* ry. 139–152.

- Kuosmanen, V. (2015). Toisin eläminen ja toisin kokeminen ihmisen kasvun sekä sosiaalipedagogisen kasvatuksen ja ohjauksen haasteena. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*, Vuosikirja 2015. Kuopio: Suomen sosiaalipedagoginen seura ry. 165–178.
- Kuosmanen, V. (2016). Etäisyys, intressi ja kuulumisen kokemus. Teema-artikkeli. *Lumen* 3/2016. <https://www.theseus.fi/handle/10024/119718> <https://blogi.eoppimispalvelut.fi/lumenlehti/2016/12/07/etaisyys-intressi-ja-kuulumisen-kokemus/>.
- Kuosmanen, V. (2017a). Kaamoksen jälkeen kevät–Katseita muutoksen maisemiin. Kemi: Nordbooks.
- Kuosmanen, V. (2017b). SoTe väistyvän ajan vankina–katseita uuden aikakauden suuntaan. Julkaisussa L. Viinämäki & E. Jumisko (toim.) *Hyvinvointipalvelut SOTemyllyssä–14 puheenvuoroa lappilais-sotesta*. Lapin ammattikorkeakoulu, Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 25/2017, 81–92. <http://www.lapinamk.fi/loader.aspx?id=9486c401-58f4-4919-af73-21afo084b41f>.
- Kuosmanen, V. (2018a). Eettiset haasteet 2019–2049. Julkaisussa Leena Viinämäki, Reetta Saarnio, Raija Seppänen (toim.) 2018. *Soten haasteet hyvinvointialan korkeakoulutukselle–22 artikkelia teemasta*. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 19/2018. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/159708/B%2019%202018%20Viinamaki%20Saarnio%20Seppanen.pdf?sequence=1&isAllowed=y.50-57>.
- Kuosmanen, V. (2018b). Simone Weilin inspiroimia ajatuksia eettiseksi kasvamiseen, hyvän toteutumiseen ja sosiaaliseen silloittumiseen 6. aallon (2010–2050) yhteiskunnassa. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*. Vuosikirja 2018. Kuopio: Suomen sosiaalipedagoginen seura ry. 95–104. <https://journal.fi/sosiaalipedagogiikka/article/view/77439/38589>.
- Kuosmanen, V. (2019). Sosiaalipedagoginen käytäntötutkimus. Teoksessa L. Viinämäki (toim.), *Sosiaalialan käytäntötutkimus–Seitsemän retkeä sosiaalialan käytäntötutkimukseen*. Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja, B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 21/2019. 57–64. <https://www.theseus.fi/handle/10024/267952>.
- Kuosmanen, V. (2020a). Constructing identities in the 6th wave (2010–2060) culture. *Bulletin of the Transylvania University of Brasov – Special Issue. Series VII: Social Sciences • Law • Vol. 13(62) No. 1 – 2020*. 81–90. <http://webbut.unitbv.ro/Bulletin/Series%20VII/2020/CERSS/11-Kuosmanen.pdf>.
- Kuosmanen, V. (2020b). Katseita hyvinvoinnin – hyvän elämän ja hyvän yhteiskunnan – ja hyvin elämisen kysymykseen. *Sosiaalialan yhteiskuntatieteellinen perusta-opintojakson luennot*. Luennot, syksy 2020. Lapin ammattikorkeakoulu.
- Kuula, A. (1999). *Toimintatutkimus: Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusi, P. (1982). *Tämä ihmisen maailma*. Helsinki: WSOY.
- Kuusi, P. (1991). *Ihmisen eloonjäämisoppi: Pieni alkeiskirja*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Lindberg, S. (toim.) (2012). *Johdatus Hegelin Hengen fenomenologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.

- Marcuse, H. (1964). *One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. London: Routledge & Keagan, Paul.
- Martela, F. & Jarenko, K. (2014). Sisäinen motivaatio, Tulevaisuuden työssä tuottavuus ja innostus kohtaavat. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 3/2014. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj_3+2014.pdf.
- Mattila, M. (toim.) (2020). Eriarvoisuuden tila Suomessa. Kalevi Sorsa-säätiö. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/08/Eriarvoisuus2020_web2.pdf.
- Mauss, M. (2006). Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. Paradeigma-sarja. Tutkijaliiton julkaisu 94. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Mazzarella, M. (2020). Emmekö voisi elää sovussa? Esseitä ajastamme. Helsinki: Tammi.
- May, V. (2013). *Connecting self to society: belonging in a changing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moilanen, H., Peltokoski, J., Pirkkalainen, J. & Toivanen, T. (2014). *Uusi osuuskunta. Tekijöiden liike*. Helsinki: Into.
- Nairn, T. (1977). *The Break-up of Britain*. London: Verso.
- Natorp, P. (1909). *Sozialpädagogik. Theorie der Willenerziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft*. Dritte vermehrte Auflage. Stuttgart: Fr. Frommans Verlag.
- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Patomäki, H. (2007). *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.
- Piketty, T. (2016). *Pääoma 2000-luvulla*. Helsinki: Into.
- Platon (1999). *Valtio*. Teokset, neljäs osa. Helsinki: Otava.
- Pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelma 30.4.1987. Hallitusohjelmat, Valtioneuvosto. http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/64-paaministeri-harri-holkerin-hallituksen-ohjelma.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1988). *Oikeudenmukaisuusteoria*. Juva: WSOY.
- Rawls, J. (2005). *Theory of Justice*. Harvard: Harvard University Press.
- Ryyänen, S. (2019). Äärioikeistolainen kasvatusvallankumous. *Voima-lehti* 12.2.2019. <https://voima.fi/artikkeli/2019/aarioikeistolainen-kasvatusvallankumous/>.
- Saramago, J. (1997). *Kertomus sokeudesta*. Helsinki: Tammi.
- Saramago J. (2007). *Kertomus näkevästä*. Helsinki: Tammi.
- Saukkonen, P. (2020). *Vimmainen maailma. Kirjoituksia muuttoliikkeestä, monikulttuurisuudesta ja nationalismista*. Siirtolaisinstituutin julkaisuja 35, 2020. Turku: Siirtolaisinstituutti. <https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2020/03/j-35-isbn-978-952-7167-93-9-vimmainen-maailma.pdf>.
- Schumacher, E. F. (1973). *Pieni on kaunista*. Helsinki: Tammi.
- Schumacher, E. F. (1980). *Inhimillinen vaihtoehto*. Helsinki: Tammi.
- Sennett, R. (2004). *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Tampere: Vastapaino.

- Seppälä, L. & Kuosmanen, V. (2015). Ilkeitä ongelmia ja orastavia ratkaisuja. Julkaisussa Heidi Pyyny (toim.) Kosmosblues–Tuplana tai triplana opetuksessa. Lapin ammattikorkeakoulu, Sarja B. Raportit ja selvitykset 23/2015. Rovaniemi: Lapin ammattikorkeakoulu. 61–75. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/103878/B%2023%202015%20Kosmosblues%20valmis.pdf?sequence=1>.
- Snellman, J. V. (2000). Akateemisesta opiskelusta. Alkup. Om det akademiska studium. 1840. Stockholm. Teoksessa J.V. Snellman Kootut teokset 2, Toim. R. Savolainen, S. Linnavalli & J. Selovuori, Helsinki: Opetusministeriö, Edita Oyj. 452–473.
- Spengler, O. (2002). Länsimaiden perikato. Helsinki: Tammi.
- Suomen YK-liitto. (n.d). Kestävä kehitys. <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys>.
- Suoranta, J. (2005). Radikaali kasvatus. Helsinki: Gaudeamus.
- Suoranta, J. (2019). Paulo Freire–Sorrettujen pedagogi. Helsinki: Into.
- Suoranta, J. & Ryyänen, S. (2014). Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into.
- Syrjämäki, S. (toim.) (2018). Vapaus. Niin & Näin. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Thich Nhat Hahn, (2006). Chanting from the Heart: Buddhist Ceremonies and daily Practices. Compiled by Thich Nhat Hanh and the Monks and Nuns of Plum Village Berkeley, California: Parallax Press.
- Tuomela, R. (2007). The Philosophy of Sociality. The Shared Point of View. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations. (n.d.): Sustainable development. <https://sdgs.un.org/>.
- Varto, J. (2005). Mitä Simone Weil on minulle opettanut? Helsinki: Kirjastudio.
- Wallerstein, I. (1984). The Politics of the World Economy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wass, H. & Kauppinen, T. M. (2020). Palkkakuitti äänestyslippuna: Tulojen yhteys äänestysaktiivisuuteen ja puoluevalintaan. Julkaisussa M. Mattila, (toim.) 2020. Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Kalevi Sorsa-säätiö. 157-184.
- Weber, M. (1980). Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Weil, S. (1957). Painovoima ja armo. (Alkuperäisteos La pesanteur et la grâce, 1947.) Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Weil, S. (2007). Juurtuminen. Alkusoitto ihmisvelvollisuuksien julistukselle. (Alkuperäisteos L'enracinement, 1949.) Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Wilenius, M. (2015). Tulevaisuuskirja: metodi seuraavan aikakauden ymmärtämiseen. Helsinki: Otava.
- Wilenius, M. (2017a). Patterns of the Future: Understanding the Next Wave of Global Change. London: World Scientific Publishing Company.
- Wilenius, M. (2017b). Työelämän muutos ja tulevaisuus. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, 24.11.2017. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaistuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-159143.pdf>

- Wilenius, M. (2019). Tulevaisuustutkija Markku Wilenius tietää, että 10 vuoden päästä elämme täysin erilaisessa maailmassa: ”Suuri herääminen on selvästi tapahtumassa”. YLE: The World News 4.8.2029. <https://theworldnews.net/fi-news/tulevaisuustutkija-markku-wilenius-tietaa-etta-10-vuoden-paasta-elamme-taysin-erilaisessa-maailmassa-suuri-heraaminen-on-selvasti-tapahtumassa>.
- Wright, G. H. von (1986). Vetenskapen och förnuftet. Ett försök till orientering. Helsingfors: Söderströms.
- Wright, G. H. von (1987). Tiede ja ihmisjärki. Keuruu: Otava.
- Wright, G. H. von (1999). Tieto ja ymmärrys. Sisältää teokset Tiede ja ihmisjärki (1987), Minervan pöllö (1992) sekä Ihminen kulttuurin murroksessa (1996). Helsinki: Otava.

Viitteet

Luku 1. Tutkimusretkille

- 1 Thich Nhat Hahn, 2006. *Chanting from the Heart: Buddhist Ceremonies and daily Practices*, Berkeley, California: Parallax Press.
- 2 Kohti ihmistä kunnioittavaa maailmaa (Kuosmanen, 2010). Kaamoksen jälkeen kevät – Katseita muutoksen maisemiin (Kuosmanen, 2017a).
- 3 Kuosmanen (2017b, 2018a, 2018b, 2019, 2020a).
- 4 Oswald Spengler käytti vuodenaikametaforaa tutkiessaan suurten kulttuurien elinkaarta teoksessa *Länsimaiden perikato* (2002).
- 5 Esim. Hilton, Rodney (toim.), *Uuden maailman synty. Feodalismista kapitalismiin* (1988, 1976), Hobsbaum (1988). Holton, R.J. *The Transition from Feudalism to Capitalism* (1985). Wilenius: *Tulevaisuuskirja – Opas uuden aikakauden ymmärtämiseen* (2015), *Patterns of the Future: Understanding the Next Wave of Global Change* (2017a).
- 6 Esim. Kuosmanen (2017b; 2020a). Katso myös Julkunen (1992, 2001, 2017).
- 7 Fukuyama, *Identiteetti – Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka* (2020).
- 8 Goodhart, *The Road to Somewhere. The populist revolt and the future of the politics* (2017). Mazzarella, *Emmekö voisi elää sovussa?* (2020, 43-62)
- 9 Weil: *Juurtuminen. Alkusoitto ihmisvelvollisuuksien julistukselle* (2007). Alkuperäisteos *La pesanteur et la grâce* (1947).
- 10 Esim. Weil: *Juurtuminen. Alkusoitto ihmisvelvollisuuksien julistukselle* (2007), Alkuperäisteos *La pesanteur et la grâce* (1947).
- 11 Esim. Israel: *Alienation from Marx to Modern Sociology: A Macrosociological Analysis*. (1971).
- 12 Esim. DalMaso & Kuosmanen (2008), Freire (2005), Nivala & Rynänen (2019).
- 13 Aristoteles: *Retoriikka*. Runousoppi (1997).
- 14 Tietoisuuden tasoista, Ks. Freire (2005; 2007), Hannula (2000), Suoranta (2005). Tietoisuuden tasot Kuosmanen (2020b):

TIETOISUUDEN TASO	KUVAUS
Taso 4 Kriittinen transitiivinen tietoisuus (itseohjautuva ja tutkiva suhde todellisuuden ilmiöihin)	Ihminen vapautuu "kainalosauvoista". Hän uskaltaa arvioida tilanteet uudelleen ja uskaltaa ottaa vastuun valinnoistaan. Hän tekee valinnat realistisen arvioinnin perustalta; hylkää huonon ja valitsee hyvän. Hän ottaa käyttöön ne tiedot ja taidot, jotka auttavat häntä aidosti ymmärtämään, arvioimaan, tulkitsemaan ja muuttamaan yhteiskuntaa, sen rakenteita ja toimintaa. Ihminen vapautuu kriittiseksi toimijaksi ja persoonaksi
Taso 3 Fanaattinen tietoisuus (sääntöjen seuraamista)	Ihminen seuraa toisten asettamia polkuja ja normeja. Hän takertuu ylhäältä annettuihin muotoihin (teoriat, mallit, lait, ohjeet, muoti tms.) kuin ne olisivat omia valintoja. Ammatillinen varmuus on pakenemista muotoihin ja massaan. Ihminen vapautuu rooli-identiteetteihin
Taso 2 Naiivi transitiivinen tietoisuus ("musta tuntuu")	Ihminen ei innostu ottamaan selvää asioista. Hän toimii "musta tuntuu" - perustalta. Hän yksinkertaistaa asioita. Uteliaisuus ja kriittinen ote puuttuvat. Ihminen vapautuu ulkoa annetun lumoon
Taso 1 Maaginen tietoisuus (kohtalo ohjaa)	Ihmisen suhde ja asenne todellisuuteen ovat "taianomaisia". Hänen elämäänsä ohjailaan ulkopuolelta. Hän ei kyseenalaista asioita vaan alistuu ja sopeutuu. Ihminen elää uskomusten maailmassa

Luku 2. Näyttämö: 2020 -luvun kulttuuri

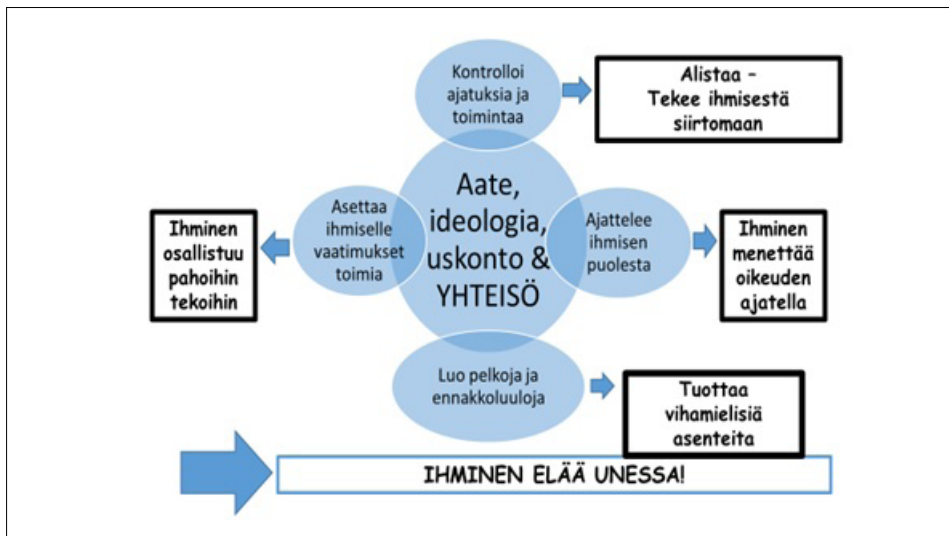
- 15 Muutosta kuvataan usein siirtymisenä modernista postmoderniin, kapitalismista postkapitalismiin, globaalista kapitalismista elävään talouteen tai kansallisvaltioista kohti globaalia valtiota. Ks. Bauman (2000; 2002); Gibson-Graham (1996); Gibson-Graham (2006); Gibson-Graham, Cameron & Healy (2013); Gibson, J.K.–Graham, Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019); Klein (2019); Kuosmanen (2017b).
- 16 Kondratieff (1984).
- 17 Eskelinen: Sorron rajat (2015). Kuosmanen (2017a, 91-97).
- 18 Esim. Inglehardt: The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics (2016).
- 19 Esim. Alenius: Maailmanhistorian suuri käänne (2015). Korten: The Great Turning. From Empire to Earth Community (2006).
- 20 Kuosmanen (2017a). Wilenius: Tulevaisuuskirja – Opas uuden aikakauden ymmärtämiseen (2015), Patterns of the Future: Understanding the Next Wave of Global Change (2017a).
- 21 Esim. Kuosmanen (2017a, 91-97, 167-176, 177-185).
- 22 Kondratieff (1984).
- 23 Wilenius (2015; 2017a).
- 24 Kuosmanen (2017a, 177-185)
- 25 Wilenius (2015, 56; 2017b, 35, 39).
- 26 Kuosmanen (2017a, 121-162). Martela & Jarenko (2014).
- 27 Wilenius (2015, 141-143).
- 28 Hahnel: Kilpailusta yhteistyöhön – kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää (2012); Osallisuustalouden aakkoset (2014). Moilanen, Peltokoski, Pirkkalainen & Toivanen: Uusi osuuskunta – tekijöiden liike (2014).

- 29 Gorz: Lähtö kapitalismista on jo alkanut (2010).
- 30 Schumacher: Pieni on kaunista (1973); Inhimillinen vaihtoehto (1980).
- 31 Markku Wilenius tulkitsi ajan henkistä tilaa Tulevaisuuskirjassaan vuonna 2015 ikään kuin teollisen ajan koomassa elämiseksi, Wilenius (2015, 188).
- 32 Wilenius (2015, 187). ”Wilenius uskoo kuitenkin, että nyt tästä jumista ollaan pääsemässä irti ja ihmiskunta voi ottaa seuraavan loikan. Se tarkoittaa, että ihmiset eivät enää itsekkäästi ajattele, mitä maailma voi antaa minulle, vaan alkavat kiinnostua omasta panoksestaan maailman hyväksi. – Nyt olemme menossa sellaiseen maailmaan, jossa ihmiset tarvitsevat mielekkyyttä. Meille ei enää riitä, että huolehdimme pelkästään perustarpeista. Olemme ihmisiä kasvaneet sen ohi.” (Wilenius, 2019.)
- 33 Wilenius (2015, 59).
- 34 Erik Ahlman (1976, 99) sanoo, että jokaisella aikakaudella on oma ”ethos”, joka ”(...) säätää yksityisille, miten heidän on arvostettava, missä järjestyksessä eri arvoja on tahdottava, mitkä asiat ovat tärkeimmät, mitkä vähemmän tärkeitä”. Ajan eetoksen mahti saa ihmiset arvostamaan sitä, mitä muut arvostavat, ja tahtomaan sitä, mitä muutkin tahtovat; Näin se saa ihmiset ajattelemaan ja toimimaan melko yhdenmukaisesti.
- 35 Kuosmanen (2007b; 2008; 2017b).
- 36 Kuosmanen (2020a, 83; 2017b, 84-86).
- 37 Kuosmanen (2020a, 83). Kuosmanen (2017b, 85).
- 38 Hyvinvointivaltiolla tarkoitetaan tässä pohjoismaista mallia. Pohjoismaiselle mallille on ominaista laajat julkisen sektorin rahoittamat ja tuottamat julkiset hyvinvointipalvelut, jotka ovat luonteeltaan universaaleja (= kaikilla oikeus palveluihin kansalaisuuden perusteella). Koko väestö on ollut pohjoismaissa julkisten koulutus-, sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä. Hyvinvointimalliin on sisältynyt progressiivinen verotus ja tulonsiirrot.
- 39 Pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelma (30.4.1987).
- 40 Hyvinvoinnin tavaratalossa (Koskiaho, 2008), Hyvinvointivaltio käännekohdassa (Julkunen, 1992), Suunnanmuutos (Julkunen, 2001), Muuttuvat hyvinvointivaltiot (Julkunen, 2017), Uusliberalismi Suomessa (Patomäki, 2007).
- 41 Mattila (toim.): Eriarvoisuuden tila Suomessa (2020). Eriarvoisuuden kasvuun liittyy varallisuuden kasautuminen eliitille. Ilmiö on yleinen myös muualla maailmalla (Piketty, 2016)
- 42 esim. Kuosmanen (2016); 2017a, 167-196).
- 43 esim. Kuosmanen 2016; 2017a, 167-176; 2017a, 177-185). Mauss (2006). Hallamaa (2017, 239-241, 243).
- 44 Myös 6. aallon kulttuurissa tarvitaan valtion takaamia järjestelyjä, joilla ihmisen elämää turvataan taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä riskejä varten. Sosiaali- ja terveyspalvelut, eläkkeet sekä perustulo ovat esimerkkejä noista turvajärjestelyistä.
- 45 Kuosmanen (2017a, 177-185; 2017a, 187-196).
- 46 Wilenius (2015, 108-110).
- 47 Kysymys on ideaalityypeistä. Ideaalityyppi on sisäisesti ristiriidaton käsite, joka tiivistää olennaisen tutkimuskohteesta. Ideaalityyppi kuvaa ilmiötä korostamalla sen oleellisia piirteitä ja jättämällä huomiotta epäoleellisuuksia. (Ks. esim. Weber 1980; Gronow & Töttö 1996).
- 48 Kuosmanen (2012; 2017a, 121-129, 177-185; 2020b).

KATSE	YHTEISKUNNAN MUUTOS			
	Aika			
	1917	1966	1987	2019
	Projekti			
	Kansallis- valtio	Hyvinvointi- valtio	Markkina- valtio	Hyvin voiva yhteisö
Yhteiskunnan	Holhous	Palvelu	Hyöty - raha	(Aito) Tarve
Ammatin	Valtion edustaja	Ammattiryhmän edustaja	Ammatti- identiteetistä työidentiteettiin	Palvelun tarve, muotoilu, ja tuotanto dialogissa "Asiakas" on palvelun tuottaja & käyttäjä & muotoilija
Asiantuntijan	Holhoajasta huoltajaksi	Huoltajasta asiantuntijaksi	Asiantuntijasta palvelutuottajaksi	
Asiakkaan	Vaivahoidokista holhottavaksi	Holhottavasta oikeuksien omistajaksi	Kuluttajaksi, palvelun käyttäjäksi, kehittäjä- ja kokemusasian- tuntijaksi	

- 49 Ks. Helne, Hirvilampi & Laatu: Hyvinvointi rajallisella maapallolla (2012, 84-101).
- 50 Etäisyys, intressi ja kuulumisen kokemus (Kuosmanen 2016). Kokemuksellisesti kuulumisen tunne on kysymys syvistä ihmisenä olemisen tunnoista. Vanessa Mayn (2013) mukaan kuulumisen tunne on kysymys sosiaalisesta (ihmisistä ja ihmissuhteista), kulttuurisesta (tavoista, juhlista, musiikista, mauista yms.) ja materiaalisesta (tilasta, ympäristöstä, esineistä yms.). Kuulumisen tunne on yksi olennainen perusta ihmisen hyvinvoinnin kokemukselle. Jos sosiaalisessa, kulttuurisessa ja materiaalisessa kuulumisessa on vajeita, kysymys on vakavasta hyvinvoinnin vajeista.
- 51 Holm (2017)
- 52 Monissa kunnissa ja kuntayhtymissä palvelutuotantoa on ulkoistettu kansainvälisten pääomasijoittajien omistamien firmojen toteutettavaksi. Palvelukulttuurissa on tapahtunut muutos, jota voisi kuvata seuraavasti: Osakkeenomistajan rahanahneus on tullut ensimmäisenä, työntekijää suojaava välinpitämättömyys seuravana ja asiakkaan asiat ovat jääneet vaille huomiota (vrt. Wilenius 2015, 121).

- 53 Esimerkiksi Korten (2006); Kuosmanen (2017a, 81-92; 2017b). Wilenius (2015, 56; 2017a). Kuosmanen (2020a; 2017a).
- 54 Pasi Saukkonen kuvaa hyvin Suomen tilannetta kirjassaan *Vimmainen maailma - Kirjoituksia muuttoliikkeestä, monikulttuurisuudesta ja nationalismista* (2020). Ks. myös Hallamaa (2017, 270-271, 273, 276, 283).
- 55 Hurme: Niemi (2017).
- 56 David Goodhart, *The Road to Somewhere. The populist revolt and the future of the politics* (2017). Merete Mazzarella, *Emmekö voisi elää sovussa?* (2020, 43-62). Ks. myös Francis Fukuyama (2020), *Huntington: Who we are? The challenges to America's National Identity* (2004).
- 57 Ks. Kuosmanen (2020a, 84).
- 58 Hall, 1992, 274-316; Hall, 1997a, 173-187; Hall, 1997b; Hall, 1999; Hall, 2016; Hall, 2017; Hall, 2019. Kuosmanen (2020a).
- 59 Giddens (1999).
- 60 Tuossa tehtävässä globaali kapitalismi pyrkii tuhoamaan kaikki sosiaaliset, kulttuuriset ja paikalliset rajat sekä kaikki ystävyyden, kiintymyksen ja rakkauden siteet. Ks. Bauman (2000, 23), Hall, Critcher, Jeffersson, Clarke & Roberts (1978), Harvey (2005), Kuosmanen (2005).
- 61 Erityisen taitavia 2000 -luvun alun identiteettimarkkinoilla ovat olleet populistiset, kansallismieliset ja uskonnolliset fundamentalistiset tahot.
- 62 Kuosmanen (2005, 107-124)
- 63 Bauman (1996). Kuosmanen (2017a, 138-140).
- 64 Käsite on Herbert Marcusen (1964).
- 65 Esim. Naomi Klein (2019, 2015).
- 66 Hall (1992, 274-316; 1999); Nairn (1997); Wallerstein (1984,166-167).
- 67 Hall (1992, 274-316); Hall (2019, 49-105).
- 68 Ks. edellinen viite.
- 69 Kuosmanen (2020a, 86).
- 70 Partikulaaristen ja fundamentalististen identiteettien rakentamisessa on riski, että ihminen menettää autonomiansa sekä oikeutensa ajatella (Kallinen, 1971). Ihminen joutuu ikään kuin syyntakeettomuuden tilaan, ja voi osallistua vihamielisiin pahuuden tekoihin. Seuraava kuvio havainnollistaa asiaa (Kuosmanen, 2020b):
- 71 Platon, *Valtio* (2001, 155-157). *Sielun kolmas osa* (Fukuyama, 2020).
- 72 Hallamaa (2017, 231); Tuomela (2007, 47-49); Hegel (1807/2010).
- 73 Hegel: *Hengen fenomenologia IV A. Itsetietoisuuden itsenäisyys ja epäitsenäisyys; herruus ja renkiys.* (1807.) Niin & näin, 2010, nro 3, s. 29–33. Ks. myös Lindberg (2012). Honneth (1996). Fukuyama (2020: *Sisäpuoli ja ulkopuoli; Ekspressiivinen individualismi.*
- 74 Wass & Kauppinen: *Palkkakuitti äänestyslippuna: Tulojen yhteys äänestysaktiivisuuteen ja puoluevalintaan* (2020, 157–184). Fukuyama (2020).
- 75 Ks. edellinen viite.
- 76 Nationalismi ja uskonto (Fukuyama 2020). Kuosmanen (2020a)
- 77 Chua (2006).

- 78 Identiteettipoliitikassa on kysymys poliittisen ryhmän muodostamisesta rodun, sukupuolen, etnisen ryhmän, seksuaalisuuden tai muun vastaavan ominaisuuden mukaan. Identiteettipoliitikassa on tyypillistä jaottelut, kuten esimerkiksi mustiin ja valkoisiin, oikeaan ja väärään uskontoon tai hyväksyttävään ja torjuttavaan seksuaaliseen suuntautumiseen. Identiteettipoliittisten ryhmien muodostamisen taustalla on ao. ryhmän jäsenten kokemus siitä, että he eivät koe saaneensa tunnustusta yhteiskunnassa. (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 16.7.2002, 11.7.2020)
- 79 Wilenius (2015, 141–143); Kuosmanen (2017b, 81–84).
- 80 Esim. Kuosmanen (2006; 2007b; 2015), Snellman (2000; 1840.) J.V. Snellman ajatteli kasvatustilofilosofiassaan, että ihmisen perusolemukseen sisältyy ristiriita, joka hänen on ratkaistava. Tämä ristiriita tulee esiin Snellmanin (2004, 219) lauseissa: ”Ihminen on sitä, mitä hän itsessään tekee” ja ”Jos ihminen ei tee itseään siksi, mitä hän on, häneltä puuttuu järki ja vapaus.” Ihminen voi toisaalta vapaasti valita itsensä, mutta vapautteen liittyy myös oikeus ja velvollisuus tehdä itsestä se mikä hänen pitää itsestään tehdä eli se mikä on hänen olemuksensa. Olemuksen ”etsintä” tapahtuu ikuisessa sopeutumisen ja vapautumisen – pakon ja vapauden – dialektisessa prosessissa. Olemukseen sisältyvän ristiriidan ratkaisu alkaa heti syntymän jälkeen ja jatkuu aikuisuuteen saakka. Koko yksilön kasvu- ja sivistysprosessin tärkein tavoite on kohota tahtomisessa viettien ja egoististen pyyteiden yläpuolelle tietoisesti toimimaan oman ja yleisen hengen ja sivistyksen kehittämiseksi. (Kuosmanen, 2006; 2007a).
- 81 Väline- ja itseisarvoista Ahlman (1976). Kuosmanen (2017a, 53–58).
- 82 Arvovalinnat ja niiden seuraukset, Kuosmanen (2019, 52; 2017a, 53–58).
- 83 Bauman (2002, 23.)
- 84 Esim. Natorp (1919), Freire (2005, 2007).
- 85 Platonin (427–347 eaa.) mielestä ihmisen sielu koostuu kolmesta osasta, joihin liittyvät tietyt hyveet ja paheet: Järjen hyve on viisautta. Sen paheita ovat ymmärtämättömyys ja hulluus. Tahdon hyveitä ovat tahdonlujuus ja urhoollisuus. Sen pahe on pelkuruus. Tunteen hyve on kohtuullisuus. Sen paheita ovat kohtuuttomuus, tunteellisuus ja hillittömyys. Korkein hyve on oikeudenmukaisuus, joka on sosiaalinen hyve. Oikeudenmukaisuus muodostuu hyveiden varaan: Viisautta + Rohkeus + Kohtuus = Oikeudenmukaisuus/Järkevyys. (Platon, 1999).

- 86 Kuosmanen (2018a, 54).
 87 Buber (1993/1923). Weil (1957; 2007). Hankamäki (1992)
 88 Kuosmanen (2018b), Buber (1993/1923).
 89 Berlin (1958; 2001); Syrjämäki (2018).
 90 Syrjämäki (2018), Berlin (1958; 2001).
 91 Vapaus ja oikeudenmukaisuus hyvinvointipolitiikassa (Kuosmanen 2020b).
 92 Rawls (1971; 1988; 2005)
 93 von Wright (1986; 1987; 1999.)
 94 Esim. Kuusi (1982; 1991), Alenius (2015), Klein (2015)
 95 Kuosmanen (2018a, b, 2020a)

Luku 3. Näytelmä: Sanoista tekoihin

- 96 Wilenius (2015, 141–143); Kuosmanen (2017b, 81–84)
 97 Wilenius (2015, 187)
 98 Weil (1957, 2007). Hankamäki (2006). Varto (2005). Kuosmanen (2009; 2012; 2013; 2015; 2017a; 2020b).
 99 Kuosmanen (2018b, 101).
 100 Marssi- ja tanssimaailmat. Kuosmanen (2020b):

KRIITTISEN AJATTELUN JA TOIMINNAN MAAILMA - Tanssi	IDEOLOGIOIDEN, INSTITUUTTIIDEN JA TYÖN MAAILMA - Marssi
Kiinnostava asia on ihmisen maailmassa olemisen ja toimimisen kysymys. Ajattelun ja toiminnan ”miehittäjiä” vapautumisen maailma.	Ideologisen ja/tai institutionaalisen tiedon, ajattelun ja toiminnan maailma Ajattelun ja toiminnan ”miehittäjiin” samastumisen maailma.
Ajattele itse! Tunne itsesi! Moraalista ja valinnoista vastuu itselle. Moraalia ei tarvitse ulkoistaa!	Seuraa sääntöjä! Älä tee virheitä! Tottele! Moraali ja valinnat voidaan aina ulkoistaa. Olen järjestelmän ”sotilas”!
Täältä syntyy: ⇨ Kertomuksia näkevästä ja näkemisestä ⇨ Tanssia ihmisten, yhteisöjen ja maailman kanssa! Saramago, J. Kertomus näkevästä (Tammi, 2007)	Täältä syntyy: ⇨ Kertomuksia sokeista ja sokeudesta ⇨ Marssia auktoriteettien, ideologioiden, yhteisöjen ja instituutioiden tahdissa! Saramago, J. Kertomus sokeudesta (Tammi, 1997)

- 101 Kuosmanen (2012)
- 102 Toimintatutkimuksesta: Kuula (1999), Kemmis & Wilkinson (1998). Kehittävästä työntutkimuksesta: Engeström (1995).
- 103 Sosiaalipedagogista ajattelu- ja toimintatapaa ovat Nivala & Ryyänen (2019) avanneet ansiokkaasti. Sosiaalipedagogisesta käytäntötutkimuksesta, ks. Kuosmanen (2019). Yhteiskunnan ja kulttuurin sortavia ja tukahduttavia rakenteita ja käytäntöjä purkamaan suuntaavasta tutkimuksesta, ks. Suoranta & Ryyänen (2014).
- 104 Kuosmanen (2017a, 91–97).
- 105 Kuosmanen (2019, 59).
- 106 Kuosmanen (2019, 60).
- 107 Kriittinen käytäntöjen tutkiminen edesauttaa kriittisen tietoisuuden syntymisen, joka on välttämätöntä ”jatkuvaassa vallankumouksessa, jonka tavoitteena on kaikkien ihmisten inhimillistyminen, sivistys ja tasa-arvoinen yhteiskunta” (Suoranta 2019, 156).
- 108 Nivala & Ryyänen (2019); Seppälä & Kuosmanen (2015, 62); Freire (2005; 2007); DalMaso & Kuosmanen (2008).
- 109 Kuosmanen (2020a, 88; 2019, 62).
- 110 Suoranta (2019, 166). Ryyänen (2019).

Luku 4. Aplodit ja jälkipuinti

- 111 Ihmisen pyrkimykset tulevat aina haastetuksi, kun hän astuu mukaan instituutioihin, yhteisöihin, ryhmiin ja joukkoihin. Silloin hän kohtaa riskin palvella hänen ulkopuolelle – usein yläpuolelle – asettuneiden tahtoa ja pyrkimyksiä. Toisten intressit, poliittiset ideologiat ja aatteet voivat alkaa miehittää ihmisen ja ihmisryhmien ajattelua ja toimintaa. Laumassakin ihmiset eivät – yleensä – halua tehdä pahaa, mutta ymmärrys siitä, mikä on hyvää, voi olla heillä sumentunut. Esim. Kuosmanen (2006; 2007b; 2015), Snellman (2000; 1840). Ks. viite 73.
- 112 Viimeisten vuosikymmenten aikana poliitikot, yritysjohtajat, historioitsijat, psykologit, filosofit ja opettajat ovat kertoneet meille, että ihminen on itsekäs ja omaa etuaan ajava yksilö. Rutger Bregmanin Hyvän historia (2020) tutkimus osoittaa, että viimeisen 200 000 vuoden aikana hyvyys, hyvän tekeminen ja ihmisten keskinäinen yhteistoiminta ovat olleet perusta ihmiskunnan kehityksessä. Ks. myös Jaana Hallamaan Yhdessä toimisen etiikka (2017).
- 113 Tavallisesti käytetään käsitettä kansalaisyhteiskunta, jolla halutaan kuvata kansalaisten suhdetta valtioon. Kansalainen on Ilkka Taipaleen käsite, jolla hän haluaa korostaa ihmisten välisyyttä ja sen merkitystä.
- 114 United Nations: Sustainable development. <https://sdgs.un.org/>. Kestävä kehitys (Suomen YK-liitto) <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys>.
- 115 Sennett (2004).

Ihminen on "heitetty" maailmaan oppimaan, tutkimaan, kasvamaan ja kehittymään. Jo pieni lapsi katselee uteliaana maailmaa sen ilmiöitä ja ihmisiä. Hän esittää kysymyksiä, joihin hän etsii aktiivisesti vastauksia. Hän haluaa tietää ja ymmärtää. Hän haluaa päästä oman elämänsä ohjaksiin. Ihmisessä on sisäänrakennettuna halu tehdä valintoja ja ottaa vastuu valinnoistaan: tulla itseohjautuvaksi.

Kulttuurin muutos on tullut viime vuosikymmeninä suotuisammaksi sille, että ihminen voisi toteuttaa perusluontoaan. Autoritaarisuus ja holhous ovat vähentyneet. Ihmisen ääntä halutaan kuulla. Hän saa osallistua monin tavoin elämänsä aikana itseään koskevaan päätöksentekoon parhaan asiantuntijan roolissa. Myös palvelujen ja yhteiskunnan kehittämisessä ihmisellä on aktiivinen osallisen rooli.

2020-luvulla ihmiskunta suuntaa ajatukset ja toimet kestävän kehityksen tielle. Kestävän kehityksen tiellä ei kukaan käskystä kulje. Kestävä kehitys tarvitsee toteuttajiksi tietoisia, itseohjautuvia ja tutkivia toimijoita. Kirjoittaja ehdottaakin, että oikeus itseohjautumiseen ja tutkivaan oppimiseen asetettaisiin ihmisoikeudeksi.

Kirjoittaja asettaa monin tavoin jännitteisen 2020-luvun kulttuurin näyttämöksi ja haastaa kenet tahansa kasvamaan, oppimaan ja tutkimaan saattajan keskusteluun aidon itseohjautumisen ja tutkivan oppimisen merkityksestä ihmisen hyvän sekä ihmiskunnan ja luonnon hyvän toteutumisessa.